

HERVE LE FLOCH

Celții - o civilizație originală

Traducere și note Alexandra-Maria Născutiu

BUCUREȘTI 2002

Colecția **Civilizații Dispărute** este coordonată de

Lydia Constanța Ciucă

De ce această carte?

PRIETENII CĂRȚII CP 58-47 BUCUREȘTI ISBN 973-573- 124-X

ană nu demult, strămoșii francezilor credeau că se trag din franci, pe care cu greu îi distingeau de gali. Cine erau francii? Descendenții troienilor care scăpaseră de dezastrul ce le lovise orașul...

A fost o mare surpriză când, pe vremea Iluminismului, un istoric intrepid a îndrăznit să sugereze că francii erau teutonii care subjugaseră Galia.

A trebuit să mai treacă un secol pentru ca trecutul, plin de teorii fanteziste și contradictorii, să fie clarificat de un savant, Fustei de Coulanges, pe baza unor informații verificabile.

Astăzi, francezii știu că prima schiță a Franței a fost Galia independentă, de civilizație celtică. Dar, deseori, nu știu nimic mai mult și nu bănuiesc că Galia n-a fost decât o fațetă, în timp și în spațiu, a unui ansamblu mai vast:

CIVILIZAȚII DISPĂRUTE

Celția. De fapt, celții și galii erau încarnarea unei aceleiași identități, căreia romanii i-au dat numele de *Gallia*, de unde și numele francez de „Gaule”. Din civilizația celtică, de originalitate unică chiar și în vremea ei, și cu un farmec straniu ce fascinează încă multe spirite, francezii nu rețin altceva decât tabloul convențional al druidului în rochie albă, care culege vâscul dintr-un stejar, cu o seceră de aur.

Scopul acestei cărți este să expună succint, fără pretenții științifice sau literare, ceea ce a fost realmente această civilizație. Nu-i vom atenua nici o trăsătură și nu vom cenzura nici un citat. Ea ne va apărea în paginile ce urmează în candida ei amoralitate și întreaga ei autenticitate.

1.

În căutarea celților

ntâi de toate trebuie să înfruntăm cuvântul «civilizație» luat ca atare. Există tot soiul de civilizații, foarte diferite de a noastră, cărora le acordăm aleatoriu epitetele de primitive sau barbare, lată, de pildă, civilizația Maya, ale cărei monumente imense și calendare astronomice le admirăm atât, nu cunoștea roata, în timp ce noi nu suntem capabili să ne imaginăm un început de civilizație fără o căruță sau o roabă. Ei bine, celții n-aveau palate, în schimb cunoșteau deja roata. Chiar ei au fost primii care au avut ideea să îi atașeze niște piese din fier, făcând astfel prima mașină de arat. Tot ei au oferit în dar romanilor un *petotritum*, carul lor cu patru roți.

Oameni care nu vedeau nimic ca noi

Și totuși civilizația celtică nu înseamnă doar atât. Când începem s-o studiem, pătrundem într-o lume complet străină. Facem un salt în necunoscut, între ea și noi există urmele culturii greco-latine și ale impregnării creștine Vechii celți erau oameni care nu vedeau nimic ca noi. Dacă unui contemporan de-al nostru i-ar veni ideea să propună Administrației un model de monedă în stil galic, putem paria că va fi considerat bolnav mental.

Celții, «pre-oameni de știință» cum erau, nu aveau aceeași viziune asupra cunoașterii pe care o avem noi. În ochii noștri importantă este doar cunoașterea obiectivă care se confundă cu achizițiile științei. Pe noi ne interesează «cum?». Pe ei îi interesa «de ce?». Pentru ei nu era important să stăpânească forțele naturii, să țină Pământul „în frâu”, ci să pătrundă din plin în misterul destinului umanității și să se lase îmbătați de ei.

De aici decurge un stil de viață, o artă, o literatură și o istorie în același timp captivante și patetice. Cum au făcut-o și alții înaintea noastră, vom încerca să ne facem o idee pe care să

o prezentăm cititorilor, apelând la efortul de înțelegere pe care îl necesită un subiect atât de neobișnuit.

Cunoștințele noastre au făcut progrese

Acum un secol nimeni n-ar fi putut imagina sau scrie o carte pe tema aceasta. Nu se știa despre celți decât ceea ce spusese grecii și romanii care nu îi cunoșteau întotdeauna direct, ci de multe ori doar prin prisma războaielor purtate cu ei, E ca și cum i-am întreba pe armeni ce fel de oameni sunt turcii, iar pe indienii

Sioux care sunt calitățile americanilor.

De atunci, cunoștințele noastre au progresat. Am adus la lumină arta statuiilor religioase galice din epoca romană, am avut revelația civilizației de la Tene (nume dat civilizației celtice din timpurile Galiei independente, după locurile unde au fost făcute principalele descoperiri, în Elveția). Și, în sfârșit, am avut ecouri ale impresionantelor literaturi irlandeze și galeze din Evul Mediu, reflectare directă a civilizației pe care o studiem.

Disponem de numeroase criterii de apreciere, dar care nu înlocuiesc întotdeauna absența documentelor scrise. Celții nu scriau despre tot ce ținea de spiritualitate. Nu erau singurii care gândeau că sentimentul religios sau poetic, sau mai degrabă poetico religios, era mult prea legat de intimitatea omului pentru a putea fi imortalizat în scris. Ei notau pe tăblițe, în caractere grecești, socoteala căruțelor și a vitelor, dar nu și visele care le umpleau nopțile.

Dintr-o mie de manuscrise — doar trei duzini publicate

La celălalt capăt al teritoriilor indo-europene, în Indii, celebrele *Veda* fuseseră transmise pe cale orală până în secolul al VI-lea. Celții independenți au început să-și scrie poveștile fabuloase prin secolul al VI-lea, adică aproximativ în aceeași perioadă. Primele manuscrise s-au pierdut. Nu posedăm decât copii mai recente. Dar, din manuscrisele cunoscute, în număr de o mie, doar două sau trei duzini au fost traduse și publicate. Să nu ne facem sânge rău. Dintre nenumăratele tablete în caractere cuneiforme exhumate în Mesopotamia între 1888 și

1900, marea majoritate a rămas încă nedescifrată — operațiune migăloasă, dar cu roade savuroase.

Dar această savoare nu exclude dificultățile de interpretare. Călugării irlandezi care au lăsat în scris *saga*-urile lor în bibliotecile (*Scriptoria*) mănăstirilor au știut să elimine referirile prea clare la zei și la credințele păgâne. Trebuie să știi să citești printre linii și să scapi de capcanele «evhemerizației»¹⁾ care face dintr-un popor mitic o migrație istorică sau dintr-un zeu strălucitor un erou dotat cu puteri magice.

Trebuie admis, o dată pentru totdeauna, că viziunea celților asupra lumii exclude noțiunile de categorie și de specializare. Olimpul celtic este ambiguu. Arta celtică, de asemenea.

Societatea, morala, caracterul celților prezintă fațete contradictorii. Civilizația celtică scapă definițiilor tranșante pentru că este o sumă de contraste, dar și pentru că este o civilizație fragmentată — unica formulă socială și geografică ce permite înflorirea fără opreliști a individualismului. Dar atenție! un individualism ambiguu și el și care nu trebuie să dea naștere la confuzii, pentru că este foarte strâns legat de cadrul impermeabil al familiei — vom vedea despre ce familie mare este vorba — și al societății și pentru că este inseparabil de respectul necondiționat al tradiției și al devoțiunii față de semeni.

Cu mult timp în urmă normanzii au scos la lumină legenda regelui Arthur și au arătat-o lumii întregi după ce au savurat-o. Romanele bretone au fost sufletul cavalerilor. Spre sfârșitul Romanticismului fantomele din legende celtice au bântuit imaginațiile. Astăzi, imaginea acestei societăți uitată — și, vai!, cât de renegate — are oare

1) Evhemer - filozof grec din secolul dimensiune sacră istoriei și eroilor.

Î.H., care a redat o

puterea să înnoiască modul nostru de-a vedea lucrurile și poate, oare, să deschidă drumuri noi elanurilor care dormitează în noi?

La început celtomania face furori

În 1757 un poet englez a scris o lucrare care avea să devină celebră, lată subiectul: cel din urmă bard galez îl blestemă, de pe vârful unei stânci, pe regele saxon victorios:

«...Atunci apărură un bard, cu privirea pierdută, înveșmântat în hainele lugubre ale nenorocului. Barba-i hirsută și păru-i albit fluturau ca un meteor în voia atmosferei tulburi.

Aprins de focul profeției, își luă lira...»

Pe tonul acesta începe marea aventură literară a lui *Ossian*, publicat de Mac Pherson între 1760 și 1765. Aceste poeme despre care autorul pretinde că ar fi traduceri ale baladelor galice culese pe platourile Scoției, nu au decât numele celtic, în ele se exprimă marele avânt romantic, într-un decor de torente și de fulgere. Prin ele instinctul, prea îndelungat constrâns de regulile clasicismului, poate în sfârșit să iasă la suprafață. Succesul lui *Ossian* este mondial. Până și Napoleon îl ia cu el pe insula Sainte-Helene. Tradus în toate limbile, el este întruparea unui celtism-marionetă ce contribuie la atragerea atenției asupra originilor etnice ale poporului francez.

Amatorii de celtism, cu nimic mai presus ca înaintașii lor, perpetuează vechile confuzii. Trebuie să cităm fraza lui Malo Corret de la Tour d'Auvergne, originar din Carhaix, frază extrasă din lucrarea sa *Origini galice*, în care autorul se arată lingvist depășit și războinic întrepid.

«Mai multe imnuri galice... sunt cuprinse într-un poem ers, numit *Edda*... Acest monument runic... este cel

care ne poate arunca o lumină asupra celților». Ignora în mod vizibil că «ers» desemnează dialectul gaelic din Scoția, că *Edda* este o culegere de legende scandinave și că runele constituiau vechiul alfabet germanic...

La acea vreme, tot ce era antic și barbar, păros, delirant și nordic era «celt». Celții apar peste tot. Jeanne Becu citește în *Mercure* idila lui *Cleomir și Dalia*, «nuvelă galică» și, când devine contesă du Barry se interesează de *Druizii*, «tragedie galică», în formele cele mai variate, elucubrații literare, erudiție aproximativă, reverii speculative sau sisteme concepute de maniaci, celtomania face furori. Progresele studiilor asupra celților vor ajunge să-i diminueze autoritatea de care se bucură pe nedrept, dar nu într-atât încât să cadă în uitare. Vor rămâne câțiva visători incorijibili care vor găsi în celtism, datorită ambiguităților sale, un teren de elecție pentru a-și exersa fantezia. Celtismul-kitsch se bucură chiar de un succes permanent de librărie.

Apoi pământul își dezvăluie primele secrete

Pe la jumătatea secolului al XIX-lea a apărut ipoteza că printre pietrele vechi dezgropate accidental prin diverse locuri s-ar putea găsi informații serioase despre trecut. O parte din descoperirile făcute atunci, ca cele două busturi ale zeilor de la Roquepertuse sau fundațiile templului zeiței Seine, la izvoarele fluviului, au fost fără viitor: enigmele pe care le reprezentau nu interesau pe nimeni, încercările de descifrare a inscripțiilor funerare din Gaiia romană pe care nici o limbă nu le putea explica în întregime au ațâțat curiozitatea savanților. Mirarea lor a fost fără limite când au trebuit să accepte evidența; acele cuvinte stranie erau celtice!

În 1846, Botta dezgropa ruinele de la Ninive (despre care nu se știa altceva decât ceea ce scria în Biblie) și, cu aceeași ocazie, dezgropa întreaga civilizație asiriană. În același an, Ramsauer explora necropola de la Hallstatt în Salzkammergutul austriac, descoperind 993 de morminte din epoca fierului și un tablou complet al stadiului de civilizație pe care îl atinseseră celții la locul lor de origine, la nord de Alpi, între 900 și 500 înainte de Christos. Despre acest lucru se vorbește puțin în Franța, în 1860, Napoleon III a dispus să se facă săpături în Ale-sia, mai mult ca să clarifice unele aspecte ale campaniei lui Cezar în Galia decât ca să se informeze despre poporul pe care Cezar îl învinsese.

De la La Tene la Gundestrup

De abia în 1874 s-a hotărât asanarea ținuturilor La Tene, acolo unde cu 17 ani în urmă se găsiseră primele piese arheologice, cărora nu li s-a acordat prea multă atenție. Cercetările vor continua până în 1907, se vor descoperi arme, ustensile, obiecte de artă, toate arătând progresele realizate de celți în toate domeniile, de-a lungul celei de-a doua civilizații a fierului.

În 1877, o descoperire asemănătoare a fost cea a fortăreței! de la Stradonitz, în Boemia, care a adus proba concretă a unității civilizației celtice din Galia și din Europa Centrală. Săpăturile din Marzabotto, în Italia, au adus aceeași dovadă în ceea ce-i privește pe galii cisai-pini: alături de inevitabilele obiecte etrusce, mormintele adăposteau și întreaga panoplie de război de la Tene.

Anul 1891 a fost marcat de descoperirea întâmplătoare într-o mlaștină din Jutiand a vasului de bronz zis *de Gundestrup*, ornat cu figuri și scene mitologice, ale cărui asemănări cu iconografia religioasă galică erau atât de evidente încât s-a renunțat la ideea de a atribui acest obiect sciților.

Descoperiri foarte importante în Franța

La Roquepertuse, Gerin-Ricard așteaptă cu nerăbdare sfârșitul Marii Conflagrații pentru a relua, în 1919, săpăturile care vor permite stabilirea celtismului evident ai galilor ce locuiau în zona Marsilie! În secolul al II-lea înainte de Christos. Monumentele scoase la iveală în aceeași regiune în anii următori îi vor permite lui F. Benoit să descopere arta plastică galică. La Graufesenque, în Aquitania, o altă mare surpriză în 1923. Se descoperă însemnări ale galilor olari datate la un secol după cucerirea de către romani: sunt împânzite de cuvinte celtice, dovadă a supraviețuirii limbii. Bineînțeles că s-au găsit și «savanți» care să identifice limba olarilor cu o limbă jumătate sumeriană, jumătate egipteană. Lucru ridicol, neputându-se tăgădui că *petuar* (*ios*) sau *pinpetos* corespund vechilor cuvinte bretone *petuar* și *pimpet* («al patrulea» și «al cincilea»).

Un manuscris din secolul al XV-lea dintr-o colecție particulară irlandeză a furnizat în 1930 două tratate juridice datând din secolul VI era noastră și vorbind despre obligativitatea acordării de ajutor persoanelor bolnave, în fapt un precursor al asigurărilor sociale.

Descoperirile continuă după război. F. Benoit descoperă, la Entremont, capitala Salyenilor, un prim exemplu de oraș autentic galic denotând un concept urbanistic, în 1958 se fac legături între diverse documente arheologice care dovedesc existența în Galia romană a unei mașini de strâns recolta cu tracțiune animală.

În sfârșit, în 1971, la Dineault, în Cornouaille armorică, se găsește într-un dulap o admirabilă statueta a zeiței Brigitte, aflată acolo de 50 de ani. Astfel se confirmă descoperirile de la Entremont — în perioada cuceririi romane arta galică în ansamblul ei evolua spre o expresie plastică, spre deosebire de arta insulară celtică; aceasta avea să rămână ideografică, simbolistică și decorativă până la dispariția sa în secolul al XII-lea.

Pionierii geniali ai celtologiei

Datorăm progresului spiritului științific din cursul secolului al XIX-lea — care n-a fost doar un secol «stupid» — dizgrația în care au căzut irevocabil celtomania și eforturile pionierilor celtologiei. Încetul cu încetul acești pionieri ne-au pus în posesia moștenirii etnice franceze. Primul dintre ei a fost probabil Adelung, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, care a făcut unele greșeli datorită lacunelor documentării sale, dar a avut meritul de a stabili o clasificare exactă a limbilor celtice vii în două grupe: pe de o parte irlandeza și scoțiană, iar pe de altă parte galeza, comica și bretona. Și totuși este încă marea epocă a etimologiilor la prima vedere. Le Brigant credea că toate limbile de pe glob derivau din bretona vorbită de Adam și Eva în paradisul terestru. Cuvintele franceze *chaîne* și *p/vxerau* considerate în mod eronat ca provenind din cele bretone *chadenn* și *priz*. Este curios faptul că dicționarul comparat al limbilor celtice publicat de Lhwyd la începutul aceluiași secol nu impresiionase pe nimeni, cu toate că indica o direcție bună în cercetare.

Dar, un secol mai târziu, ideile lui Prichard și gramatica comparată a lui Bopp au stimulat imaginația lui

Gaspar Zeuss a cărui *Grammatica celtica*, apărută în 1853, a constituit fundamentul studiilor filologice celtice moderne.

LIMBA BRETONA I-A FOST DATĂ DE CĂTRE DUMNEZEU LUI JAPHET...

«Celtica, sau bretona, este o limbă-mamă... Dovada acestui adevăr este că ea i-a fost dată de Dumnezeu lui Japhet... și nu inventată sau întocmită de oameni. Ea își trage toate cuvintele dintr-un fond propriu... Gomer, fiul cel mare al patriarhului Japhet, a transmis-o descendenților lui, gomarieni, din care se trag celții sau galii, după cum spun Callinaque, Joseph în cartea sa *Antiquites Judaïques*, și, mai târziu, Eustache d'Antioche, marele sfânt Jerome, sfântul Isidor de Sevilla, cosmograful Merula și încă alții...

Este adevărat că înainte de a se numi limba celtică... ea a fost întâi în Asia limba *gomarienilor* sau *gomarților* apoi a *saques-ilor* sau *saces-ilor* care au cotropit ținuturile Parthei. În al treilea rând ea s-a numit limba *Titanilor* (*nume* pe care și l-au dat chiar ei pentru

a se face temuți și respectați de celelalte popoare) în *Cappadocia, Frigia, Grecia, Trădași* insula *Creta*... unde cinci sau șase generații ale acestor *Titani* au domnit timp de 300 de ani pe vremea... lui Abraharn și a altor patriarhi și unde erau numiți și *celți, gali, galatei*, termeni sinonimi care semnifică toți războinici puternici, valoroși...

Ca și ceilalți cuceritori ei au introdus legile, obiceiurile și limba lor. Și astfel în greacă, teutonă sau germană și în celelalte limbi europene

'-%

se găsește o infinitate de cuvinte celtice care sunt mult mai simple decât ale lor, pentru că marea majoritate nu au decât o silabă, pe când ale grecilor și latinilor care derivă din ele sunt de câte două... Și este o regulă generală în mai toate limbile: cuvintele cele mai lungi provin din cuvinte scurte și simple care sunt chiar rădăcinile lor primitive...»

P. F. Gregoire, prefață la *Dicționar francez-celtic*. 1732

Cazul acestui universitar este cel al unui geniu care irumpe într-o ramură a științei și care. dintr-o singură lovitură, o reînnoiește și o aduce pe culmile perfecțiunii. Pentru că, dacă de o sută douăzeci de ani se aflaseră multe despre limbile celtice pentru că se strânseseră o *groază* de informații pe care savantul german nu le poseda, nici una din concluziile sale nu a fost contestată. Rămâne un motiv de uimire pentru cei ce cunosc complexitatea și dificultatea unui asemenea tip de studiu, cum acest profesor a reușit, în intervalul dintre cursurile pe care le predă la liceul din Bamberg, să învețe singur și în profunzime cinci limbi celtice, să le înțeleagă mecanismul, să asimileze fonologia, să reconstituie evoluția lor, să descifreze milioane de texte fără să greșească sau să derapeze.

Progrese pe toate planurile

Studiile despre celți sunt începute. Un alt german cu spirit pătrunzător, Kuno Meyer. îl întâlnește pe teren pe marele d'Arbois de Jubainville. Le datorăm traducerea și ilustrarea sapa-urilor care au rupt voalul ignoranței noastre în domeniul lumii celtice păgâne. Celții înșiși sunt scoși din amorteala lor. După precursorul Whitley Stokes, Eoin MacNeill și Douglas Hyde reînvie trecutul Irlandei, în Țara Galilor — John Rhys, în Bretania — Joseph Loth studiază comorile necunoscute ale literaturii bretone. Surprizele nu vor înceta, în 1964, un celtolog breton, Leon Fleuriot, publică o culegere explicativă în bretona veche, culegere ce redă ramurii celtice contemporane gloria trecutului său și oferă cheia limbii celtice populare din protoistorie.

Studiile celtice avansează pe toate fronturile. Romilly Allen, în 1910, face cunoscută bogăția artei celtice luată ca întreg, de la producțiile de la Tene până la cele din Irlanda și Scoția medievală. Joseph Dechelette începe, în același an, publicarea unui monumental tratat de arheologie celtică, intitulat cu modestie «manual». De atunci acest tratat de referință a rămas de neînlocuit, în ciuda joiilor descoperiri.

În zilele noastre, specialiștii bretoni, irlandezi, scoțieni și galezi sunt numeroși; ei au preluat ștafeta de la francezii, germanii și scandinavii care i-au precedat.

Galii chemați în ajutorul Franței

Înfrângerile îi pun pe oameni în fața unor examene de conștiință. După 1871, Fustei de Coulanges a publicat cartea sa *Instituțiile vechii Frânte*, într-o tradiție franceză ce datează din Galia romană, în reacție împotriva tradiției contrare a predominanței elementului franc.

Treizeci de ani mai târziu, Camille Jullian publica *Istoria Galiei*. Între cele două apariții începuse înflorirea arheologiei preistorice și a sociologiei comparate. Sentimentul patriotic înflăcărat era același. Prestigiului științei germane și a victoriilor germane al căror merit părea că ține de o superioritate rasială, era bine să i se opună perfecțiunea sevei franceze; iar mitului celtic cel germanic.

Camille Jullian era un meridional din Cevennes, negricios, care nu semăna cu imaginea pe care o avem despre galii legendari. El a devenit ridicătorul în slăvi al unei epopei galice sub un șef național inspirat: Vercingetorix. Și tot el a fost cel care a adus în sufletul multor compatrioți nostalgia celtismului. Partea cea mai contestată a operei lui este ipoteza sa, devenită rapid certitudine, a existenței între Pirinei și Rin, înainte de sosirea celților, a unei populații «ligure» pe care aceștia ar fi asimilat-o. Și n-ar trebui să ne mirăm când Jullian o descrie împru-mutându-i din propriile-i trăsături.

Pentru francezi *Istoria Galiei*, care rămâne prețioasă pentru documentația ei fabuloasă, prezintă viciul de a atribui membrilor unei societăți de tip tribal naționalismul visceral al popoarelor contemporane. Vom avea ocazia pe parcursul acestei cărți să dezvoltăm acest subiect.

Această orientare a lui Jullian explică de ce nu i-a inclus pe celții insulari în optica sa. Considerând că celtii proveneau din diverse locuri și ajunseseră să formeze o unitate, ipoteza apariției unui naționalism distinct într-o singură parte a ținutului celtic era pur arbitrară. Ea explică și de ce Jullian aderase la opinia lui Albert Grenier: «Avem dreptul, pentru a descrie civilizația celților dinainte de epoca romană, să utilizăm informații pe care ni le furnizează societatea celtică, literatura britano-celtică din Evul Mediu? Istoricii spun că nu.»

Ar trebui precizat «Istoricii care nu au studiat vechea Irlandă». Cei care au făcut-o spun că da.

Și totuși Jullian a dat studiilor istorice o profunzime

pe care n-o avuseseră înainte.

«Defrișarea unei mari păduri, spune el, asanarea unei mlaștini întinse, au aproape tot atâta însemnătate în destinul societăților ca și o revoluție politică sau o capodoperă literară...

Răspândirea unei culturi, construirea unui drum lung, formarea unei capitale, duc la consecințe la fel de durabile ca cele ale unui război sau ale unei legi».

Cele patru surse de cunoaștere

Timp de aproape două mii de ani, lumea civilizată n-a știut despre celți decât ceea ce scriseseră despre ei scriitorii din Antichitate. Se pot observa multe rezerve din partea acestor autori. Și totuși aceste dovezi păstrează o valoare informativă, dacă nu pentru ceea ce erau celții în realitate, atunci măcar pentru ceea ce gândeau contemporanii lor despre ei.

A doua sursă este arheologia monumentelor: urme sau resturi de locuințe, de fortărețe, de drumuri, de porturi, de ateliere, ustensile și obiecte diverse.

A treia este iconografia: arta de la Tene sub toate aspectele ei, inclusiv prelungirea ei tardivă în insulele britanice; sculptura preromană până la ultimele ei realizări; sculptura celtico-romană care din punct de vedere celtic este o artă degenerată; numismatica galică ce este o pură splendoare.

A patra sursă este literatura insulară, la început irlandeză, în care miturile tradiționale apar în integritatea lor. apoi cea «bretonă» («galez» este un cuvânt apărut mai târziu, prea limitat după părerea noastră pentru a cuprinde un fenomen istoric și geografic atât de întins), pe aceasta din urmă cenzura creștină exploatând-o profund.

Am putea, fără a ezita, să adăugăm o a cincea sursă, care este folclorul actual al țărilor celtice moderne: Irlanda, Scoția, Țara Galilor, Bretania, precum și a două ținuturi mai puțin întinse: Cornwall și insula Mân.

Acest folclor, care a fost foarte conservator până în prezent, a vehiculat numeroase elemente de civilizație pe care, altfel, nu le-am fi cunoscut: muzică, dansuri, cântece, sporturi, legende și credințe populare, vechi obiceiuri.

A cincea sursă: limba

Luată izolat, fiecare din aceste surse nu ne furnizează decât informații fragmentare sau neclare. Dar ele se completează și se luminează reciproc, după cum vom vedea în continuare.

În sfârșit, există limba. Ea ar putea fi considerată și o sursă de indicații prețioase despre societatea celtică, idealurile ei și idiosincrazia ei. Multitudinea de nume proprii în a căror construcție intră cuvântul *epos* «cal», arată importanța acordată acestui animal, fie în viața economică, fie în război, fie în mitologie. Este unul din cazurile în care literatura insulară ne poate indica, folosind un lux de amănunte, rolul jucat de cai în țările celtice. Unele reprezentări iconografice sugerează valorile simbolice care-i puteau fi atribuite. Vocabularul este el însuși foarte instructiv. Prezența anumitor cuvinte abstracte sau de specialitate spune multe despre legi și obiceiuri.

Adevărul este că dacă știm să exploatăm aceste diverse mărturii și dacă ținem cont și de condițiile în care au fost descoperite, suntem amplu informați despre acest

subiect. Toi atât cât putem fi despre oricare alt popor al lumii dintr-o epocă ce corespunde aceluiași tip de civilizație.

Să le mulțumim grecilor pentru că au fost vorbăreți

Fenicienii au fost primii care au frecventat insulele Cassiteride — a se citi Britanice — cu câteva secole înainte de greci, ca să aducă de acolo cositorul al cărui comerț î! monopolizaseră. Ei scriau. Suntem îndreptățiți să credem că alfabetul lor este la originea tuturor alfabetelor occidentale. Și cu toate acestea ei nu au povestit nimic despre călătoriile lor nordice. Nu erau vorbăreți. Din fericire, grecii, succesorii lor, erau.

Hecatus din Milet, în secolul al VI-lea înainte de Christos, a situat ținuturile hiperboreenilor la nord de Alpi, fapt confirmat de arheologie. Herodot, un secol mai târziu, pretinde că celții se întindeau până la Pirinei și descoperă prezența lor în vestul peninsulei Iberice. Constatăm că făcuseră ceva drum.

Analele preoților romani ne arată că galii ieșiseră victorioși la Allia în 390 înainte de Christos. Heraclit din Pont preia acest zvon și este de părere că Roma, «oraș grecesc», a fost cucerită de o armată de hiperboreeni. Maestrul său Aristotel știe mai multe decât el; el numea celții *Kettoî* și avea o idee mai clară despre ținuturile în care erau răspândiți; ceea ce nu-l

împiedică însă să enunțe prostii la adresa lor, ca de pildă că nu acceptă guvernarea femeilor și că sunt pederastați. Dar spune de asemenea, că sunt războinici, că-i scaldă pe noii-născuți în apa rece ca gheața a râurilor și că-i îmbracă foarte sumar. Le atribuie pretenția de a nu le fi teamă nici de cutremure,

nici de torente. Un detaliu l-a impresionat pe marele filosof: în Celția, măgarii nu pot supraviețui: este mult prea frig!

Ephore, care scria pe la sfârșitul secolului al IV-lea

înainte de Christos, ne învață că celții îi pedepseau cu o amendă pe tinerii prea grași, atunci când centura lor depășea circumferința admisă. De la el am aflat că celții ajunseseră până în Țările de Jos și că nu le era frică de nimic.

Călătoria marsiliezului Pytheas în Celția

Este și epoca în care un grec din Marsilia, Pytheas, întreprinde o călătorie îndrăznească dincolo de Gibraltar, către oceanele misterioase despre care se credea că sunt pline de monștri marini și acoperite de gheață. El voia să știe de unde venea cositorul atât de necesar fabricării bronzului și chihlimbarul foarte apreciat pe piața orașului lui.

El trece de coloanele lui Hercule, se îndreaptă spre nord, recunoaște țărmurile armoricane, apoi pe cele ale insulelor «Pretanice» unde dă peste minele de cositor pe care le căuta, în Cornwall, o ia un drum mai îndrăzneț prin Marea Nordului, până aproape de Thule, se întoarce prin Marea Irlandei și calculează că a parcurs douăzeci de mii de stadii, adică trei mii cinci sute patruzeci de kilometri. Notează că «pretanicii» sortează grâu în hambare și beau hidromel. Este cu siguranță adevărat pentru că ei continuă s-o facă și în zilele noastre.

Pytheas are spiritul marilor descoperitori. Estimează că nu știe încă destule. Indiferent la plângerile marinarilor epuizați, reia drumul spre canalul Mânecii și merge pe malurile continentului până la Elba, apoi până

vorbi mai târziu, nu-i fac pe toți cercetătorii să-și schimbe părerile, și universitarul J. Arnal, în lucrările sale foarte interesante privind *Dolmenele din departamentul Herault* (1963), scrie:

„Au fost avansate mai multe ipoteze. Aceea a lui V. Gordon-Childe mi se pare cea mai temeinică. El vede în megalitism o religie adusă din Orientul a-propiat, la fel cum s-a întâmplat cu creștinismul în epoca romană.”

Dezacorduri și ipoteze tuiburi

Încă de la sfârșitul secolului XIX anumiți autori au fost de acord cu schema orientală. Un loc deosebit îl ocupa scoțianul James Fergusson cu lucrarea *nude stone monuments in all countries, their age and uses*, apărută în anul 1872 și tradusă în limba franceză de abatele Hamard în anul 1873, sub titlul *Monumentele megalitice din toate țările*. Această lucrare, prima consacrată megalitismului din întreaga lume, este încă luată drept referință. „De la cartea lui Fergusson — scrie Fernand Niel — ale cărui concluzii sunt de altfel discutabile, nu cunoaștem altă

Fergusson, despre care vom mai vorbi, refuză

atât schema celtică, cât și cea orientală. Pentru el, aceste monumente din piatră sunt recente și datează din primele milenii ale erei noastre, în special monumentele britanice de la Stonehenge și Avebury sau cel irlandez de la New Grange. Despre camera de la Maeshowe, din Scoția, el scrie că ar fi greu s-o considerăm dintr-o epocă anterioară secolului X. Câmpurile de menhire de la Kongsbacka, din Suedia, se leagă de „bătăliile care s-au dat între secolele V și XII.”

El scrie de asemenea: „În stadiul actual al cunoștințelor noastre, nu avem nici un motiv să presupunem că dolmenele spaniole ar fi anterioare erei actuale; știm însă, că dolmenele din Cangas de Onis și de la Arrichinaga au fostenerate până în secolul VIII, poate chiar până în secolul X; dacă au fostenerate, este posibil să fi și fost ridicate în acsa epocă.”¹

Printre t jorii.e pe care le-arn numi „tulburi”, întrucât nu se bazează pe nimic prdcis; o cităm pe aceea a iui Anure de Parriagua, care în lucrarea sa, intitulată *Poporul dolmenelor* (Pc.r;s, 1897), situează originea celtică a constructorilor de megaliti tocmai în India. El susține că perioada dolmenică s-ar afla cu 15 000, poate 18 000 de ani înainte de era noastră, epocă în care „poporul dolmenelor” ar fi pornit din India spre Occident. Rasa celtă, cu piele neagră, ar fi devenit treptat, „mai puțin neagră, ca urmare a influențelor mediului și ale climei” (sic!); ea ar fi invadat sudul și nordul Europei, ajungând în Africa de nord, Portugalia, Anglia, Belgia și Suedia.

i-a denigrat pe gali. Deci trebuie citit cu precauție.

Timagene, în schimb, se află la polul opus. Cu certitudine el a cunoscut literatura mitologică și poemele epice ale galilor, de a căror existență fără ajutorul lui noi nu am ști. El ne povestește cum, cu trei secole înainte de intervenția romană, Celtia era ca un imperiu ce stăpânea o treime din Europa. Ne spune cum Ambigat, regele suprem, văzându-și poporul suferind din pricina su-prapopulației, i-a însărcinat pe cei doi nepoți Bellovese «cel care știe să omoare» și Segovese «cel care știe să învingă» să-și ia cu ei oamenii în căutare de noi ținuturi. Soarta l-a condus pe primul spre Italia, iar pe al doilea spre Boemia. Timagene, ca și Titus-Livius, comite greșeli enorme de cronologie, ușor de rectificat prin metode comparative. Titus-Livius a fost într-un fel un Michelet roman. O seamă de pagini din povestirile sale «istorice» denaturează faptele spre marea glorie a Romei. Polyb face dreptate, domolind lăudăroșeniile colegului său.

Galul Trogue Pompei servește drept interpret unuia dintre locotenenții lui Cezar în bătălia de la Tongres împotriva eburonilor. El contrazice afirmațiile celor pentru care belgienii erau germanici și nu vorbeau aceeași limbă cu celții Pomponius Mela ne informează despre persecuțiile de pe vremea lui Tiberius ale căror victime au fost druzii.

Mai există și alți autori care lasă în scrierile lor informații interesante despre celți. Niciuna n-a fost neglijată, tocmai pentru a se face un tablou complet al civilizației lor.

Materialul arheologic

Mai întâi există ruinele monumentelor din piatră, în țările nordice unde se construia în lemn, ele sunt puțin numeroase și aparțin unor state cu civilizație mixtă. Se pot semnală acele *fanum*, mici temple galice caracteristice, inspirate fără îndoială de templele greco-romane. Dar trebuie menționate în special locuințele particulare și fortărețele sau refugiile fortificate. Arheologia este categorică asupra unui fapt: Celtia, până la intrarea în contact cu lumea mediteraneană, nu cunoștea orașe propriu-zise.

Moștenirea cea mai vastă lăsată este cea a mormintelor. Prin conținutul lor în arme, bijuterii, mobile, ustensile, oase umane și de animale, ele ne dau informații despre nivelul de civilizație atins de defuncți, despre ritualurile lor funerare, despre tipul lor de comerț. Dar nu ne dau informații despre limba pe care o vorbeau și nici despre relațiile cu celelalte popoare. Grupurile statuare galo-romane reprezintă în mod clar personaje divine, în cea mai mare majoritate a cazurilor, fără o explicație scrisă. Metodele folosite pentru identificarea lor sunt un soi de joc foarte apreciat de specialiști, dar care trebuie să facă apel la alte surse de cunoaștere.

Fotografiile făcute din avion ne-au arătat lucruri care ar fi putut rămâne necunoscute. Micile reliefuri pe terenuri vaste scapă privirii, dar nu și camerei de luat vederi care le accentuează contururile grație umbrei lor. Așa au apărut urme de așezări romane importante în regiuni în care nu se cunoștea existența lor. Tot din avion s-au putut trage concluzii despre populația

anglo-saxonă a Angliei. S-a demonstrat că văile erau cultivate pe terenuri vaste, neîngrădite, așa cum o făceau anglo-saxonii, pe când terenurile accidentate erau parcelate, așa cum obișnuiau celții. De asemenea, parcelele din Hanovra și Westfalia, care contrastează cu terenurile din nordul Germaniei, confirmă că acele regiuni au aparținut multă vreme celților, înainte de a fi ocupate de teutoni.

Geniul unui popor se reflectă în limba lui

Ar părea ciudat să dorim ca o limbă pe care nu o cunoaștem să ne dea informații despre poporul care o vorbea. Romanii nu s-au sinchisit niciodată să noteze particularitățile lingvistice ale popoarelor pe care le coo-nizau. Franciscanii, dominicanii și iezuiții spanioli au fost primii care au dorit să învețe și să predea limbile indigenilor supuși. Nici galii nu s-au preocupat să salveze de la uitare limbajul lor național odată ce au învățat să scrie. Vom încerca în rândurile ce urmează să găsim motivele psihologice ale acestei renunțări, care i-a intrigat pe istorici. Dacă în afara numelor proprii știm puține despre gali, totuși formele vechi ale limbilor celtice vii, vechea irlandeză și vechea bretonă (premergătoare galezei, bretonei și comicii moderne) prezintă bogății și particularități comune. Ele previn în mod clar dintr-un limbaj comun, căruia i se asociază celtica veche, ale cărei diferențe dialectale nu-i afectează structura și nici bagajul ideologic și literar.

Dacă e să ne referim doar la bretona veche, vocabularul abstract pe care-l cunoaștem are aproape întotdeauna echivalențe în irlandeză și demonstrează că celții din Evu! Mediu târziu, care aparțineau încă unui statut social puțin diferit de cel al Gaiei, uneori chiar mai arhaic din anumite puncte de vedere, erau familiari cu idei de genul *indisolubil/taie, opoziție, aprehensiune, a*

întreprinde, compasiune, neglijență, privilegiu.

În ceea ce privește numele proprii, ele confirmă spiritul belicos al celților pe care-l știam din scrieri. Nume bretonne precum *Fierul-victoriei, Prințul-luptei, Cavaler-al-războiului. Victoriousul* există în galică sub o formă mai veche sau se pot compara cu acelea care au aceeași origine cum ar fi *Rege-al-cailor-rapizi* sau *Cel-ce-e-puternic-ca-Esus*.

Dar, bineînțeles, nu toate numele aveau legătură cu virtuțile militare. Bretonii se numeau și Fiul-verii sau Rasă-bună.

O lume în afara timpului: literatura insulară

Irlanda primelor șase secole ale erei creștine ne învață multe despre civilizația celților, în mod special despre cea a Gaiei dinainte de Christos. Ea a fost Celția legendară, insularitatea ei punând-o ia adăpostul influențelor exterioare, în cele șase secole ce au urmat, ea s-a schimbat în suprafață, dar a conservat un fond imuabil pe care nu a reușit să-l suprimă decât politica engleză de exterminare din vremea lui Cromwell.

«Se spune, a afirmat Georges Dottin, că nu avem decât documente în copie despre Celția păgână. Este o eroare. Posedăm mii de manuscrise irlandeze care exprimă aceste credințe prin intermediul literaturii, deoarece aproape nimic în celți nu este creștin.»

În ciuda ravagiilor făcute de vikingi, fervoarea literaților irlandezi a reușit să păstreze textele principale. Pe lista fragmentelor epice conservate în *Cartea din Leinster* (secolul al XII-lea) figurează cel puțin 35 de fragmente care aparțin importantului ciclu Conchobar și Cuchulain, —. Wfca1 ^ ^ i^, i_j piciuui UUclf I v3.

Marea majoritate a manuscriselor a fost redactată în secolele al XI-lea și al XII-lea, în *scriptoriile* mănăstirilor. Faptele istorice evocate ne duc în urmă, la perioada bronzului și chiar la cea a pietrei. De altfel, evenimentele ulterioare secolului al VIII-lea nu au fost subiecte pentru cicluri epice. Anacronismele limbii aduc o confirmare științifică acestei păreri.

TICĂLOȘIA FIILOR LUI TOURENN

«Fii lui Tourenn. Brian și cei doi frați ai săi, l-au urmărit pe «ian, ca să se răzbune. Ca să le scape, Kian, folosindu-și bagheta magică, s-a transformat în porc, dar Brian l-a rănit cu lancea. Kian le-a cerut celor trei frați permisiunea să reia forma omenească și a obținut-o.

— Bun, spuse Kian, v-am păcălit. Dacă aș fi fost omorât sub formă de porc, atunci ați fi fost datornici doar cu un porc. Dar, pentru că mă veți omorî sub formă de om, trebuie să plătiți pentru un om. Și nimeni n-a fost și nu va fi omorât pe un preț mai mare ca mine. Iată de ce: armele cu care mă veți uide vor povesti fiului meu ceea ce mi-ați făcut.

— Nu te vom omorî cu armele, răspunse Brian, ci cu pietrele care sunt pe jos.

Și începură să-i lovească atât de crud și de brutal că nu mai rămase din războinic decât un maldăr de carne și de oase sfărâmate. Și acest maldăr îl băgară în pământ.

Dar pământul refuză să ascundă nelegiuirea și respinse cadavrul.

Brian fu de părere că trebuia înmormântat

încă o dată.

Fu pus în pământ a doua oară. Dar pământul îl refuză din nou.

De șase ori la rând fiii lui Tourenn puseră cadavrul în pământ, de șase ori pământul îl respinse. A șaptea oară însă îl acceptă.

Și fiii lui Tourenn plecară.»

Tradus din *Oidhe Chloinne Tuirann*, publicat de R.J. Duffy

Un labirint psihic

Încercările de a clasifica manuscrisele irlandeze sunt inutile pentru că nu țin cont de genurile literare ale literaturilor clasice și neo-clasice. Un traducător erudit care le cunoaște Dine s-a rezumat la clasarea lor în ordine alfabetică, în general ele sunt povestiri ale unor evenimente, dar, indiferent de pretențiile lor istorice, personajele sunt sau ascund figuri mitologice, iar evenimentele pe care le povestesc, spectacolele pe care le descriu, nu sunt altceva decât scenarii ale mitologiei. Nu au sens decât privite din perspectivă mitologică, chiar și atunci când pun în scenă personaje care au existat de fapt. ^

În aceasta constă și dificultatea lor, fără a mai vorbi de limba în care sunt scrise, limbă ce rămâne în parte greu de înțeles, multe cuvinte și expresii având un sens ezoteric care ne scapă.

Literatura bretonă, înveșmântată mai feudal și mai conformist (din punctul de vedere al bisericii) este în esență identică. Identică până într-acolo încât maniacii influențelor au vrut să vadă în ea simple transpuneri ale

, ". t'£

*• - "Vri-i •jj&t

temelor irlandeze. Ipoteza e inutilă pentru că irlandezii și bretonii au moștenit aceleași tradiții etnice.

Pentru motivele pe care le-am enumerat, este logic că personajele întruchipate nu prezintă nici o individualitate de caracter. Ele servesc la personalizarea forțelor ce conduc lumea și nebunia oamenilor. Nimic nu este mai departe de voluntarismul elen sau de mesianismul oriental.

A pătrunde în labirintul psihic al acestei literaturi înseamnă o deșădăcinare totală, iar cel ce începe să se simtă în această deșădăcinare ca la el acasă, acela a înțeles esența celtismului.

Ne aflăm în marea tradiție indo-europeană

A descoperi secretul celtismului înseamnă a pătrunde în spiritul vechilor civilizații tradiționale pe care omul modern, prin schimbarea mentalității, le găsește greu de înțeles.

Anumite concepte creștine care ne sunt familiare sunt străine tradiției: zeu personal, legi morale cu sancțiuni în viața de apoi, natura supusă unui zeu unic, credință într-o dogmă, noțiunea de culpabilitate atavică...

În plus, civilizația celtică, în marea tradiție indo-europeană, se distinge prin arhaismul său. Nu este o civilizație în care să lipsească noțiunea de stat. ci este o civilizație care, asemeni celei germanice, o exclude. O seamă de trăsături distinctive o apropie de perioadele mai vechi: vânătoarea de crani, alianțele de sânge, legăturile în clanuri, sistemul de „dare” sau *potlach* care este ceva asemănător renunțării eroice la dreptul de proprietate.

Foto 1 - Plata impozitului către romani

Singurele referințe care luminează temele irlandeze și bretone sunt sfintele scrieri hinduse. Forma de expresie a celor două este aceeași, cea a unei tradiții cu origine unică: texte în proză lăsate la libera inspirație a povestitorului, interpuneri de fragmente în versuri și dialoguri transmise și învățate pe dinafară.

În afara timpului și a rațiunii: miturile

O asemenea literatură nu poate să ne lămurească asupra istoriei. Trecerea timpului nu avea pentru «barbari» o valoare măsurabilă, ci una calitativă și simbolică. Nu-i prea interesa pe

acești strămoși îndepărtați împărțirea timpului după un calendar. Timpul nu se evalua în bani. Ceea ce era important era emoția întâmplărilor pe care le povesteau, a lecțiilor pe care le predau, senzația de infinit și de transcendență pe care istoria o lăsa în spirite. Numărul de zile, luni și ani trebuia și el să aibă o valoare simbolică. Trei sau șapte nu erau numere ci calități. De unde frecvența acestor cifre și a multiplilor lui trei în evaluarea cantităților sau a timpului, fără a avea o valoare concretă.

Miturile nu sunt povești inventate de primitivi mai mult sau mai puțin obtuși. Ele au fost prezente dintotdeauna și reprezintă întâlnirea dintre idei și dorință. Contemporanii noștri cu literatura SF n-au nimic de invidiat la antici din punct de vedere subiectiv. Omul este o constantă. Miturile sunt un mod de exprimare a necesităților umane în afara rațiunii și a experienței practice. Ele nu dau informații despre evenimente. Ele luminează natura umană și atmosfera unei civilizații.

Povestiri irlandeze, ca *Tain*, bretoane precum *Kou-louc'h* și *Olwen* sau *Tristan*, care nu se pot încadra în

vreo perioadă istorică și ale căror personaje n-au nici o situație socială, posedă imensă calitate de a ne arăta care erau chemările inimilor strămoșilor. Și poate și ale noastre, dacă știm să citim în sufletele noastre.

Înălți și blonzi, de preferință

Virgil, în *Eneida*, cântând gloria consulului Claudius Marcellus, îi descrie pe gali cu plete blonde, purtând coliere de aur în jurul gâturilor albe precum laptele. Tipul celtic admis de Antichitate era într-adevăr cel al oamenilor înalți și blonzi. Istoricii moderni, constatând că această descriere nu corespunde majorității francezilor, care sunt de talie mijlocie și au părul castaniu, au conchis că invadatorii celți, ca și francii de mai târziu, de asemenea «înalți și blonzi», nu erau decât o minoritate.

Aceasta pentru că se uită că talia și tenul sunt noțiuni relative. Azi spaniolii, în majoritate scunzi și bruneți, îi descriu pe turiștii francezi ca pe niște blonzi înalți, neputându-i deosebi, la prima vedere, de confrății germani sau olandezi.

Desigur, galii nu erau cu toții niște roșcovani înalți, dar toți doreau să lase această impresie și își vopseau părul. Aveau, am putea zice, o idee preconcepțuită privind tot ceea ce este blond. De fapt, regiunea unde s-a format etnia celtică a fost, din timpuri preistorice, un loc de trecere, unde rasele antropologice, în măsura în care au existat, s-au încrucișat. Celții, peste tot unde se instalau, găseau populații de agricultori datând din epoca neolitică, pe care le dominau și le asimilau, diversificând, prin încrucișări, o rasă deja departe de a fi omogenă. Se pare că anumite regiuni ale Franței dețin un procentaj de

A

«sânge galic» mai ridicat decât Bretania unde totuși conștiința celtică a rămas mai vie.

Individul celtic: o seamă de criterii

Dacă tipul fizic nu este determinant, atunci cum putem să-i recunoaștem pe celți? Unii spun că limba este singurul criteriu indiscutabil. Pentru ceea ce ține de vremurile străvechi, ei au dreptate: galii nu mai existau acolo unde nu se mai vorbea galica. Dar, mai târziu, când, sub presiunea circumstanțelor, celții au încetat progresiv să-și vorbească limba, am putea spune că și-au pierdut particularitățile spirituale? atavismele lor? obiceiurile și gusturile lor? Ar fi ridicol să pretindem așa ceva. Fără gali, temperamentul francez tipic este inexplicabil. Bretonii de limbă franceză, irlandezii de limbă engleză nu sunt întru nimic mai puțin bretoni sau irlandezi în comparație cu compatrioții lor ce continuă să folosească limba națională. Limba este instrumentul unei culturi, semnul unei societăți, dar nu ea este cea care le constituie.

Pentru noi, calitatea celtică a unui popor este dată de o sumă de trăsături distinctive, lăsate la aprecierea fiecăruia, cu toate că apartenența la limbă rămâne un criteriu privilegiat.

Vom vedea că vechii celți nu se caracterizau doar prin felul de a vorbi, ci și prin organizarea lor socială, credințele lor religioase, obiceiurile juridice, organizarea politică, genurile și tehnica literaturii, stilul lucrărilor plastice și lirice, jopurile și dansurile, obiceiurile în timp de pace și de război...

De unde vin celții?

După spusele lui Timagene, druizii susțineau că o parte din celți erau indigeni, iar cei care nu erau, proveneau fie din insule îndepărtate, fie din regiuni situate la est de Rin. În ceea ce privește originea geografică a celților între Rin și Dunăre, arheologia este de acord. Ei s-au constituit acolo ca un popor distinct în timpul primei perioade a epocii fierului.

Iar în ceea ce privește insulele, se pare că Timagene și-a luat visele drept realitate, Iulius Cezar va fi cel care ne va lămurii, explicându-ne că druizii credeau că galii se trăgeau din *Dispater*, zeul morților. Legenda irlandeză confirmă acest lucru și declară că *Tethra*, regele morților, domnea dincolo de ocean. Nu există contradicție între cele două afirmații. Punctul de vedere celtic este foarte clar. Celții erau «fiii nopții», asemeni soarelui care ia naștere din ea. Filosofia lor fundamentală era aceea a eternei reîntoarceri, a vieții ce se naște din moarte, asemeni primăverii ce se naște din iarnă.

Cezar indică și el că pătura dominantă a populației galice este originară din niște insule foarte îndepărtate. O confuzie, pe care o vom explica ceva mai încolo, a dat în vileag că aceste pământuri îndepărtate erau de fapt pământurile Spaniei. Confuzie probabil dorită, pentru că era cazul să fie distruse credințele vechi ale irlandezilor despre originile lor mitice păgâne. Aducând pe pământ lumea lor invizibilă, aceasta era suprimată fără a trebui să fie negată.

Între 800 și 500 î. î. Hristos, poporul care locuia în regiunea europeană centrală unde a fost reperată civilizația numită de la Hallstadt, este incontestabil de origine celtică. Nu există nici o soluție de continuitate între prima și a doua civilizație a fierului, aceasta din urmă fiind

cunoscută ca civilizația de la Tene. Nimic nu indică în descoperirile arheologice nici cea mai mică schimbare în populație. Ori, populația de la Tene era celtică. Inscriptiile pe care le-a lăsat, mărturiile tuturor celor care au cunoscut-o sunt de necontestat.

Un fenomen demografic extraordinar s-a produs în pragul erei noastre. Acest nou popor care se formase încetul cu încetul în Europa Centrală, începând cu epoca bronzului, a devenit o sursă de migrare cu un dinamism irezistibil, ceea ce va duce în câteva secole la schimbarea completă a aspectului Europei, între Atlantic și Marea Neagră.

Marea invazie celtică

Asemenea unui torent ce-și părăsește brusc vadul obișnuit, marea invazie celtică se extinde în toate direcțiile, întâi spre vest, ocupă Renania și estul Franței unde înflorește civilizația de la Tene ale cărei urme impresionante au făcut să se spună despre departamentul Marnei că ar fi un «vast cimitir celtic».

Apoi se întinde spre vest și sud-vest, zona prin excelență a monumentelor megalitice. Acolo, căsătorindu-se cu populația ce ridicase dolmenele și menhirele, celții s-au impregnat de o religiozitate profundă, necaracteristică nordicilor.

În elanul lor, trec de Bidassoa și se luptă cu ibericii. Are loc un fenomen foarte curios. Nu se mai întâlnesc cu țărani pașnici și ușor de dominat ca în văile marilor fluvii occidentale, ci cu o rasă la fel de mândră și de belicoasă ca a lor. Se întrunesc toate condițiile pentru un război de exterminare. Acesta însă nu are loc. Cele două popoare se întrepătrund, galii asimilând civilizația materială mai

avansată a ibericilor și aceștia adoptând limba invadatorilor. Rezultă o nație solidă, care se va lăsa greu de înfrânt de către romani. E discutabilă afirmația anticilor că «galații» nu așteptau decât un pretext minor ca să pună mâna pe arme.

Se dezbate încă ipoteza producerii unei mișcări de reflux dinspre centrul suprapopulat al Galiei spre Europa Centrală. Legenda regelui Ambigat seamănă însă cu o explicație plauzibilă a prezenței galilor la est de Rin.

O altă cauză a migrării populațiilor celtice a fost orientarea triburilor teutone către căldura și soarele din zonele sudice. Acestea, care nu mai aveau suficient pământ ca să se hrănească în țările lor de origine, Scandina-via de Sud și malurile septentrionale ale Germaniei, i-au împins pe celți să migreze. Linia de oppidumuri galice care delimitează înălțimile Harzului și, ceva mai încolo, cele din Turingia, sugerează linii de rezistență succesive pe un ax mergând dinspre nord-est spre sud-vest, împotriva unui inamic sau a unei amenințări venite din Nord. Această amenințare nu putea fi decât cea a teutonilor, a căror înaintare către sud este dovedită de istorici.

Datarea precisă a migrărilor este dificilă. Nu sunt decât doi celtologi care s-au pus de acord asupra subiectului, la diferență însă de câteva secole. Vom vedea mai târziu când vom discuta despre goi'deluri.

Spre Nipru, Asia Mică, Italia, Bretania și Irlanda

În orice caz, invazia celtică a luat și alte trei direcții, întâi de-a lungul Dunării cu oprire la sciți (pe Nipru) și în Asia Mică, unde douăzeci de mii de războinici s-au constituit într-o confederație autonomă de trei «regate», corespunzând celor trei triburi diferite. Acești galați s-au suprapus peste populația autohtonă frigiană, de limbă greacă, fără ca să ne fi parvenit mărturii scrise despre conflicte sau ciocniri. S-a produs, ca și în Spania, un fel de civilizație mixtă, aici greco-celtică, acolo ibero-celtică, ce nu avea să se mențină prea mult după ruptura de trunchiul principal celtic, înglobați în lumea elenistică, galații urmau să dispară prin căsătorii mixte și asimilare lingvistică. Alte două curenți migratoare puternice au vizat Sudul, înspre valea râului Po, ducând la întemeierea Galiei cisalpine care a fost timp îndelungat motiv de coșmare pentru romani. Celălalt curent s-a îndreptat spre Nord-Vest în direcția insulelor Cassiteride, dând naștere Bretaniei¹ și Irlandei, regiunea de predilecție a celților după dispariția Celției continentale.

Cât de mulți erau celții?

Este greu de apreciat, întrucât recensământul metodic al locuitorilor unei țări este o inovație recentă, în vechea Franță, oamenii se mulțumeau cu numărarea «focurilor». Se știa în mare câte guri de hrănit se reuneau în jurul unui foc și de aici se afla numărul locuitorilor unei provincii. Pentru a stabili totuși o cifră cât de cât aproximativă vom folosi metode similare. Vom face apoi o medie.

Să folosim întâi metoda cea mai simplă, aceea a densității probabile pe care putea s-o prezinte o populație

1) Cuvântul Bretania era folosit până-n Evul Mediu ca să desemneze Marea Britanie, iar cel de Mică-Britanie pentru a desemna Armorica. Folosim acești termeni în lucrarea noastră.

rurală lipsită de orașe și hrănindu-se dintr-o agricultură primitivă. O densitate de 30 de locuitori pe kilometru pătrat pare o ipoteză acceptabilă pentru regiunile cele mai bogate ale Celției maxime, în secolul al III-lea înainte de Christos. Această densitate se poate reduce la jumătate în regiunile mai împădurite sau în zonele montane.

Această evaluare dă pentru 800.000 kilometri pătrați și respectiv 400.000 kilometri pătrați, 24, respectiv 6 milioane de locuitori, în total 30 de milioane pentru întreaga Celție. Cifra este probabil scăzută dacă ne gândim că Franța secolului al XIV-lea număra 22 de milioane de locuitori pe o suprafață de 425.000 kilometri pătrați, adică aproape o treime din vechea Pan-Celție care, contrar unei convingeri destul de răspândite, nu era mai împădurită ca în zilele noastre.

O altă evaluare se poate obține pornind de la numărul de popoare sau de națiuni. Importanța lor era foarte variată, mergând de la 50.000 la 500.000 de membri. O medie de 100.000 poate fi un minimum. Existau aproximativ 60 de popoare în Galia transalpină, o jumătate de duzină în Italia, trei probabil în Spania de Nord-Vest, vreo treizeci în Marea Britanie și o duzină în Irlanda, probabil aproape o duzină de la izvoarele Dunării până-n Galația. În total cam 120 de popoare, dintre care unele e posibil să nu fi însumat mai mult de câteva mii de capete, în orice caz, dacă împărțim numărul deja obținut de 30 milioane la 120, obținem o medie de 125.000 pentru fiecare popor, ceea ce este evident prea puțin. Este mai indicat, deci, să estimăm populația celtică globală, în epoca celei mai vaste expansiuni, între 30 și 50 milioane de oameni.

Ne-am putea întreba de ce o atare masă umană s-a dovedit neputincioasă în impunerea ei pe continent

și a cedat în fața Romei, a cărei demografie era mai mică. Dar Roma era, înainte de a fi un popor, un principiu de organizare pus în slujba unei voințe de putere. Celții nu i se puteau opune și vom vedea mai târziu de ce.

2.

Celtia continentală

V;

anualele școlare prezintă Galia ca pe o prefigurare a Franței. Afirmția e departe de realitate. Denis din Halicar-nas, în lucrarea scrisă la jumătate de secol după cucerirea galilor de către romanii lui Iulius Cezar, spune că Celtia se întinde de la sciți până la traci, că este împărțită de Rin în două părți egale și că Germania este o regiune a părții orientale. Romanii numeau de altfel *Gallia* tot nordul și estul Italiei, Tran-spadanul și Cispadanul.

E drept că la începuturile intervenției romane, celții pierduseră deja, pe lângă pământurile din Sud, cea mai mare parte a domeniului transrenan și i-au lăsat pe vecinii lor întreprinzători să se instaleze pe malul occidental al bătrânului fluviu galic (după spusele lui Viturviu).

Rinul n-a fost niciodată o frontieră lingvistică sau etnică, ci doar o poziție strategică ușor de apărat, pe care de altfel Marc Aurelius, două secole mai târziu, a considerat avantajos să o părăsească mai sus de gura fluviului Main, pentru a-și stabili frontierele la estul Câmpurilor Decu-mate, teritoriu tampon pe care îl crease. Dar Celția sau Galia era mult mai întinsă decât actuala Franță.

Nici una din regiunile ei nu cunoscuse organizare administrativă centralizată înainte ca romanii să împartă teritoriul cucerit în patru zone, dintre care doar cea centrală — și cea mai importantă — a avut voie să se numească «celtică».

Și totuși unitatea Galiei, în interiorul frontierelor care variau fără încetare, este sigură. O civilizație însă nu este un stat. Nici grecii, care au fost civilizatorii romanilor, nu au reușit să se reunească într-un stat comun.

Unitatea celților a venit întâi de toate dintr-o unitate a originii mitice și a limbajului. Ei se știau un tot unitar uman. Instituția druidică veghea pentru întreținerea acestui sentiment și a culturii comune.

O unitate constituită din amestecuri ierarhizate

Unitatea a rezultat și din amestecurile care au avut loc în cele șase sau opt secole de migrație. Cenomanii care au fondat Trenta și voicii care au ocupat Garona veneau din Germania centrală. O ramură a volcilor, tri-denții, au fondat orașul Trans în Mayenne. E de reținut că vechiul nume al orașului Trenta era Tridentes. Boemii, care au dat numele lor Boemie, au lăsat urme în bazinul Arcachonului, Burgundia, valea P6-ului și... împrejurimile Ankarei. Senonii au avut colonii aproape peste tot, de la Bordeaux până în Artois și de la Main până la Meuse. Biturigii care au lăsat numele lor Berry-ului, au populat malul stâng al Girondei. Aceste amestecuri constante pun sub semnul întrebării ipoteza încă neverificată a existenței dialectelor în limba galică. Vom avea ocazia să vedem că mișcări comparabile au avut loc de o parte și de alta a Mânecii și între insulele britanice. Mai târziu, în timpul invaziilor germanice, se vor produce aceleași fenomene: ele țin de tipul social al popoarelor numite barbare.

Există o ierarhie în rândul celor șazeci de popoare ale viitoarei Galii romane. Totul se petrece ca și cum națiuni importante s-au scindat în mai multe fracțiuni, în realitate, relațiile între toate aceste popoare erau complexe, în special când se declarau consanguini, ceea ce probabil că nu era decât o figură de stil pentru că o parte dintre ei, alături lui Cezar, se declarară «consanguini» ai poporului roman!

Ierarhia care exista între ei și care făcea din velavi (Velay), din Gabali (Gevaudan) subordonați ai arvernilor, din ossimi (Ouessand) sau namneți (Nantes) aliați ai veneților (Vannes) era o trăsătură a organizării politice a celților. Avea să aibă pentru ei consecințe din cele mai grave.

Belgienii erau germanici?

Se știe că Cezar a denumit Belgia partea Galiei situată la nordul Senei și a notat că mai multe popoare care locuiau în acea zonă se mândreau de originea lor «germanică». Era cazul belovacilor (Beauvais), al suesonilor (Soissons), al atrebaților (Arras) și al ultimilor sosiți pe malul drept al Rinului, eburonii, morinii și menapii. Același lucru se întâmpla și cu puternica națiune a trevirilor (Treves) care nu ținea de Belgia pentru că ținutul între Ar-deni și Rin aparținea Celției.

Numele «germanic» se pretează la confuzii pentru că în Antichitate el nu avea nicidecum sensul pe care i l-a dat Tacitus, explicându-i originea foarte recentă când a descris cucerirea

Galiei la o sută cincizeci de ani după ce aceasta a avut loc. Până atunci numele de celt folosea la desemnarea tuturor barbarilor blonzi care trăiau dincolo de Alpi. Germania nu era deci decât un concept geografic, în consecință, atunci când popoarele belgiene care erau de limbă și cultură celtică se denumeau germanice și o spuneau cu mândrie, prin aceasta ei înțelegeau că nu fuseseră atrași de influențele nocive venite din Sud și că își conservaseră toată virilitatea rasei lor. De altfel, Cezar a observat aceasta pentru că nicăieri în afară de Belgia nu i s-a opus o rezistență așa de mare.

Când romanii au făcut apel la triburi teutone veritabile cu titlul de membri ai federației ca să le apere frontierele imperiului, au creat pentru batavi și tongrii provincia Germaniei inferioare, distinctă de Belgia. Ceea ce arată că acest cuvânt căpăta un sens nou. Germania superioară, ce îngloba Celția de la Mayence la Elveția nu are nici o semnificație etnică. Dacă este probabil ca la această epocă să fi avut loc infiltrări te-desce în valea Rinului și nordul Elveției, este evident că galica a fost înlocuită de latină și nu de alemană în aceste două treimi ale «Germaniei». «Membrii federației» fuseseră asimilați. De abia după marile invazii din secolul al V-lea, ale francilor și ale alemanilor, în principal, s-a produs o retragere a romanilor până la Moselle și Vosgi.

Celți și «germanici» imposibil de deosebit

După cum ne sugerează naționalismul și rasismul modern, linia de demarcație nu a existat niciodată între celți și «germanici», ci între romani și barbari. Până la latinizarea celților, cei care urmau să poarte numele de germanici nu încercau să se distingă prin nimic. Regii cimbrilor și ai teutonilor purtau nume celtice. Ariovist, regele suavior, vorbea galica cu trimișii lui Cezar. După ce francii au trecut prin procesul de latinizare, ei s-au înfruntat în chip de romani cu frații lor rămași mai la nord. Carol cel Mare, care se voia împărat al romanilor, a masacrat alți germanici, pe saxoni, care se încăpățâneau să rămână păgâni.

Cazul eburonilor, în Belgia, nu ridică nici o îndoială. Trogus Pompei, tovarăș de-al lui Cezar, a servit ca interpret pentru ei la Tongres, în ciuda afilierii lor la teritoriul Germaniei inferioare. Era necesară reducerea la neant a pretensei opoziții esențiale între celți și germanici într-un context în care ea introducea noțiuni false și confuzii. Intricarea nordicilor aparținând celor două etnii era așa de mare în epoca păgână ce ne interesează, încât putem citi în Tacitus despre estienii de la țărmurile Baltice: «Au tradițiile și obiceiurile suavilor, dar limba lor se aseamănă mai mult cu a bretonilor, își manifestă adorația față de Mama zeilor, iar emblemele religiei lor sunt porcii mistreți (trăsătură tipic celtică)», în sfârșit, la cimbrii se va găsi, în secolul al XIX-lea, cea mai frumoasă piesă arheologică celtică, vasul de la Gundestrup, care permite să presupunem, pe lângă unele legături pe care le cunoaștem deja, și existența unor practici religioase comune.

Celtismul era o lume deschisă

Obişnuiți cum suntem să vedem în celți rămășițe ale unor popoare trăind din amintirile trecutului lor și ostile influențelor exterioare, ne este greu să ne imaginăm până la ce punct era lumea celtică deschisă tuturor curentelor ce-i băteau ia ușă. O descoperire nemaipomenită, făcută în 1942, în inima Franței, aproape de Châtillon-sur-Seine, ne-o dovedește din plin.

S-a dezgropat din mormântul unei femei de rang înalt, datând din prima perioadă a fierului, într-o epocă în care galii trăiau într-o civilizație dintre cele mai rudimentare, o operă de artă grecească senzațională, pur și simplu craterul de bronz cel mai frumos și cel mai mare care există în lume, putând conține 1100 de litri și având greutatea de 208 kilograme. Am putea oare să ne imaginăm sacrificiile, truda și timpul necesar comandării, plății și transportului unui asemenea obiect de la magazinul comerciantului grec ca/e nu putea fi pe atunci în altă parte decât la Marsilia? În lipsa unei curiozități averse pentru civilizațiile diferite de a lor, fără o dorință arzătoare de «progres», fără un gust înăscut pentru frumusețe și grandoare, o asemenea întâmplare n-ar fi avut loc. Multe alte semne ne arată că între celți și eleni existau relații neîntrerupte de naturi diverse, începând cu secolul al VII-lea înaintea erei noastre. Craterul de la Vix nu este un martor izolat. Numeroase obiecte grecești și etrusce fac parte din „mobiliul” mormintelor nobililor celți.

În perioada descoperirilor de la Vix. la extremitatea orientală a Celției, la Heuneburg, s-a

găsit o incintă militară din cărămidă, cu fundație de piatră, construită după proiect și tehnică elenică. Ca să ridice acest oppidum, galii preferaseră zidului lor tradițional din piatră, pământ și grinzi, construcția unui inginer grec. Este plauzibilă și ipoteza după care galii s-ar fi lăsat îmbrobodiți de un abil comis voiajor, pentru că *murus gallicus* nu era cu nimic inferior zidurilor elenice.

Începând cu secolul al III-lea înainte de Christos comerțul cu metale (cupru, cositor, fier), cereale, carne afumată, practicat de populațiile din Nord în schimbul obiectelor prelucrate, uleiului și vinului celor din Sud era intermediat de romani. Limba latină a pătruns în Galia prin comerțanții care au pregătit terenul victoriei rapide și totale a romanilor.

Revelația artei galice

Când a avut loc la Paris, la Palais de Chaillot, prima expoziție de artă galică, criticilor parizieni nu le venea să creadă ceea ce vedeau. Se așteptaseră la imitații stângace ale artei greco-romane și se găseau în fața unei demonstrații de artă abstractă.

Descrierea pe care intenționăm s-o facem referitor la organizarea Galiei și la criza prin care trecea în apropierea erei creștine nu ar putea fi înțeleasă de cititor decât cu condiția deschiderii unei paranteze prealabile care să-l pună în contact cu geniul celtic, întrezărit prin prisma manifestărilor sale cele mai limpezi: cele artistice.

Egiptul, Asiria, Asia khmerilor, America aztecă și mayașă înseamnă arta monumentală. Grecia este simbolul artei plastice; Roma reprezintă arhitectura. Celția este arta simbolică. Deseori s-a pus în mod ironic întrebarea: prin ce se disting celții? Trăsătura distinctivă a celților este aceasta: spiritualitatea exprimată prin mijloace decorative. Nici o altă artă din lume nu i se poate compara.

Formulele care caracterizează această artă încep să se prefigureze în prima parte a epocii fierului. Ele înfloresc în timpul epocii latene. După înfrângere și după ce spiritele s-au împăcat după șocul convertirii la creștinism, arta reînvie în forme noi și triumfătoare în insulele celtice, dar și pe continent, în arta medievală opusă celei mediteraneene.

Înainte de toate, celtui, contrar elenului, nu se lăsa dus doar de simțuri. El presimțea că adevărul era dincolo de ele. Cuvintele erau improprii pentru a-l evoca. Artistul, asemeni poetului, naratorului sau ambasadorului se exprimă prin simboluri care vorbesc imaginației. «Vorbirea lor este concisă, spunea Diodor, enigmatică, folosindu-se de aluzii și subînțelesuri, de multe ori hiperbolice...» Cuvintele nu li se păreau cel mai bun mijloc pentru a-și comunica gândurile cele mai elevate. Ei preferau ca prin reprezentări simbolice, figurative sau descriptive, să-și pună auditorul sau cititorul pe calea ce conducea la aceste gânduri, făcându-i să intre în starea de grație prin procedee prozodice și stilistice.

Nici repaus, nici progres: un cerc fără sfârșit

Această artă, indiferent de registrul în care este exersată, ascultă de un ritm profund care te duce cu gândul la o compoziție muzicală fără sfârșit, asemeni dansurilor bretone care farmecă prin repetițiile infinite. Nu întâlnim nimic care să semene cu liniștea plină de satisfacție a artei grecești. Mitul primordial care o inspiră este cel al eternei reîntoarceri, al vieții care irumpe din moarte într-o mișcare ciclică fără început și fără sfârșit, asemeni curbelor împletite care se răsucesc pe bronzurile de la La Tene sau în miniaturile din *Cartea din Kells*. Convingerea că viața este un etern început și că există o ordine a lucrurilor fixată pentru eternitate, îndepărtează în mod fatal orice demers politic, acesta bazându-se pe credința în posibilitatea ameliorării, reformării sau, într-un cuvânt, pe progres, sau mai exact pe progresia lineară spre un țel utopic. Viziunea celtică implică o atitudine foarte concretă față de realitățile existenței care sunt apreciate fără iluzii sau concluzii moralizatoare. Această viziune a dat naștere la sisteme juridice foarte stricte, așa cum vom vedea mai încolo.

Galia, ce ne apare în primu! rând sub aspectele-i galo-romane ce fac mari concesii modului de expresie mediteranean, ne-a furnizat totuși forma de artă cea mai reprezentativă pentru măiestria celților pe care încercăm să o analizăm: numismatica.

Gătii descoperă moneda și o reinventează

Galii făceau schimburi cu produsele lor agricole și artizanale în târguri ca cel de la Mont Beuvray, încă înfloritor în Evul Mediu. Comerțanții nu se despărțeau de balanțele lor care le

permiteau să verifice greutatea obiectelor din aur și argint care serveau drept monedă, adică fibulele sau broșele ce serveau la prinderea pelerinelor. La contactul cu grecii, au descoperit rapid avantajele monezilor marcate și titrate, față de greutatea anevoioasă sau față de trocul al cărui etalon era... vaca. Bretonii își mai amintesc și acum de acele trocuri, folosind cuvântul *saout* (de la *soldus*, ban de aur roman) pentru a desemna animalele cornute.

Copia lor după staterul de aur al lui Filip al Macedoniei este atât de perfectă încât e deseori dificil de

deosebit de original. Bătută de arverni, care în secolul al III-lea înainte de Christos își impuneau hegemonia pe o mare parte a teritoriului, moneda a fost de uz general. Apoi, începând cu 120, apar ateliere locale și tipuri de monezi diferențiate în funcție de popoare. Arvernii s-au mulțumit cu o deformare decorativă a caracterelor grecești și adăugarea unui motiv celtic. Dar totul se va schimba. Vechiul model cade în uitare. Se produce o adevărată revoluție. Piese încep să fie decorate cu motive enigmatice, care adeseori sunt contorsionate cu vârtejuri scânteietoare ce-l fac pe privitor să creadă că artizanul fusese în transă. Ce s-a întâmplat? Enigma este pe jumătate descifrată în zilele noastre, iar la explicațiile inițiale s-a renunțat.

Stângăcii ale primitivilor, au spus primii descoperitori! Este o ipoteză gratuită, nejustificată de abilitatea recunoscută a gravurilor și dăltuitorilor gali și de excelența primelor imitații. Era clar că desenele doreau să reprezinte ceva, dar la început acest lucru nu a fost înțeles.

Atenția a fost captată mai întâi de mărturia istorică pe care o aducea exhumarea într-un anumit teritoriu a unui depozit de monezi de origine identificabilă. De pildă la Jersey se dezgroapă comori conținând mii de monezi, aparținând în majoritate poporului curiosiților care locuiau la nord de veneți și țineau de confederația acestora. Avem astfel dovada, întâi că Jersey făcea parte din teritoriul curiosiților sau era în relații strânse cu aceștia și apoi că o astfel de cantitate de monezi e mărturia unei bogății publice care a fost ascunsă pentru a nu fi găsită de inamicii jefuitori. Imediat a apărut ideea că ar putea fi vorba despre fondurile trupelor curiosolite care se retrăgeau împinse de trupele romane învingătoare în Morbihan. Prima ipoteză e consolidată având în vedere că în momentul delimitării diecezelor galo-romane,

insulele din Marea Mânecii vor fi atribuite evecului din Aleth (Saint-Malo), în chip de vechi pământ al curiosiților.

Mai mult de 100.000 de monezi galice abstracte și delirante

Descoperirile s-au multiplicat. Mai bine de 100.000 de monezi galice din aur, argint și bronz umplu muzeele și colecțiile particulare, ridicând problema enigmei inevitabile a decorării lor. Ceva s-a petrecut atunci când artistul celt, «copiind profilul lui Filip», a transformat buclele lui în spirale, în covrigi, în coarne extraordinare și i-a imprimat pe obraz un soare rotund, în final, din profilul elenic n-a mai rămas nimic, ochiul a fost înlocuit cu trei puncte, nasul cu un T întors și gura cu un Z așezat invers. Și acestea nu sunt motivele principale. Există duzine de varietăți. Ele se îmbină, contrastează și se compun într-un mod exaltant. Un cap încoronat cu lauri aparținând belovacilor are splendoarea unor sculpturi mexicane. Abstractizarea este împinsă la limite maxime la belgienii din Nord și din Armorica. Ramurile de copaci care înconjoară capul cerbului de la Kernunnos reprezintă un complex de linii tumultuoase, demn de o expoziție de artă modernă nonfigurativă. Chiar și neinițiații văd o compoziție decorativă extraordinară.

Totul se petrece de parcă galii ar fi ales numismatica pentru a-și demonstra incompatibilitatea dintre geniul artistic al rasei lor și cel al popoarelor din sud.

Este cert că ei au descoperit moneda la vecinii lor, dar au reinventat-o în manieră proprie. Nu toate atelierele locale au făcut-o cu aceeași forță și aceeași originalitate. În general, și este logic să fie așa, zonele cele mai puțin

expuse influenței clasice prezintă tipul cel mai caracteristic și de altfel cel mai frumos.

Aceste zone țin de la valea Garonei până la gura de vărsare a Escartului și de la țărmurile armoricane până la Chârolais, cuprinzând și o parte din Elveția.

Codul de descifrare: mitologia celtică

Scenele de pe monezi nu sunt totuși o compoziție decorativă întrucât sunt mereu aceleași motive care revin. Este deci vorba despre o îmbinare de semne simbolice care lasă loc

pentru o interpretare individuală a artistului și reprezintă o mitologie constantă și precisă. Este clar că în spatele acestor figuri există o învățătură religioasă unică și vigilentă, *car&** nu poate fi alta decât cea a druzilor.

Nu dispunem de nici un manual de mitologie celtică: dar literatura insulară din Evul Mediu târziu o reflectă atât de corect, încât putem căuta în ea explicațiile de care avem nevoie. Aceasta a fost ideea unei cercetătoare în celtologie, Sjoestedt-Jonval și a unui numismat, Lanceiot Lengyel, de un entuziasm care trebuie amendat cu unele rezerve.

Nu știm cu certitudine care este semnificația pe care o dădeau galii acelor simboluri acum două mii de ani, dar suntem siguri de faptul că exprimă credințe escatologice. Motivele sunt ghicitori a căror soluție este deseori evidentă, de multe ori înșea admițând mai multe răspunsuri. Ambiguitatea era fără îndoială admisă, dacă nu chiar dorită.

Un disc, o roată, evocă fără îndoială soarele, iar un covrig — luna. Dar semnul lor grafic poate, în funcție de caz, să păstreze sensul simbolic pur sau să trimită la o temă al cărui element este. Dar pentru a putea interpreta corect figurile surprinzătoare, ca fața umană cu coarne de cerb sau șarpele cu cap de berbec aparținând sculpturii gaio-romane, este necesară o cunoaștere în profunzime a tradiției indoeuropene.

Știm deja că ceaunul este simbolul absolut al resurecției. Prezența lui sub burta calului completează semnificația acestuia de animal sacru. Pe majoritatea monezilor armoricane se vede un cavaler călare care aruncă o lance care are la capăt un motiv format dintr-un pătrat tăiat de două diagonale și ornat cu cinci sfere. Arheologii au recunoscut *Vexillumul*, însemnul militar roman. Ipoteza este îndrăzneță pentru că era greu ca armoricianii care nu-i întâlneau pe romani să se inspire din acest motiv. Semnificația este evidentă într-o scenă clasică reprezentând un cavaler pe un măgar, căruia îi arată un morcov înfipt la capătul unui băț pentru a-l face să pornească înainte. Iar cifra 5 este semnul mișcării neîntrerupte. Suntem deci în prezența unei reprezentări a cursei vieții spre resurecție, după moarte.

Nu există limite

pentru a scăpa legilor naturii

Un motiv ce revine cu insistență este oul, al cărui sens este universal; un altul — capul uman, a fost obiectul unui cult la celti, cult despre care vom mai vorbi. O linie învăluitoare poate fi înțeleasă ca simbol al matricei, iar policarul ridicat al cavalerului ca un simbol al virilității.

Cultul soarelui și al lunii, exprimând cercul ce merge de la naștere la moarte, trecând prin viață, asociat fertilității ce o întreține, utiliza o simbolistică a numerelor care, pe medalii, ia forme diverse: trei virgule, nouă sfere,

"Vx-rM

cinci bastonașe (degetele mâinii), etc. Ne dăm seama de ce Diodor iega druidismul de doctrinele pitagoreice.

Nu există limite pentru a scăpa legilor naturii: mâini cu șase degete, cai cu cinci picioare, trăsături ale feței reduse la semne geometrice care nu respectă nici o formă anatomică. (Cubismul este încă foarte figurativ, prin comparație). Cum s-ar putea sugera că un om este nemuritor? O inscripție ar fi mult prea banală. Ochiul lui devine atunci un însemn solar și nasul îi este înlocuit cu semnul resurecției!

Am putea să dăm înapoi în fața unor ipoteze atât de îndrăznețe? Filamentele în vultură care ies din fruntea, ochii, gura și profilul acelei monezi pariziene este simbolul fluxului vital în funcțiile sale spirituale, oculare și verbale. Iar cele ce ies din burta calului nu sunt altceva decât fluxul seminal.

O coafură deloc banală este făcută din cornuri de lună. Am putea să ne întrebăm pentru ce, dacă nu am avea răspunsul într-un text irlandez: «Luna eroului a apărut pe capul lui.»

Unde pozitivismul cade în ridicol

«în spatele calului, spune un savant, se află o roată care reprezintă carul pe care vizitiul se presupunea că îl conduce». Cuvântul «presupunea» nu este întâmplător, pentru că «roata» devine motiv solar plasat în fața hamului, iar vizitiul se transformă într-o pasăre superbă ale cărei gheare nu ating spatele animalului. O explicație naturalistă este categoric insuficientă. De multă vreme fusese uitat modelul grec inițial al carului cu două roți.

Cavalerul, la rândul lui, a trecut prin influența celtică. O monedă îl reprezintă cu trei coarne atașate capului,

dintre care cele două exterioare au forma unei lire. Într-o mână ține soarele, în alta luna.

Astfel i-a venit unui gravor să reprezinte omul universal. Cele trei elemente care-i

încoronează capul se regăsesc de altfel și în alte compoziții.

Animalele târătoare, șopârla, șarpele, «crocodilul» exprimă ideea originilor, conform tradiției, în consecință, un cal al cărui spate se transformă într-o coadă sinuoasă va fi, fie calul originilor, zeul cal, fie simbolul drumului soarelui plecând de la o renaștere. Pe scurt, este destul

de simplu.

Pozitiviștii secolului al XIX-lea se credeau serioși și deasupra oricărei posibilități de a ii se reproșa că sunî spiritualiști, când făceau reflexii de tipul: «Mărturia monezilor cu un cal în galop, roata și figura înaripată (faimosul vizitiu roman), cu toate că sunt figuri convenționale (sic) derivate din modelele grecești, se referă la (...) existența unui sistem rutier».

Explicarea unui motiv celtic prin împrumuturi de la civilizații cunoscute a fost metoda folosită până în ultimii ani. Prima școală care s-a emancipat a fost cea de la Rennes. O monedă ambiană (Picardia) reprezintă un cal cu un cap mare și cu un bot alungit. A fost numit «calul cu cap de elefant» și se presupune că e vorba despre un model african sau oriental. Asta dacă se uită că mai sus-amintitul cal este înaripat și că are o crinieră. Iar în ceea ce privește trompa, este un motiv banal al monezilor galice — de ce nu râtul unui mistreț? Dar de ce n-ar fi călărețuS-elefant sau pasărea-elefant?

Fantezia celtilor nu are limite. Ea există în sânge. O mie de ani mai târziu ea reapare în miniaturile scotice (numele clasic al irlandezilor era cei de scoți).

O atare viziune asupra lucrurilor este inaccesibilă cuceritorului roman, fie ei în îogă, fie în straie bisericești.

Cum învinsul adopta întotdeauna limbajul învingătorului, artiștii gali au făcut concesie la forme, însă arta galo-ro-mană a fost, prin conținutul ei, ocazia unei revanșe ascunse.

Cum măsurau celtii timpul

Celtii își organizau x'iața în funcție de fazele lunii, stăpâna fecundității pământului și a femeilor, și o ritmau cu patru mari sărbători. Anul începea la 1 mai, cu sezonul cu zilele cele mai lungi, în bretona modernă, iunie se numea *mez-Heven* «jumătatea verii». Iarna începea la 1 noiembrie, în bretonă începutul «lunilor negre» după cum anunța chiar numele de octombrie, *gou-Here* «sub-toamnă». Calendarului cu luni i se suprapuneau anotimpuri stabilite după ciclul solar. Ceie două procedee de măsurători astronomice ale timpului erau sincronizate prin luni intercalate care recuperau diferența între anul lunar de 354 de zile și anul solar de 365 de zile și o fracțiune.

În 1897 s-au descoperit la Coligny în Bourgogne rămășițele unei mese galice din bronz pe care erau gravate 62 de linii, împărțite în 5 ani succesivi a câte 12 luni. Ia care se adăugau două luni intercalare, una ia început iar alta la mijlocul seriei.

Textul este scris în celtica veche populară, dar multe cuvinte sunt prescurtate și ridică probleme. Ordinatorul de la College de France, la care lucra profesorul Pierre-Marie Duval în 1972, a confirmat și completat în jumătate de oră ceea ce arheologii au găsit în mai mult de șaizeci de ani. Dar s-a împotmolit la determinarea unui ciclu de mențiuni care revin cu regularitate. Și dacă rămâne foarte mult de lucru în perspectivă, nu trebuie să

Foto 2 - Simbol sau zeu? Statuie găsită la Ruffigneix, care poartă un basorelief reprezentând un porc mistreț

—^

"v

«4,

•;«?

uităm că trei generații de specialiști au trudit ca să descifreze enigmele calendarului mayaș. Marea dificultate nu este de ordin filologic, ci ține de înțelegerea unui mod de a gândi, care nouă ne este complet străin.

Un calendar metafizic viu

O lună celtică ce durează treizeci de zile n-are nimic în comun cu o lună modernă de treizeci de zile. Chiar dacă, din întâmplare, perioadele din an pe care le indică coincid. Un calendar metafizic se suprapune peste calendarul astronomic, conferind lunilor, zilelor sau anumitor grupe de zile o calitate particulară, favorabilă sau nu unor acțiuni. Și romanii aveau zile «faste» și zile «nefaste». Această preocupare merge până într-acolo încât calendarul are o serie de schimbări de date pentru a amâna de la o lună la alta o zi remarcabilă, astfel încât să cadă într-o zi «bună». Paul-Marie Duval ne dă un exemplu:

«Ziua de 19 mai, ziua sfântului Yves, va împrumuta conotația zilei de 19 iunie, ziua sfântului Gervais, urmată de numele acestei luni. Astfel vom avea în mai: 19, sfântul Gervais din iunie, în loc de «19, sfântul Yves», și reciproc, în iunie: 19, sfântul Yves din mai.»

Este vorba în fond despre un ansamblu organic și viu. «Durate egale cantitativ, spune Iulius Evola, ar putea fi considerate ca fiind egale în momentul în care fiecare conține și reproduce toate momentele tipice ale unui ciclu. De aceea vedem că se repetă numere fixe, ca șaptele, nouăle, doisprezecele și mia, care nu exprimă cantități, ci structuri tipice de ritm, permițând ordonarea unor durate diferite material, dar echivalente simbolic.»

Astfel, fiecare zi a unei luni intercalare purta numele uneia din cele treizeci de luni care urmau. Obiceiul s-a

mai perpetuat, tradiția *gourdeziou* a «zilelor mari» din Bretania stipulând că vremea din primele douăsprezece zile ale lui ianuarie o prevestește pe cea din cele douăsprezece luni ce urmează.

Pentru cei ce cunosc astăzi o limbă celtică și credințele tradiționale pe care o vehiculează în forme folclorice, calendarul celtic evocă rezonanțe profunde care, chiar dacă nu sunt urmate de adeziune intelectuală, măcar îi impresionează, comunicându-le sentimentul profund al originilor lor.

O mare schimbare politică

Societatea celtică era monarhistă, așa cum s-a conservat până acum în insulele ei. Galia, începând cu primul secol precedând era creștină, declanșase o veritabilă schimbare politică. Monarhia semi-teocratică fusese aproape peste tot înlocuită de guvernarea colectivă a aristocrației. Era victoria celor «mari» asupra regelui și a Bisericii. Această schimbare a făcut ca druzii să-și piardă influența pe care o aveau direct asupra executivului, prin rolul pe care-l jucau în preajma regelui. Pentru a continua influențarea evenimentelor, druzii au fost constrânși să intre individual în jocul politic. La sosirea lui Cezar nu mai rămân decât doi regi, la nitiobrogi, la vest de Toulouse și la senoni. Cel de-al doilea, care și-a pierdut tronul, n-a avut altă soluție decât fuga.

La secuanii din Jura, fiul ultimului rege nu a reușit să-și recupereze coroana. Orgetorix, la elveți, are o tentativă asemănătoare care însă eșuează. Romanii, în 56 înainte de Christos, îl reinstalează pe Tasgetios, în rolul unui El Glaoui pe tronul carnuților (Chartres). Dar, doi ani mai târziu, el este omorât de inamicii lui, cu acordul supușilor săi care nu au ridicat un deget când Cezar a venit să-i pedepsească pe criminali. În secolul care precede pierderea independenței sale, Galia își vede popoarele cele mai importante și mai deschise curentelor istoriei luând fizionomia unor națiuni cu constituție proprie și un început de administrație.

Aceste schimbări nu s-au făcut fără o conștiință a bunurilor publice, pe baze nu tradiționale ci voluntariste. Aceste popoare-națiuni sunt guvernate de adunări pe care romanii le numesc «senate», care delegă puterea pe timp de un an unui *vergobret*. De frica unei stăpâniri personale, educații numesc chiar doi mandatar. *Vergo-bretul* este sprijinit de «principali», adică de un cabinet. Fiecare familie (în sens larg) propune un senator, un cavaler și zece fantasi în caz de război. La nervieni există 600 de senatori. Nu vor mai rămâne decât trei după represiune. La veneți, toți au murit de sabie.

Proveniența vasalilor

Marea masă a poporului este formată din țăranii plebei. Ei sunt săraci, înglobați în datorii și lipsiți de solidaritate cu nobilii/Acestora nu le pasă de ei. Ei îi au pe «ambacți», camarazi de arme și amici fideli, în plin război ai galiilor, educații Litavicos, nevoit să fugă de răzbușnarea lui Cezar, este urmat de întregul său grup, «pentru că, spune Cezar, este considerat un lucru nedemn la gali să-ți părăsești conducătorul, chiar și în momente extreme». Existența acestei

fraternități în luptă fusese deja remarcată de Polyb la galii cisalpini. Ei o numeau *eteria*, Cezar îi numește *soldari*. Acest aspect se întâlnește și la aquitani, la celtiberi, ceea ce demonstrează că societatea celtică avusese o puternică perioadă de înflorire. S-ar putea eventual asocia la această influență instituția teutonică a *gesellor*, devotați șefului lor pe viață și pe moarte. Numele galic pentru acești fideli era *vassos*, ceea ce a dat *vassalus* în latină, *vassai* în franceză și *gwas* în bretonă, cuvânt ce cu timpul a căpătat sensul de bărbat, apoi de soț.

Lupte intestinale pentru dominare

Egalitatea între popoare, fie ele mici sau mari, este o noțiune care ar fi părut absurdă în Antichitate, în acea vreme conceptele filosofice nu erau puse mai presus de realitate. Și aceasta era inegalitatea între popoare, în putere și prestigiu, în Galia se va produce un fenomen dublu: mai întâi atracția exercitată de grupurile principale, care aduc deja a națiuni, asupra celor mai puțin importante care caută o protecție, iar pe de altă parte, o rivalitate acerbă între popoarele principale pentru întâietate.

Nu trebuie să deplângem cu sentimentalism aceste «divizări» din care aviditatea romanilor și ambiția personală a lui Cezar își vor trage cu abilitate un profit, pentru că acesta este procesul natural de formare a unei națiuni-stat. Altul nu există.

Când, în 121 înainte de Christos, arvernii se luptă împotriva romanilor, ei au aliați care sunt răspândiți până la Pirinei, ocean, Marea Mânecii și Rin. Dar aceste alianțe sunt încă mult prea slabe pentru a consolida o coaliție eficientă, înfrânți, arvernii se regăsesc singuri.

Și nervenii și trevirii au avut aliații lor, Suesonii. În secolul I înainte de Christos dominau chiar o parte a insulei bretone.

Prezența romanilor în Galia nu calmează rivalitățile, ba dimpotrivă. Secuanii, care au fost principalul aliat al

arvernilor, se substituie acestora ca șefi ai fracțiunii opuse eduenilor. Între timp mai multe popoare mici, inamice ale eduenilor, după ce au fost succesiv aliatele arvernilor și ale secuanilor, cer sprijin remilor pentru a se asigura de bunăvoința invadatorului, în ciuda faptului că remii erau belgieni. Printre ei se aflau și carnuții, despre care se spunea că sunt buricul Galiei!

Eduenii, la rândul lor, oprimați de suavia lui Ariovist și dornici să scape de tutela secuanilor, nu ezită să-i cheme pe romani în ajutor, în mentalitatea galică, trebuie ca un popor să exerseze principatul. Roma, care era îndepărtată, cu siguranță le părea eduenilor mai puțin periculoasă în comparație cu un popor vecin galic sau germanic. Istoricii francezi naționaliști l-au considerat pe Diviciac, ambasadorul eduen la Roma, ca un trădător al galilor. Este un anacronism. Patria galică nu exista decât pentru câțiva vizionari minoritari.

Vercingetorix, primul om politic

Popoarele de importanță medie se zbăteau fără încetare ca să scape de sub tutela unui popor mai puternic, dar cădeau în supremația altuia. Belovacii, ca să scape de remi, s-au aliat cu eduenii care-i pierduseră ca aliați pe trevirii ce trecuseră de partea suesonilor. Geloșii fac întotdeauna opinie separată, în 58, lingonii furnizează legiunii grâu, iar în 52 refuză să-l urmeze pe Vercingetorix, fiind alături de remi și de trevirii care făcuseră aceeași alegere. Invidia era motivul pentru care, în 57, remii au dat un exemplu prost: n-au putut suporta ideea unei conduceri suesone a armatei belgienilor. Victoria romană a fost profitabilă pentru remi deoarece până și astăzi Reimsul domină Soissons.

Vercingetorix este la fel de ambițios ca adversarul său. El le oferă alobrogilor principatul provinciei romane, dar aceștia se eschivează. Consiliul general al galilor răzvrățiți este cel care, dând dreptul suprem de conducere unui arvern, retrage principatul de sub stăpânirea eduenilor. Aceasta explică pentru ce Vercingetorix, ordonând segusiavilor să atace alobrogii cu zece mii de fantasini, îi subordonează unui eduen, în ciuda antipatiei sale personale pentru acest popor rival poporului său. Talentul politic a dominat vendetta pentru prima oară în Celtia.

Tentația romană

Am văzut motivele negative pentru care atâtea popoare galice s-au orientat spre Roma. Dar existau și motive pozitive. Nimeni nu se gândea să nege prestigiul de care se bucura Orașul

Etern pe tărâmurile galice: prestigiul ordinii și al eficacității. Când o civilizație de tip arhaic, cum era civilizația celtă, se găsește în contact cu o civilizație mai evoluată, care îi oferă imaginea unui mult dorit progres, ea încearcă o schimbare bruscă în speranța ajungerii la același grad de putere și la același randament în toate domeniile. Exista, firește, ceva fascinant pentru gali în spectacolul oferit de eficacitatea romanilor. Vercingetorix însuși, înainte de a realiza care este destinul propriu al Galiei, nu rezistase tentației și făcuse parte din suita lui Cezar câțiva ani buni.

Cezar nu era omul care să neglijeze niște circumstanțe atât de favorabile intervenției sale. Nu avea nevoie decât de un pretext. Pretenția helveților de a se instala în interiorul Galiei a fost un pretext suficient. Și n-ar fi de mirare să fi știut și de conspirația lui Orgetorix (helvet), Dumnorix (eduen) și Casticos (secuan) care încercau să formeze o federație care să domine Galia. Unirea galilor era ultimul lucru pe care Cezar l-arfi tolerat.

Ideea unei patrii galice încă nu prinsese contururi

În 52 înainte de Christos, Vercingetorix s-a ridicat la luptă împotriva voinței autorităților orașului lui, cu sprijinul aliaților săi. Aveau să fie în cadrul arvernilor două fracțiuni; cea care era împotriva lui Vercingetorix era de partea lui Cezar. Același lucru se petrecea la majoritatea popoarelor antrenate în conflict. Galia, surprinsă în plină transformare politică și psihică opune intervenției romane o armată ale cărei defecte vor fi funeste. Patriotismul ei va oscila pentru că galicul simte că națiunea lui regională nu mai este la înălțime, dar îi lipsește credința în patria galică; ideea este bună, dar încă nu a prins contururi.

În fața previziunilor și calculelor romanilor, a planurilor lor vaste, ezitățile și miopia politică a celtilor sunt de un contrast izbitor. Când cartaginezii atacă Roma și pătrund victorioși în Italia, nici un galic nu-i urmează, în ciuda dărniciilor lui Hanibal, nici măcar cisalpinii care urăsc orașul-caracatiță. Abia când apare Hasdrubal și armata sa, boenii (Bologna) se hotărăsc să-o facă, dar sunt singuri. E mult prea târziu și ocazia nu e bună.

Când, cu 75 de ani înainte de campania lui Cezar, consulul Sextius, chemat de grecii din Marsilia care se simțeau încercuiți în mod periculos de gali, debarcă și nimicește poporul salian și-i distruge capitala unde era pe cale să se nască o nouă Celtie, nimeni nu se simte interesat. Căpeteniile saliene care scăpaseră se refugiaseră la alobrogi, strămoșii savoiazilor. Romanii îi urmăresc și-i

pedepsesc pe cei care i-au ascuns. De abia după re-trașerea alobrogiilor se hotărăsc arvernii să intervină. Sunt învinși la rândul lor, învingere mult mai gravă, întrucât pe vremea aceea, națiunea arvernă se localiza preponderent în Galia. Și nimeni nu a sărit în ajutorul arvernilor. În acel moment Roma a subjugat tot sudul țării din care a făcut o singură provincie anexă: *Provincia*, de unde a rămas și numele actual al Provencei.

Regele arvernilor, Bituit, nu înțelege mai nimic din ceea ce se petrece. Acceptă să meargă să negocieze cu romanii. Este pus în lanțuri. Din nou, nimeni nu reacționează.

Galia își sapă singură groapa

După ce a respins invazia suavilor lui Ariovist care pătrunseseră în Gaiia ca să ia pământurile locuitorilor, în 58 înainte de Christos, Cezar s-a asigurat de încrederea mai multor națiuni. Jucase rolul unui salvator. La noua lui intervenție rezistența a fost frânată. De la început căpeteniile s-au declarat în favoarea Romei; nu doar cele ale eduenilor, ci și ale arverniiilor, carnuților, pietonilor și tre-virilor. La cei mai îndărătnici se simte încă ezitarea. Ambiorix era prietenul lui Cezar și a încercat să folosească această prietenie pentru a se eschiva de la obligațiile pe care le avea față de atutuci. Aceștia, când au fost înfrânți, au cerut să li se lase armele pentru a se putea apăra de vecinii gata să se năpustească asupra lor.

Unii au mers chiar mai departe. Toată iumea s-a indignat când Cezar a folosit cavaleria germanică în lupta împotriva lui Vercingetorix. Dar cavaleria^eduenă era, conform ordinelor sale, în luptă cu helveții! Împotriva belgienilor, acești campioni ai independenței, Cezar a trimis

edueni și remi. Împotriva înspăimântătoarei națiuni a ner-vienilor a folosit contingente serioase aparținând altor popoare belgiene și trevirilor. Împotriva bretonilor insulari a luat cu el «întreaga cavalerie galică». Astfel, în toate campaniile sale de cucerire a Galiei, legiunile îi sunt pline de trupe galice.

Fiecare pentru sine și ură față de vecini

E limpede că galii nu mai au timp și chef pentru glorie militară și ambiții imperiale ca pe vremea lui Ambigat. Multele lupte fără însemnătate, multele capitulări precipitate duc cu gândul la niște lupte pentru salvarea onoarei. Peste tot — fiecare pentru sine și o ură față de vecini. Când helveții învinși încearcă să fugă, Cezar ordonă populațiilor țărilor pe care aceștia le străbat să-i prindă: este ascultat fără obiecții. Senonii îi informează pe romani despre trupele belgienilor și locurile lor de adunare. Remii fac același lucru. Auzind de efectivele pe care fiecare popor vecin voia să le ridice la revoltă, ei le comunică lui Cezar. Pietonii și santonii, din Loire până la Gironde, construiesc vapoare pentru Cezar permițându-i astfel o victorie. Jurând să extermine eburonii, dar nereușind singur, proconsulul cheamă popoarele vecine să participe la devastare. Acestea răspund rapid și fac masacre după ce devastează tot.

Dar inexistența unei patrii galice sau a unui «imperiu» celtic, resimțită de toți, nu infirmă existența unei civilizații celtice. Ideea de națiune nu exista nici la Roma unde era mai importantă expansiunea prin forță sau prin diplomație., așa cum s-a întâmplat două mii de ani mai târziu cu imperiul britanic.

Ceea ce a adus superioritate unor imperii din

Antichitate a fost ambiția unui om — Darius, Alexandru, Cezar — sprijinită pe o organizare puternică. O atare formulă nu se putea naște decât în țări unde se guverna cu putere absolută și nicidecum la nordicii barbari, cu atât mai puțin la celtii iubitori ai unei vieți fără îngrădiri.

Și totuși spiritul subadiacent civilizației celtice era mult prea legat de obiceiuri și nici un cuceritor nu putea să-l schimbe pe loc. Acest spirit și-a continuat viața subterană și a profitat de toate ocaziile pentru a se manifesta, până în zilele noastre.

Mobilizare celtă

Diferențele între armatele celte și romane erau numeroase și fundamentale. Fiecare națiune celtică, când se angaja într-un război, își chema la luptă oamenii în putere. Numărul lor era ridicat, aproximativ un sfert din populație. Doar posibilitățile de aprovizionare cu alimente limitau înrolarea. Gaiia ar fi putut mobiliza cu ușurință un milion de oameni dacă ar fi putut să-i strângă, să-i organizeze, să-i antreneze și să-i hrănească, toate acestea fiind imposibile fără mijloace de transport care nu existau la epoca respectivă și fără un sistem organizatoric profesionist, condus de un stat major, lucru pe care l-ar fi putut realiza doar un stat central. Și, nu în ultimul rând, fără un cult al disciplinei pe care o civilizație ce-l avea pe cel al fanteziei nu-l putea concepe decât cu dificultate.

Se fixa deci un contingent pentru fiecare popor pentru a se ajunge la un total ușor de mânuit. Trupele statelor aliate se contopeau de regulă cu cele ale statului dominant. Trei dintre statele aliate eduenilor au furnizat și contingente separate, ceea ce indică o conservare a unei autonomii complete: biturigii (12.000 de oameni), senonii (tot atâția), parisienii (10.000). Au fost mai târziu recunoscuți ca «așezări» de către romani. Dimpotrivă, cei mai modești aliați ai eduenilor, segusianii, ambivareții și branovicii au furnizat un contingent comun. Același lucru s-a întâmplat și de partea arvernilor cu cadurcienii, gabalii și velavii.

La declanșarea semnalului, cei mobilizați trebuiau să se îndrepte fără ezitare la locul de adunare. Ultimul sosit era sacrificat în onoarea zeilor. Apoi se pornesc la luptă sub conducerea unui șef ales. Nobilii, călare, se adunau separat pentru a forma un corp de cavalerie. Plebea constituia infanteria. La insulari întotdeauna fideli obiceiurilor tradiționale, nobilii luptau alături de clanul lor. Între secolele al III-lea și al IV-lea, celtii continentali încetaseră să se folosească de carele lor de război la care vor rămâne fideli bretonii și scoțienii care încă nu adoptaseră această noutate: cavaleria.

DISTRUGEREA SANCTUARULUI DRUIDIC DE LA MONA (Anglesey)

«Armata (ades) inamică era despărțită de râu de o masă densă de războinici armați și de femei strigând ocări, îmbrăcate în negru ca vrăjitoarele, cu părul în dezordine, agitând torțe. În jurul lor, druzii, cu mâinile ridicate spre cer, proferând blestemății înspăimântătoare, îi stupefiau pe soldați prin noutatea spectacolului: era ca și cum ar fi avut membrele paralizate și corpul imobil expus loviturilor. Dar, la chemarea șefului lor, și îmboldindu-se să nu tremure

În fața unei adunări de femei fanatice, ei avansează stindardele, distrug orice rezistență și înconjoară cu flăcări inamicul. S-a instalat o garnizoană la cei învinși și s-a distrus pădurea lor sacră plină de superstiții feroce...»
(Tacitus, *Anale* XIV, 29-30)

«Ceea ce romanii au luat drept armată (sau au vrut să ia) cu siguranță că nu era o armată, căci Tacitus nu povestește despre nici o luptă. Legiunile au cucerit fără dificultate o insulă sacră care nu era apărată și despre care bretonii nu-și imaginau că urma să fie atacată vreodată. Adevărat este un cuvânt eronat care îi desemnează probabil pe druizi, elevii lor și soțiile unora și a celorlalți (sau, mai simplu, druidesele) dispersați de-a lungul râului. Pentru a se apăra ei nu s-au folosit de mijloace militare clasice, ci de mijloace magice...
...Druizii și-au îndreptat blestemele către oameni care nu erau pregătiți să li se supună sau să creadă în ele, concepțiile lor religioase fiind mult prea diferite. Romanii nu s-au retras așa cum ar fi făcut-o fără îndoială o armată celtă. Simple formule de imprecăție sau torțe — era mult prea puțin în fața puterii militare romane din primul secol...»

(Ogam, XII, 225-226)

Bătălii stupide...

Nici o strategie savantă, nici o tactică rafinată nu era accesibilă acestor armate improvizate. Atacul avea loc sub forma unei îmbulzeli frontale care se însoțea de un scenariu psihologic ce cuprindea blesteme, formule magice, urlete teribile, gesticulări, insulte înspăimântătoare care de multe ori aveau efect.

Dar romanii știau să-și revină în fire la timp și să acționeze. Prin mișcări și poziții alese, prin utilizarea abilă a terenurilor accidentate, intrarea în joc a rezervelor, ei știau să-și pună adversarul în poziție proastă și să obțină victoria, chiar și când erau unul la șase gali. Pentru că odată terminat asaltul, galii nu mai dispuneau nici de antrenamentul, nici de lanțul de comenzi necesare unor schimbări de formație, unor convergențe de front sau unor încercări de degajare a terenului. Ei nu-și reuiau avantajul decât în gherile, dar acestea nu-i atrăgeau pentru că ie lipsea panașul.

Din 201 până în 190, cisalpinii s-au lăsat măcelăriți în bătălii stupide, unul din popoarele lor, cenornanii, lipsind chiar de la apel, în 197. Insubrii au pierdut 35.000 de oameni, iar anul următor 40.000. Boemii au pierdut 61.000 în patru ani. Aceste popoare nu puteau supraviețui după atari masacre.

În 225 înainte de Christos, cisalpinii le-au venit înțăriri din îndepărtata Belgie, în timpul bătăliei de la Telamon, degeaba se aruncă în luptă gesații cu piepturile goale pentru ca vitejia lor să-i impresioneze pe inamici, ei pierd 40.000 de oameni și Milano este cucerit. De asemenea proporții a fost prima mare înfrângere a celților care a marcat refluxul mării lor invazii.

... dar progrese rapide

Nu se știa nimic de aceasta în Galia transalpină. Ajungând în apropiere de locul ocupat de legiunile romane în vecinătatea localității Orange, regele Bituit se lauda: «Dacă vin ca soli, sunt prea mulți. Dacă vin ca să se lupte, de abia dacă vor ajunge ca hrană pentru câinii mei». «Câinii» lui și-au rupt colții și praful s-a ales de toată grandoarea arvernă.

Armatele celților se bat pentru pământ, ele nu fac politică. Cezar, în schimb, face. Dumnorix încearcă să se reproclame rege al cduenilor. Cezar dispune asasinarea lui pentru că n-are nevoie de un inamic unit. El manipulează triburile galice precum Lyautey le manipula pe cele berbere. Adversarii nu-i sunt la înălțime, în 54, Ambiorix, care pusese la cale un complot ce urma să ducă la o extindere fatală pentru romani, comite greșeala de neiertat de a declanșa insurecția chiar înainte de plecarea lui Cezar spre Italia. Replica este fulgerătoare și Galia centrală, impresionată, nu-i mai urmează pe belgieni. Nouă înfrângere și represiune necruțătoare. Dar am putea spune că Cezar a avut noroc câștigând bătălia, pentru că gali făceau progrese rapide. Deja Bituit își constituise corpul de militari constructori de poduri. Iar în ceea ce-l privește pe Vercingetorix, el îi egalase pe romani în câteva luni în materie de tactică și de atac.

Galii consternați în fața înfrângerii

Romanii nu prevăzuseră însă ce mare schimbare ar însemna pentru gali dominația lor, Trecerea de la sistemul galic al legii «private», de la aranjamentele și înțelegerile de la om la om într-un anturaj cunoscut, la sistemul unei guvernări autoritare, reprezentate de funcționari întru.și; aplicând legi vrute de străini, constituia o schimbare derutantă pe plan psihologic, Galii, consternați, s-au predat chiar ei latinizării. Aici este secretul încorporării lor relativ rapide în imperiu și nu într-o pretinsă absență de antagonism între geniul celtic și cel roman, dezmințit de altfel de toate cunoștințele pe care le avem despre cele două popoare. Cezar, în imposibilitatea de a menține puterea romană prin forță într-o țară atât de vastă, mai bogată și mai populată decât Italia, a adoptat o politică abilă ce a semănat mai mult a protectorat decât a alipire. După victorie, el a avut grijă să respecte ierarhia tradițională dintre «așezări» și să obțină recunoaștere din partea popoarelor mai importante, acordându-le un tratament de favoare.

Prizonierii edueni și arverni nu au fost făcuți sclavi ai soldaților romani, ci eliberați. Arvernii au beneficiat de o scutire de impozite și și-au conservat titlul și privilegiile de federați. Același lucru s-a întâmplat și cu eduenii, în ciuda «trădării» lor. Popoarele mai mici, din contră, au fost supuse în mod dur și puse la plăți mari.

«Crimele de război» au fost repede uitate. Obiceiurile timpurilor erau dure și, între adversari, nu se ținea cont multă vreme de «atrocitățile» comise, între ei, de altfel, celtii se purtau cu asprime. Când helveții au pătruns pe teritoriul eduenilor care le refuzaseră trecerea, i-au transformat din prizonieri în sclavi. Atuatucii, când i-au luat ca ostateci pe fiul și nepotul lui Ambiorix, nu numai că i-au tratat ca pe niște sclavi, dar i-au și ținut în lanțuri.

Galii treceau multe cu vederea, fericiți că beneficiau de pace din partea romanilor. Dar aveau să-și spulbere iluziile.

Perceptorul, acest cadou roman

Sistemul de impozite stabilit de Augustus a substituit proprietatea privată celei publice. Cezar ceruse Galiei un impozit de 40 milioane de sesterce (8 milioane în aur), repartizat între diferitele «așezări». Augustus i-a substituit *censul*, care viza deopotrivă persoanele și pământurile, după măsurători care au durat 16 ani și care au constituit baza impozitului funciar. Oamenii care îi combătuseră pe romani cu spada în mână aveau să le plătească acestora pentru simpla lor prezență.

Galia apărui formată din 305 de «popoare» pe care împăratul le-a redus la șaiszeci de regiuni, divizate în ținuturi și acestea la rândul lor în terenuri. Toate terenurile vor avea o *villa* și un proprietar. Numele terminate în -ac (Seignac), în -e (Sevigne) și în -y (Savigny) vin de la *fun-dus* (Sabiniacus). *Villa* a devenit «village» (sat), sau a căpătat terminația -*ville*.

Feudalismul francez care se baza inițial pe proprietatea individuală asupra pământului provine din sistemul roman și nu celtic, chiar dacă sistemul de vasalitate păstrează încă urme celtice.

E de la sine înțeles că acest cadou al romanilor, perceptorul, avea să determine consternație în rândul galilor. Tot ce mai rămăsese din comori a fost îngropat. Monezile au început să dispară. Un număr redus, din aliaje neprețioase, erau de circulație generală. Rapid au trebuit să se rezume doar la monezile din bronz. Și, cu toate acestea, galii s-au încăpățânat să-și folosească propria monedă. I-au trebuit trei secole ca să dispară.

O oarecare rezistență...

Când, la începutul primului secol al erei noastre, Claudius i-a pus pe druizi sub interdicție, rezistența a început să se manifeste. Rezistența ia forme diverse. Druizii, primii interesați, se refugiază în caverne și în adâncul pădurii unde continuă în mod clandestin să-și transmită învățătura și să celebreze ritualurile, în timp ce

„A.

tinerii bogați se înghesuie la școala romană de la Autun. Mulți țărani și artizani rămân în orașele-fortărețe de pe înălțimi, unde romanii nu vin să-și murdărească co-turnele. Noile orașe construite din piatră, în preajma drumurilor comerciale, sunt lăsate comercianților și oportuniștilor. Au loc și fugi clandestine nu spre Londra care este și ea supusă Romei, ci spre Germania unde oamenii sunt încă liberi și au obiceiuri primitive care le amintesc celtilor de vremurile grandioase. Drusus interceptează trupele galice care trec Rinul cu arme și bagaje,

ridicând un «zid al rușinii». Pentru ca pacea romană să dureze, trebuie împiedicată cu orice preț o alianță celto-germanică. După ce trecerea Rinului a fost închisă, Drusus va pleca în campanie pentru a tăia răul de la rădăcină.

... dar proiect colonial reușit

Preocupându-se de ștergerea veleităților războinice, armata romană face recrutări. Din moment ce druizii constituiau pătura intelectuală, Rorna hotărăște să nu-i împingă într-o sumbră disperare și le oferă o alternativă: reconvertirea măgulitoare. Cei care erau slugarnici aveau să devină profesori sau poeți oficiali. Noile drumuri care măresc rețeaua galică, permit avântul comerțului. Sudul cumpără metale, piei, țesături, lemnărie, carne afumată, cereale. Vinde obiecte de lux și de confort, ulei și vin. care sosesc întâi în amfore din pământ ars, asemănătoare celor pe care scufundătorii le găsesc pe coasta provenșală, apoi în butoaie trimise de gali. Populația este antrenată în activitatea economică.

În rest, ocupanții s-au mulțumit să împânzească organizarea galică cu oamenii lor de încredere, capabili de

a ajuta la evoluția ei în sensul dorit de imperiu. Intervenția instituțiilor romane a fost minimă. Galia se bucură de autonomie locală și provincială. Noua clasă conducătoare a ofițerilor municipali, formată din vechi artizani și comercianți, a luat locul nobilimii, mutată disciplinar pe pământurile ei sau trimisă în armată, și este ferm legată de noua ordine.

Așadar, cucerirea Galiei a fost o operațiune colonială reușită spre deosebire de Africa romană, niciodată resemnată. În secolul al III-lea este nevoie doar de trei mii de oameni pentru a o păzi.

Și astfel, în anul 70, când marele consiliu al Galiei se reunește pentru a hotărî dacă a venit momentul să fie decretată o răscoală împotriva dominației romane, el se pronunță în favoarea acestei dominații. Este mult prea speriat de ideea că imediat după aceasta vor izbucni discordii între națiunile galice averse de supremație.

Celția moare încetul cu încetul

Multă vreme s-a crezut că limba latină înlocuise rapid celta. Acum se știe că lucrurile nu stau chiar așa. Majoritatea celor de la țară și-au păstrat limba națională timp de mai multe secole. Două sute de ani după cucerire, *fideicomis-unle* pot fi redactate în galică, ceea ce dovedește că se știa scrie și citi și deci că această limbă era predată, mai mult sau mai puțin. Credințele populare suferă influența culturilor orientale care erau la modă, dar rămân categorice pe anumite principii, în 1956 s-a descoperit la Montmaurin, un monument funerar din secolul al IV-lea al erei creștine, unde era îngropată o preoteasă împreună cu obiectele dintr-un templu, ceea ce este o mărturie a unui ritual din perioada latene II, adică, din secolul al V-lea înainte de Christos.

Dar un șantaj subtil avea să înfrângă până la urmă orice rezistență. Demnitatea și opulența aparțineau cetățenilor romani. Dar orice gal putea deveni cetățean roman. Aceasta însemna despărțirea de identitatea celtică. Primind cetățenia, celtul trebuie să-și latinizeze numele și să se înscrie într-una din cele treizeci și cinci de grupări care alcătuiesc teritoriul municipal al Orașului Etern. Narbonezii sunt adoptați de tribul *l/o/f/n/a*, aiții de *Quirina*.

Cei din urmă druizi s-au transformat în vindecători, unele druidese au devenit profete, una din ele având chiar un cabaret! Tinerii, prin tradiție și din dorință de opoziție, fac uneori banchete nocturne în păduri și se împodobesc cu coarne de cerb. Mamele le povestesc copiilor din leagăne despre zâne. Celția continentală moare încetul cu încetul.

CUVÂNTAREA LUI! CALGACOS: VIAȚA SAU ONOAREA

«Oricare ar fi lucrul pentru care ne luptăm sunt convins că adunarea noastră splendidă de astăzi ar putea însemna începutul libertății pentru întreaga Bretanie... În trecut am pierdut și am câștigat bătălii împotriva Romei, dar niciodată nu ne-am pierdut speranța: am așteptat întotdeauna. Noi, crema Bretaniei, am stat ca o comoară ascunsă... Dar iată că până și Bretania este amenințată: în spatele nostru nu mai există alt popor, sunt doar valuri și stânci, iar în fața noastră sunt romanii, mult mai aducători de moarte decât acestea.

Jefuitori ai lumii, ei au nenorocit țara prin

devastările lor dezordonate și iată-i că fac acum același lucru și pe mări. Bogăția unui inamic le sporește lăcomia, iar sărăcia lui le crește setea de dominare... Hoție, masacre, jafuri — aceasta este realitatea unui cuvânt: Imperiul. Ei pustiesc totul și numesc aceasta pace.

Instinctual ne iubim copiii și frații de sânge mai presus ca orice. Ei sunt luați de la sânul nostru pentru a deveni sclavi în țări îndepărtate. Femeile și surorile noastre, dacă nu sunt violate de inamicii romani, atunci sunt seduse de ei. Bunurile și comorile noastre sunt reduse la nimic pentru a plăti tribut, recoltele noastre sunt rechiziționate, cu mâinile noastre se construiesc drumuri prin păduri și mlaștini. Și toate acestea sub o ploaie de lovituri și de insulte. Sclavii născuți în captivitate își câștigă existența muncind la stăpânii lor. Dar în cazul Bretoniei, nu trece o zi fără ca ea să plătească celor care o subjugă.

...Noi suntem curajoși și avem spirit războinic, dar acestea nu sunt calități pe care să le aprecieze stăpânul la un sclav... Să abandonăm deci orice speranță de milă și să ne întrebăm ce preferăm: viața sau onoarea...»

(Tacitus, *Agricola*, XXX-XXXI)

3.

Cel/la insulară

alurile succesive de populații au atins și insulele britanice. Este greu însă să le identificăm și să stabilim o ordine cronologică,

încercările de a asocia un anumit ritual sau un anumit mobilier funerar, un anumit tip de vase și de ustensile cu un anumit popor au fost întotdeauna neconcludente. A vorbi despre un popor al «câmpurilor de urne» sau de o «rasă a monumentelor megalitice» ar fi la fel de hazardat cum ar fi ca peste o mie de ani să se vorbească despre un popor al lămpilor de petrol sau despre rasa halbelor de bere.

Cu toate că unii au încercat, este și mai temerar să atribui o anume limbă unor populații cu existență fabuloasă ce nu au lăsat nici o mărturie scrisă despre cultura lor.

Studii insuficiente

Este imposibil să ne facem o idee precisă despre acești înaintași atât de îndepărtați fără ca sursele de informație cum ar fi antropologia, arheologia, documentele scrise, studiul comparativ al religiilor, miturilor și societăților, toponimia documentată de lingvistica istorică și comparată, etc., să aducă o contribuție care să conveargă cu celelalte. Doar astfel se poate stabili probabilitatea unei ipoteze.

Studiile despre celți sunt însă mult prea la început pentru a fi avut timpul să descopere ceea ce ne-ar putea ajuta. Georges Dottin a scris în 1920 o carte de 360 de pagini despre limba galilor. Douăzeci de ani mai devreme, această carte n-ar fi avut mai mult de 50 de pagini. Toate documentele despre celți, despre credințele lor și despre limbile pe care le vorbeau, despre instituțiile, dar și despre obiceiurile lor, au fost strânse la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Și încă ne rmai rămân multe de aflat. Țări precum Irlanda adăpostesc în mod cert în soiul lor documente capitale care încă n-au văzut lumina zilei. În schimb lingviștii, mândri de știința lor, au încercat să rezolve cronologia populării Irlandei pornind de la un raționament ce se bazează exclusiv pe tehnici ce țin de specialitatea lor. Acest raționament merită să fie cunoscut.

Greșeala lingviștilor

Irlandezii, spun lingviștii, vorbesc un dialect celtic, naelicul¹⁾ care conservă o consoană, Q, pe care bretonii din Marea Britanie au înlocuit-o, cu secole în urmă, cu litera P. Valul migrator goidel, care a adus acest dialect, este deci ce! mai vechi și probabil primul care a populat Irlanda. Dacă alte populații vorbind dialectul bretonilor, britonicul, cu litera P adoptată, au fost semnalate pe teritoriul irlandei de către călătorii greci și au lăsat amintiri și urme, este evident că aceste populații au ajuns după cele care utilizează litera Q și au fost asimilate.

Aici este și eroarea. Se aplică o cronologie valabilă pentru un aspect lingvistic unor fenomene istorice. Pentru că dacă o fracțiune a unui popor își schimbă modul de a vorbi, aceasta nu semnifică neapărat că această fracțiune s-a deplasat geografic și nici că ar fi o ramură a unei alte fracțiuni lingvistice mai consen/atoare.

De altfel nu știm nimic despre cum s-a făcut această schimbare lingvistică. Nu existau doar celții P și ceiții Q, dar și italicii Q, romanii, care și-au dominat vecinii, italicii P, oscii și ombrienii. Comparați latinescul *quinque* cu gaelicul *coic* și ombrianul *pompe* cu galicul *pempel* încânceala este mare.

Galii ar trebui să fie clasati în grupul P? Nimic nu este mai nesigur pentru că există în Galia urme serioase ale vorbirii Q, care sugerează o altă teorie: cele două moduri de a vorbi coexistă în popor. Urmare a izolării ei insulare, irlandezii au evoluat separat și s-a calat pe dialectul Q, în vreme ce marea parte a Celției, Bretania (Marea

1) Gaelicul este limba gaelilor. Dar, în sensul strict lingvistico-istoric, se utilizează de preferință cuvântul „goidelic”, delagoideli. popor protoistoric ce vorbea această limbă.

Î.W;

Britanie) și Galia au preferat varianta P,

Altfel spus, nu se poate trage o concluzie clară despre diviziunea ceită în goidelic și britonic. Din fericire există și o altă sursă de informație: enorma cantitate de literatură tradițională. Iar arheologia are și ea un cuvânt de spus.

Misterul Picților

Încă din preistorie populația insulelor a fost importantă numeric. Constructorii ei de megaliti ne-au lăsat surprinzătorul ansamblu de la Stonehenge, care este Carnac-ul britanic. Epoca de bronz este reprezentată prin câteva descoperiri, în special bibelouri din aur, în Irlanda. Prima epocă a fierului reprezentată de civilizația de la Hallstatt ce le este atribuită celților nu a lăsat prea multe urme. Este dificil de afirmat că celții ar fi sosit în insule înaintea secolului al V-lea care marchează începutul epocii de la La Tene ale cărei vestigii sunt abundente și variate.

Cezar notase că locuitorii coastei sudice a insulei sosiseră mai recent decât locuitorii «din interior». Dar nimic nu indică faptul că aceștia ar fi fost de origine diferită. Toți se consideră bretoni și vorbesc aceeași limbă. Remarca e valabilă pentru caledonieni, nume vechi dat scoțienilor. Tacitus, când povestește campania lui Agricola, vorbește despre bretoni ca despre oricare alții. Ptolemeu, pe harta sa, situează un popor «cornuaiez» la extremitatea nordică a Highlands. Faimoșii picți nu sunt încă prezenți la întâlnirea cu istoria. Se va vorbi despre ei prima oară abia în secolul al III-lea după Christos când cronicarul Gildas ne spune despre actele de vandalism pe care le comit acești fioroși locuitori ai nordului insulei asupra populațiilor «romane» mai meridionale.

Același tip de raționament care făcuse din gaeli sau goideli primii locuitori ai Irlandei avea să intervină în mod inevitabil și pentru rezolvarea acestei probleme. Sus-numitii picți se manifestă ca un popor mai sălbatic și mai primitiv decât bretonii, vorbesc o limbă care, deși celtică, este modificată față de bretonă și nu pot fi alții decât primii locuitori ai Bretoniei. Ipoteza, neconfirmată, a fost totuși admisă ca adevăr revelat.

În latină *Picți* desemnează «oameni pictați». Dacă ar fi vorba până la urmă doar despre o poreclă? Arheologia nu ne ajută cu nimic. E drept că nici săpăturile n-au fost prea multe până acum. Savanții scoțieni au săpat mult, dar în Orient.

Teza care susține că goideli sunt primii locuitori ai Irlandei, veniți acolo străbătând Bretania, este contrară poveștilor legendare. Tradiția spune că gaelii sau goideli au sosit direct de pe continent pe Insula Verde unde au găsit populații ale căror nume le cunoaștem și deci știm că aparțin de dialectul britonic.

O treime din numele de râuri citate de Ptolemeu în secolul al II-lea înainte de Christos a supraviețuit: sunt britonice. Dat fiind că aceste date se bazează pe călătoria lui Pytheas care avusese loc în 325, putem crede că goideli au sosit mai târziu.

Punctul slab al acestei ipoteze este că dacă *pretanii* din nordul și din sudul Bretoniei vorbeau aceeași limbă, atunci picții, care nu o vorbeau, trebuia neapărat să fi venit din altă parte, pentru că este imposibil ca o fracțiune a bretonilor să formeze un popor distinct în numai trei secole.

O nouă ipoteză rezolvă problema. Primii celți ajunși în Irlanda s-ar fi contopit cu populația preistorică non indo-europeană pentru a forma o civilizație mixtă, după

-----, a^, ^i^ v,, ^, vi ^luucno. vckşlllo împinşi apre nora

de noile valuri migratoare care îi considerau drept străini, ei au ajuns să ocupe doar partea nord-estică a Ulsterului de unde nu vor înceta să migreze în masă spre nordul Bretoniei, evacuat aproape complet de bretonii care urmau să migreze spre sud. Acolo au format în primele secole ale erei noastre niște regate numite Piețe.

Aceste probleme nu sunt minore pentru că este imposibil de vorbit despre civilizația celtică

fără a identifica popoarele din care se trage.

Cum scriau celții istoria

Istoricii din Antichitate au scris o mulțime de fabule pe care le-au amestecat deseori cu fapte adevărate, dar știau să facă deosebirea dintre adevăr și ficțiune și aveau grijă să fie obiectivi. Cu istoricii celți, dificultatea este dublă. Cât timp au fost păgâni și-au expus miturile sub formă istorică iar deveniți creștini au început să amestece evenimentele istorice cu povești mitice. Ei «umanizează» miticul pentru a-l debarasa de semnificația lui religioasă.

O deformare suplimentară a lucrurilor provine și din manipulările făcute de istoricii și genealogiștii irlandezi din Evul Mediu pentru a dovedi că goidelii au fost primii locuitori ai țării sau că o anumită familie regală avea mai multe drepturi la tron decât alta.

Lingușitorii jucau tare. Fiecare mare familie pe care o serveau avea o serie neîntreruptă de strămoși, care ajungeau fără greș la *Mii* al Spaniei — despre care vom mai vorbi — sau la *Ith*, unchiul său. Și nici aici nu s-au oprit pentru că au inventat și pentru Mii un pedigree care mergea până la Noe și de la Noe până la Adam. Și acest lucru fost acceptat mai mult de o mie de ani ca adevărul pur.

Motivul acestor fabulații era să se asigure gaeliilor o origine prestigioasă, iar triburilor supuse și asimilate de ei să li se atribuie o origine gaelică pentru a se uita niște amintiri care puteau fi fermentii unor conflicte. Atribuirea invaziei goidelice mileniului al doilea înainte de Christos era cea mai bună soluție.

invers, compilatorii pedigreeului *Laginelom* au evitat să facă dintr-un personaj mitic bunicul unui rege real al secolului al V-lea. Procedul era obișnuit. *Conn* era unul din numeroasele nume atribuite zeilor de pe celălalt țărm din care celții credeau că se trag. Gaelii din centrul insulei, pentru a se alinia lor, s-au denumit *Connachta*, «descendenți ai lui Conn». Acesta este motivul pentru care specialiștii în genealogie fac din *Conn* un rege!

Un adevărat talmeș-baîmeș

Și totuși conservatorismul înăscut al cronicarilor joacă b. festă genealogiștilor. Lista cu suveranii și vechile documente arată că gaelii au venit pe la începutul secolului I înainte de Christos, fie în timpul secolului următor, în orice caz cu puțin înainte de revelația creștinismului.

Chiar și în *Lebor Gabala*, compilația istorică cea mai veche și cea mai importantă, invazia gaelică este posterioară celei a *laginilor*, *domnoneenilor* și a altor «gali» și celei a «belgienilor» care a fost contemporană debarcării lor în Bretania.

În secolul al V-lea al erei noastre, goidelii încă nu dominau. Ulații domneau la Emain, în nord. De-abia în 516, adică la 55 de ani după moartea lui Patrick, evanghelizatorul, au reușit să o facă. Diviziunea juridică în triburi libere și triburi supuse a durat până la invazia normandă. *Laginiin* s-au liberat decât în secolul al VIII-lea. Acolo rezidă probabil secretul luptelor intestinale care au otrăvit istoria Irlandei și continuă să o facă.

Dacă ar mai trebui o dovadă suplimentară, am găsi-o în marele număr de cuvinte bretonice ce aparțineau gaeli-cului. Ideea venirii unor sclavi din Bretania este absurdă pentru că doar foarte rareori am văzut stăpâni împrumutând modul de a vorbi al sclavilor. Contrariul este frecvent.

Realizarea unificării lingvistice a întârziat aproape o mie de ani. În 795. Sanas Cormaic atestă că gaelii se înțelegeau greu cu *FirBolgi*, care vorbeau o «limbă obscură», probabil un amestec de britonic și gaelic.

Tradiția, de altfel, n-a variat niciodată: popoarele supuse au aceeași origine cu bretonii și sunt anterioare gaelilor. Pentru a explica prezența congenerilor lor pe marea insulă învecinată, legenda povestește că Nerned, regele *Fir Bolgilor* s-a dus să o colonizeze, însoțit de fiu! său *Britan*, de unde și numele de *Britannia*. Adevărul este că irlandezii din sud-est au întemeiat colonii efemere în sud-vestul Bretoniei, dar aceasta s-a întâmplat mult mai târziu, când romanii și-au retras trupele de pe insulă.

Totul era un talmeș-baîmeș: legendele se contraziceau și nimeni nu se sinchisea de acest fapt.

Pentru că a văzut greșit pe hartă

Un fapt istoric poate fi la originea unei legende. Pînă la băieții de la *Mag Tulred* sau *Moitura*, care este probabil cea mai extraordinară și mai veche epopee mitică celtică, pare a fi o fabulație a marii înfrîngerii suferite de *Fir Bolgi* în nord-estul Connaughtului. În timp ce cea de-a doua bătălie cu aceiași nume nu este decât o povestire a motivului mitologic al uciderii zeului Balar de către zeul Lug. Apar în scenă și populațiile mitice *Tuatha Deșifomoire*.

Dar o legendă se poate naște și pornind de la o realitate sau de la un joc de cuvinte. Tacitus scrie în 98 era noastră că silurii, stabiliți la vest de gura de vărsare a Severnului (sudul Țării Galilor) sunt de origine iberică deoarece, spune el, «Bretania se învecinează cu Spania», în sprijinul acestei afirmații vine fizionomia brunetă a silurilor.

În *Lebor Gabaia*, scrisă probabil în secolul al VIII-lea, se spune că goidelii au venit din Spania și înainte de plecare, unul dintre șefii lor, Ith, a examinat Irlanda din vârful turnului din Bregon, adică Brigantia în Galicia, astăzi La Coruna. Eroarea este de proporții mari pentru că o distanță de cinci sute de mile separă coastele celor două țări. Ea se datorează unei greșeli în citirea unei hărți.

Tacitus nu s-a dus niciodată în Irlanda, dar a avut acces la o copie a unei hărți pictate pe porticui casei unui geograf, Agrippa, care, pentru a facilita lectura, a redus în mod considerabil distanțele pe verticală. Era o hartă de tipul celor militare, pe care ofițerii le puteau plia și desfășura pe toată lungimea în corturile lor. Posedăm o copie din secolul al XIII-lea. atribuită lui Peutinger, pe pergament, măsurând un picior lățime și șapte metri lungime. Masoa Britanie era reprezentată culcată pe peninsula iberică, Irlanda servindu-i drept pernă. Un canal separa cele două țări.

Etimologia populară nu se putea să nu vină în ajutor. *Hibernia* (numele latin al Irlandei) venea evident de la *Iberia*, după cum *Scot* (vechi nume al irlandezilor) provenea din *Sciți*. Legătura între aceste populații din Ucraina și Spania este mai greu de stabilit. Am hotărât să nu ne ocupăm de ea.

Genealogiștii nu au putut nici ei neglija un material atât de bogat. Ei vor da compatrioților lor în secolul al IX-lea, un strămoș fictiv, *Mii al Spaniei* și de acolo vine numele de «miiesieni» atribuit de istoria modernă cuceritorilor goidelici. Acest cuvânt nu este în fapt altceva decât traducerea din latină a *Miles Hispaniae*. «soldat al Spaniei», iar *Scotta* este numele latin pentru «irlandeză».

Geoffroy de Monmouth, primul «istoric» al regilor Bretoniei

Și bretonii și-au etalat fantezia. Dar locuind în sfera culturii latine, analele lor nu puteau fi decât un compromis între modelele clasice și tradițiile literare celtice.

Un preot galez, ocazional și poet, Geoffroy de Monmouth, a lăsat o istorie voluminoasă a regilor Bretoniei, scrisă în latină, la începutul secolului al XII-lea, rapid, tradusă în galeză, a cărei influență a fost enormă. Trebuie s-o fi citit și s-o fi citit foarte bine pentru a înțelege sămburele romanelor arthuriene care aveau să împânzească literatura mai multor popoare. Pentru că, în ciuda faptului că povestea este încărcată cu evenimente fictive și că personajele istorice sunt denaturate, ea constituie o veritabilă epopee națională bretonă care îi unește pe insulari și armorici în aceeași aventură și aceleași aspirații. Autorul ne asigură chiar că n-a făcut altceva decât să traducă un manuscris în limba bretonă adus din Armorica.

Primul strămoș este Brutus, fiul lui Enea, prinț troian, eroul din *Eneida* lui Virgiliu. Un astfel de început era menit să le asigure bretonilor un prestigiu indiscutabil. Filiația este dovedită de însuși numele insulei *Britannia*

care vine de la *Brutus* (sic). Acesta smulge țara din nhearele unor uriași care o terorizau și o împarte între cei trei fii ai săi. Urmează istoria-ficțiune romanțată a familiei domnitoare care, în momentul intrării lui Cezar în scenă, se identifică cu cronologia istorică a șefilor bretoni. Cucerirea insulei, invazia anglo-saxonilor, vitejiile lui Ar-thur și plecarea romanilor sunt povestite prin prisma unor minuni. Dar episodul care ne arată poate cel mai bine procedeele folosite de autor este cel în care el descrie versiunea sa în legătură cu fondarea miciei-Bretanii în Armorica. deoarece epoca în care se petrece acest eveniment care se derulează între secolele al IV-lea și al VII-lea nu este așa de îndepărtată de noi ca să nu găsim informații și în surse mai serioase.

Istoria fabuloasă a lui Conan Meriadec

Întâmplările se pot rezuma în câteva cuvinte. Popoarele celtice nu erau sedentare. Ele se deplasau cu ușurință și nu trebuie căutate cauze dramatice pentru migrarea bretonilor insulari înspre continent. Fie și numai faptul că această emigrare s-a întins pe cel puțin trei secole este un argument ce exclude ipoteza unei fugi din fața unui inamic saxon sau irlandez. Foarte organizate, sub conducerea unor șefi și călugări galezi, triburi întregi au migrat din sud-vestul actualei Anglii în Bretania franceză de azi și s-au stabilit acolo fără incidente majore. A fost în fapt fondată o colonie peste mare. Și între colonie și patria mamă relațiile au continuat, strâns, până la sfârșitul Evului Mediu.

Geoffroy ne povestește însă și altceva. El pune în scenă un rege al Bretoniei, Magsen în britonică (din latinescul Maximus, generalul roman ce comanda garnizoana insulei) și un prinț breton, Conan Meriadec. Ei s-au luptat, apoi s-au împăcat și s-au hotărât să facă o serie de isprăvi grandioase împreună.

«Magsen a strâns o flotă numeroasă și toți soldații din insula Britaniei. Regatul lui nu-i mai era de ajuns. Voia să stăpânească și Galia.

A pornit pe mare și a debarcat în Armorica pe care a denumit-o Mica Britanie. Locuitorii gali conduși de re-gele Imbait au încercat să-i opună rezistență. Au fost puși într-o situație proastă după ce au pierdut cincisprezece mii de oameni.

Magsen, fericit, îi spune lui Conan:

— Să nu regreti că ai părăsit odată cu mine insula Britaniei. Pentru că tot ce ai pierdut vei regăsi aici. Doresc să te fac rege al acestei țări. Va fi o nouă Britanie în care vor locui compatrioții noștri odată ce îi vom expulza pe cei care locuiesc aici acum. Pământul este bun, crește mult grâu, râurile sunt pline de pește și pădurile sunt splendide. Cred că nu există țară mai atrăgătoare.

Conan i-a mulțumit lui Magsen și i-a promis să-i rămână fidel.

Magsen a dispus să vină o sută de mii de persoane în Mica Britanie și treizeci de mii de soldați pentru apărarea ei. Pe măsură ce soseau erau repartizați în toate regiunile armoricane, care au devenit Bretania sub sceptrul lui Conan.»

În *Visul lui Magsen*, roman galez, istoria apare un pic diferit, dar îl înfățișează pe Conan masacrând toți bărbații pentru a nu mai păstra decât femeile. Apoi decide să li se taie limba tuturor acestor femei ca să nu-și poată învăța copiii nici latina și nici o bretonă estropiată.

Acesta este motivul pentru care țara se va numi *Ledao*, adică «pe jumătate mut».

Fără îndoială că această etimologie este falsă, în

ceea ce-l privește pe Conan, el nici nu a existat. Dar ovestea a fost importantă pentru Casa de Bretania, întru că dovedea că originile ei erau mai îndepărtate ca cele ale Casei de Franța. Povestirea a avut valoare oficială până la Revoluție.

Irlanda — conservatoare a celtismului

Înainte de a descrie civilizația celtică, ar fi bine de precizat despre care civilizație celtică vrem să vorbim. Pentru că, dacă în spațiu a diferit atât de puțin, este de presupus că a evoluat totuși în timp. Ar fi logic să expunem, *apriori*, civilizația Galiei independente separat de cea a Irlandei din Evul Mediu târziu, civilizații despărțite de o mie de ani, și să o tratăm în paralel pe cea a Bretoniei care ține de cea dintâi prin originile sale și se apropie de cea de-a doua prin evoluția ei.

Dar cunoștințele noastre despre Galia sunt incomplete sau tendențioase. Trebuie făcute unele verificări. Din fericire Irlanda ne oferă această posibilitate. Distanța în timp nu are importanța pe care am fi tentați să i-o acordăm, pentru că Irlanda a trăit într-o izolare totală față de Europa până în secolul al IV-lea al erei noastre, afară de un comerț maritim foarte limitat cu Galia, care nu afecta decât coasta sud-estică și care nu a avut nici o influență asupra vieții colective. Ea ne oferă imaginea unei micro^Celții imuabile.

În vremea în care Galia adoptă civilizația mediteraneană în forma ei romană, Irlanda — și în mai mică măsură și Bretania — conservă civilizația de la Tene și, prin intermediul ei, trăsături culturale aparținând unor epoci foarte îndepărtate cum ar fi cea a bronzului. Acest conservatorism extrem al Insulei Verzi se explică prin insulantatea ei mai mult decât prin vreo diferență de temperament. Și totuși va trebui să ținem cont de două deformări ale prototipului pe care încercăm să-l reconstituim.

informațiile noastre despre Galia prezentau deja o dublă deformare, aceea dată de spiritul ciasic incapabil să înțeleagă ambiguitatea spiritului celtic și aceea a dorinței lui Cezar de a se servi de campaniile sale ca teme de propagandă politică.

Și informațiile asupra irlandei suferă o dublă deformare, dar mult diferită de cea de mai sus. Conservarea de-a lungul secolelor a formelor civilizației celtice a avut drept consecință o anumită degradare. Religia a fost invadată de magie, instituțiile politice nu au evoluat ca în Galia. Apoi, toate documentele literare pe care le posedăm și care dezvăluie ansamblul unei mitologii comune întregii Celții, nu sunt originalele, Au fost recopiate de călugări creștini, fără îndoială atașați amintirilor naționale și dornici să șteargă elementele religioase păgâne prea vizibile. Două exemple vor lămuri totul.

Cel care a transcris una din versiunile *Tain B6 Cual-nge*, ajuns la sfârșitul povestirii, consideră că trebuie să adauge: «Dar eu, cel care am scris această poveste, sau mai bine zis această legendă, nu cred nimic din ceea ce am scris. Pentru că o parte e plină de artificii demoniace și alta de invenții poetice; o parte este verosimilă, iar alta dimpotrivă, e doar pentru plăcerea proștilor».

CONVULSIILE LUI CUCHULAINN

«... De furie, el și-a schimbat poziția corpului în interiorul pielii: picioarele, tibiile și genunchii s-au așezat în spatele lui; călcâiele și moleții s-au așezat în fața tibiilor, în așa fel încât fiecare denivelare pe care o formau era de grosimea unui pumn...

...Și-a înghițit unul dintre ochi în interiorul capului încât cu greu ar fi putut un bătlan să i-l readucă din adâncimea craniului ia suprafața feței. Celălalt ochi a țâșnit și s-a instalat pe obraz... Apoi obrații i s-au retras de deasupra maxilarului, astfel încât gâtulejul îi deveni vizibil, plămânii și ficatul veniră să palpate în gură, în gâtul lui...

...Pletele s-au răsucit în jurul capului, ca o ra-rnură de spini roșii în ochiurile unui gard de mărăcini. Dacă am fi scuturat deasupra lui un măr încărcat de fructe, nici un măr nu ar fi putut ajunge pe Pământ, dar câte unul s-ar fi înfipt pe fiecare fir de păr, într-atât era zbârcit de furie,

...În fine, la fel de înalt, la fel de dens, de puternic și de lung ca un catarg de vapor era jetul de sânge negru care s-a înălțat drept deasupra capului său, vertical, formându-se în jur o nebuloasă neagră druidică...»

Cel de-al doilea exemplu este extras din viața sfântului Patrick, Acesta, la întoarcerea dintr-un pelerinaj dificil, se îndreaptă către mănăstire și merge să se așeze în celula unuia dintre călugări, îl găsește copiiind isprăvile lui Cuchulainn și Conchobar. Zâmbind îi ia pana din mână și continuă el însuși copierea. Dar, la ultimele linii, are o șovăire: cel care a transcris l-a trimis pe măscăriciul, libertinul și asasinul de Cuchulainn drept în paradis!

— Nu, spune Patrick, împingi ficțiunea mult prea departe, fiul meu.

Călugărul s-a făcut atunci roșu de furie la auzul cuvântului «ficțiune», pentru că el este un *file*, adică

v*

&

aparține ordinului sacru al poeților, pentru care abaterea de la adevăr este o dezonoare. A replicat:

— Dacă zeul tău ar fi în infern, eroii mei l-ar scoate de acolo!

Patrick a surâs și s-a retras. Dar se spune că poetul, după câteva reflecții, a tăiat ultima frază.

Povestea lui Cormac

Înainte de a încerca să facem un tablou metodic al civilizației celților, n-arfi preferabil să punem în relief ceea ce o distingea prin conținutul spiritual de cea a popoarelor vecine, în special de meridionali și orientali?

Pentru că orice cult și orice obicei care par la prima vedere sălbatic, aproape de neînțeles, iau alte valențe când sunt văzute în lumina credințelor și idealurilor celor cărora le aparțineau. Povestea lui Cormac ne deschide un orizont.

«Cormac plecase în căutarea soției, fiului și a fiicei sale. Dar tovarășii lui de drum au fost despărțiți de el printr-o ceață magică, astfel încât el se trezi singur într-o câmpie mare. Acolo

era o fortăreață înconjurată de un zid de bronz și având la interior o casă de argint pe jumătate acoperită cu aripi de păsări... În paiat a întâlnit un războinic chipeș și o tânără frumoasă, împodobită cu o cască de aur, care îl așteptau. Mâini invizibile îi spălau picioarele, iar baia îi era încălzită de pietre încinse care se deplasau singure.

Fuse adus un porc pentru a-i folosi drept hrană nobilului, dar bucătarul explică imposibilitatea lui de a găti dacă nu i se povestește o poveste adevărată pentru fiecare bucată din animal. S-au povestit atunci patru povești adevărate, ultima fiind spusă de Cormac însuși, care povesti cum fuseseră răpiți ai lui și cum plecase în căutarea lor. Când termină, porcul era gata pregătit.

Atunci au fost lăsați să intre nevasta, fiul și fiica lui și s-a adus și o cupă de aur, care avea darul de a se sparge în trei bucăți dacă se pronunțau trei minciuni în fața ei. Dacă după aceea se spuneau trei lucruri adevărate, cupa se refăcea la loc. S-au spus trei minciuni și cupa s-a spart. Dar războinicul îi spuse atunci lui Cormac că nici nevasta și nici fiica lui nu ridicaseră privirea asupra unui om și nici fiul său asupra unei femei, de când părăsiseră Tara și cupa se reconstitui imediat,

— la-ți acum familia, spuse războinicul, și ia cu tine și această cupă pentru a distinge adevărul de minciună. Sunt Manannan Mac Lir, regele Pământului Făgăduinței, și v-am făcut să veniți aici tocmai ca să călătoriți pe acest pământ.»

Myles Dillon, *Literatură Irlandeză Timpurie*

Această poveste ne arată importanța cardinală a refuzului minciunilor la celți.

Un idea! de frumusețe și de onoare

Idealul perfecțiunii morale, așa cum îl înțeleg creștinii, nu exista la barbari. Deoarece pentru ei morala era, simplu, respectarea tradiției. Ideea de păcat nici măcar nu se suspecta. Fiecare făcea ceea ce îi plăcea având grijă să nu lezeze drepturile altuia și să nu încalce dispozițiile religioase. Dar celții cultivau un ideal al perfecțiunii umane, atât în aparența fizică precum și în comportamentul în societate. O tară fizică era contrară frumuseții, purtătorul ei era exclus iremediabil. O greșeală comisă — minciună, lașitate, infidelitate, promisiune neținută — era de neiertat și aducea cu sine decăderea din drepturi. Putea avea drept consecință și o tară fizică ce ar fi descalificat în mod dublu. Judecați: când spiritul rău al Ulaților, strămoșii ulsterienilor, încerca să-și țină gândirea secretă, un furuncul purpuriu, mare cât un pumn, îi apărea pe frunte!

Nu întâmplător celții au fost primii care au scris romane de dragoste în cultura occidentală. Dragostea lor pentru frumusețea fizică ridica erotismul la nivel estetic dând adevărate opere de artă. Celții erau în permanentă comuniune cu astrele, cu cerul, cu vântul care murmură, cu copacii și florile, cu păsările care cântă în zori, cu cerbul care boncăne, solitar dând frâu liber melancoliei. Ei nu au înțeles niciodată și nu vor înțelege decât încetând de-a mai fi ei înșiși disprețul tipic omului de rând.

PARCURSUL UNUI LUPTĂTOR FIANA

«... Printre Fiana nu erau primiți decât oameni cultivați care să fi citit cele douăsprezece cărți ale poeziei. Nici unul nu reușea dacă nu trecea de următoarea încercare: era îngropat în pământ până la brâu și i se dădea o platoșă și o baghetă de alun lungă de mai mult de un cot. Apoi nouă războinici având fiecare câte nouă sulițe trebuiau să-l atace de la o distanță de șase brazde și să-și îndrepte toți săgețile spre el. Dacă loviturile îl surprindeau fără apărare și se lăsa atins, atunci nu era primit printre Fiana.

Nu era admis nimeni care, odată piețele legate în codiță în vârful capului, să nu o pornească în toată viteza prin pădure. Dacă o ramură deranja oricât de puțin aranjamentul frizurii sale, nu era admis.

Dacă un lemn uscat trozneva sub pașii lui în timpul cursei, nu era acceptat.

Dacă în plină viteză nu putea sări peste o baghetă așezată la înălțimea frunții sale și nu se putea strecura sub alta la nivelul genunchiului său, nu era admis.

Și, în sfârșit, dacă nu-și putea smulge un spin din talpă fără să-și încetinească cursa, nu era primit printre Fiana. Dar, dacă reușea toate aceste acte de curaj, atunci se număra printre oamenii Finn.»

K. Meyer, *Fianaigecht*

Visul unei societăți de supraoameni

Literatura legendară a insularilor nu ni-i arată, firește, pe celți așa cum erau. Ei apar transfigurați. Dar ni-i arată așa cum le plăcea lor să fie văzuți. Tabloul colorat și tragic în care omul este invariabil pus să fie cel mai viteaz, cei mai generosi, cel mai îndemânatic sau cel mai eficace, îi exalta. Visul lor era o societate de supraoameni. Nu putem înțelege scene de tipul masacrelor în lanț, a lăcomiilor gigantești sau a contorsiunilor impresionante ale lui Cuchulainn, fără să ne gândim la această tendință de a face «mai mult».

Convingerea că efortul excepțional și depășirea sinelui fac ca omul să fie demn de numele lui îi excludea pe slabi și pe învinși din preocupările barzilor. Concepția eroică a existenței necesită oameni ieșiți din comun, care provin dintr-o selecție superioară selecției intelectuale sau sportive și care ignoră legea numărului. Principiile care guvernează societățile moderne le-ar fi părut strămoșilor de-a dreptul ridicole.

Exigențele înalte pe care le aveau în tot ceea ce întreprindeau erau favorabile unor realizări spirituale. Celții căutau în război altceva decât profitul sau satisfacerea orgoliului sau, după cum au crezut anticii, potolirea unei furii naturale și a unui gust înnăscut pentru vărsarea de sânge. Pentru a înțelege aceasta, trebuie să citim povestea lui Arjuna din Bhagavad-Gîtă. Omorând un om sau murind el însuși, războinicul nu capătă sufletul sau destinul luminos al celor viteji. O înfrângere era în ochii lui Brenn, șeful, propria lui nereușită care aducea cu sine pierderea onorii și a perfecțiunii în luptă. El se sinucidea, deseori alături de fideli săi, asemeni ofițerilor japonezi, fideli codului Samurailor, care-si făceau hara-kiri.

Lipsa de măsură a celților

Dezertorul era considerat de ei ca ființa cea mai încărcată de culpabilitate din toate câte se puteau imagina, l se atribuiau cele mai feroase urătenii: lașitatea în fața inamicului, abandonarea amicilor de luptă, nerespectarea jurământului. Nici o sancțiune nu era suficientă pentru a-l pedepsi. Camille Jullian spune: «l se tăiau mâinile, apoi era îngropat până la brâu. Mai apoi era folosit ca țintă pentru săgeți și, la urmă, se pune deasupra lui un trunchi de copac ca să dispară acea parte a corpului care mai rămăsese încă afară». Și grecii din epoca Homerică erau lipsiți de măsură. Ei i-arfi înțeles pe celți. Dar filosofii porticului erau oameni mult prea așezați și mult prea sceptici pentru a fi fost capabili să-i definească altfel decât în formule care nu ne vin în ajutor.

Să nu ne mirăm că lipsa de măsură a celților a speriat lumea: brute setoase de sânge, antropofagi, inces-

j pederasți. S-au spus enorm de multe lucruri despre Strabon nota: «Irlandezii consideră că este o acțiune lăudabilă să-ți mănânci cadavrele părinților».

Informațiile date de statui, saga-uri și folclor

O concepție asupra vieții ca cea despre care începem să ne facem o idee se baza obligatoriu pe anumite credințe religioase. Care erau acestea? Sursele noastre de informație sunt multiple, dar nu ne trimit toate într-o direcție unică.

Cezar ne descrie un fel de panteon celtic pe care-l plasează în paralel cu panteonul greco-roman și desemnează cu nume latine: Mercur, Apollo, Marș, Minerva divinități celtice greu de identificat deoarece, așa cum vom vedea, caracteristica zeilor celtici este de a fi polivalenți, cu înfățișări multiple și deseori semi-umani.

Statuile religioase celto-romane, care se găsesc până la frontiera cu Scoția și care reprezintă figuri sau basoreliefuri de divinități și scene mitologice, sunt, din păcate, lipsite de inscripții care să permită o datare precisă. Din fericire în «saga»-urile insulare sunt descrise caracteristicile divinităților într-o formă deseori evhemerizată, transpusă în elemente umane, ajutându-ne astfel să identificăm personajele reprezentate de aceste statui. Folclorul popoarelor celtice moderne a conservat multe din credințe, ceea ce demonstrează ceva, ele fiind străine de tradiția creștină și având similarități de la o țară la alta, fapt ce trădează o origine comună precreștină.

Aceste informații, în măsura în care se completează una pe alta, permit să se facă un soi de portret-robot al religiei celtice.

Religia lor: două nivele

Religia celtică avea două nivele, nivelul esoteric și nivelul popular, ca majoritatea religiilor

vechi. Nivelul superior presupunea o metafizică ce a fost eronat comparată cu metafizica lui Pitagora. Nivelul inferior cuprindea o mitologie accesibilă înțelegerii populare și un ansamblu de ritualuri și obiceiuri care incorporaseră elementele tradiționale cu vechime chiar din epoca neolitică, provenind din cultul solar, lunar și teluric. De vechile culturi agrare țineau culturi cum ar fi cel al apelor, al copacilor și al divinităților-mamă. Pe acestea se grefa magia, în special prezicerile și nenumăratele superstiții care, în Irlanda zilelor noastre, au ajuns să năpădească și să degradeze profund toată viața religioasă.

Multă vreme s-a crezut că monumentele megalitice fuseseră ridicate de druidi. Este o eroare: ele sunt anterioare druidilor cu mai multe mii de ani. Dar druidii le-au folosit. Tumulusurile irlandeze au fost considerate locuințe ale zeilor. Cele douăsprezece pietre care înconjurau statuia zeiței Cromm Cruaich nu erau la origine altceva decât stâlpii unui cromlech.

Credințele populare spun că aceleași lucruri existau și pe continent.

Dacă religia celtică avea două nivele, acestea nu proveneau dintr-o compartimentare care avea la bază un secret anume, cum era cazul în Grecia sau în Egipt. Ele rezultau din gradul de dezvoltare intelectuală a diferitelor categorii sociale care alegeau, din ansamblul foarte divers al religiei, acele practici sau ritualuri care le conveneau. Dovada este dată de prezența în iconografia, în numismatica, dar cu precădere, în literatura celților a unei extrem de diversificate lumi de simboluri și de figuri mitice care trebuie înțeleasă sau, dacă este necesar, explicată.

Foto 3 - Statuia lui Mercur, protector al artelor și al comerțului, descoperită la Lazoux

Cel mai mărunț portret prezentat într-o saga celtică ridică probleme celor neinițiați. Martoră este această descriere a lui Cuchulainn copil:

«Pletele lui sunt brune la bază, roșu ca sângele și galben auriu la creștet, dispuse în trei cercuri din fire de aur. O purpură imperială fină în tonuri de aur roșu, cu lame de aur, face de o sută de ori înconjurul gâtului său. Se văd pe fiecare obraz patru pete: galbenă, verde, albastră și purpurie. Ochii lui au strălucirea a șapte pietre prețioase, are șapte degete la fiecare mână și șapte la fiecare picior...»

Este evident că toate aceste detalii au un sens ocult.

Un politeism local unificat

Este normal ca într-un sistem politeist fiecare zeu să aibă două aspecte: unul specializat într-un anumit domeniu (vântul, marea, tunetul, secerișul, dragostea, războiul, etc.), altul universal, întrucât toți zeii nu sunt altceva decât o imagine comprehensibilă a unei aceleași puteri divine universale și de neînțeles. Religia hindusă ne explică foarte bine acest lucru. O specializare limitată este o negare a calității divine și l-ar retrograda pe pretinsul zeu la treapta de geniu.

Am afirmat că sistemul religios al celților era politeist. Dar zeii lor, în unele zone, scăpau exagerării, dar și specializării limitante. Din 374 de inscripții celto-romane legate de zei, 305 zei nu apar menționați decât o singură dată. Un zeu atât de important ca *Belenos* nu apare decât de 31 de ori, iar cea mai celebră zeiță, *Epona*, de 26 de ori. Dar se pare că fiecare trib, sau fiecare popor, în special în Galia, își atribuia un zeu propriu

și-i dădea numele pe care îl dorea. De altfel, se văd deseori cupluri de zei, masculin și feminin ceea ce ar simboliza unirea tribului cu un teritoriu. Fără îndoială că întâlnim și aceiași zei sub denumiri diferite.

Zeul adorat într-un anumit teritoriu trebuia să răspundă la toate nevoile, în stadiul de mărunțire socială a societății celtice, competența zeului local se oprea la frontieră, atribuindu-i astfel un caracter sacru.

Irlanda, în ciuda împărțirii ei în numeroase «regate», forma mai ușor o mare unitate și accepta fără probleme ideea de zeu comun. Acela era *Dagda* care nu era, așa cum îl indică numele «zeu bun» (*Dag*, bun — *Da*, zeu), ci «zeu bun la toate». La început a fost, fără îndoială, zeu-soare, pe care sfântul Paîrick îl denunță în mod categoric; dar este de asemenea și stăpân și suveran al celeilalte lumi, ceea ce este o specializare, după cum indică și oaia ineputabilă care asigură hrănirea locuitorilor invizibilului și care îi este asociată. Pe lângă toate acestea este și un puternic războinic a cărui măciucă este mortală. Este și zeu înțelepciunii și pe deasupra este cel care dă comenzi recoltelor și timpului. Pe scurt, un zeu universal, sau aproape.

Trinități misterioase

S-au găsit treizeci și două de exemplare de zei cu trei capete sau cu trei fețe. S-au descoperit trei zeițe-mame, așezate una lângă alta, una dintre ele cu un copil în brațe, vecina ei cu un scutec, iar cea de-a treia cu un blid și o pâine. La Newcastle-upon-Tyne s-au găsit trei zeițe ale fertilității îmbrăcate cu pelerine cu glugă cum purtau tărâncile, identice și așezate una lângă alta. La Bavay, un cap cu trei fețe, ornate de coliere, alternează cu un cap simplu fără colier, toate desenate pe un vas de bronz. Sensul acestor trinități ne scapă, dar indică un rafinament spiritual.

Relațiile dintre zei și oameni crează noi confuzii pe care scribii creștini, bine intenționați, le-au agravat. Se ajunge până acolo încât zeii nemuritori mor în luptă.

Există și popoare divine, ca *Tuatha De sau Foimore* care pot, după bunul plac, să combată sau să formeze un popor unic.

Zeii-animale: unitatea Creației

Cu zeii-animale intrăm mai mult ca oricând în domeniul ambiguității. Un rege galat se numea *Deiotaros* «taurul divin». Legiunea galică ce a cucerit Ierusalimul avea ca emblemă un mistreț, pe care romanii îl interpretau ca pe o divinitate corespunzând lui Mercur. Un cap de cal galo-roman în bronz are meșele frontale ale coamei înnodate în tricorn, ceea ce ar indica o divinitate uraniană. Inscriptia spune *Rudobios*, un nume propriu.

Simboluri sau zei? Statuia zeului găsit la Euffigneix are gravat pe piept și pe abdomen un mistreț în basorelief. Este o asociație care are mai mult decât semnificația unui atribut.

Epona este o zeiță pe care o vedem întotdeauna așezată pe un cal la pas sau înconjurată de cai. În legenda bretonă, *Rhiannon*, ea încalecă pe un cal a cărui viteză depășește imaginația. Ea simbolizează cursa soarelui pe care nimeni nu-l poate ajunge. *Kernnunos* are întotdeauna coarne de cerb deasupra frunții.

Ar părea că ne aflăm în fața unei tentative de a indica o serie de calități ale divinităților cu ajutorul semnificațiilor simbolice ale animalelor. Adevărul e că în Galia se ridicaseră altare lui *Mercur Artaios* (Mercur-urs) sau

Mercurius Moccus (Mercur-porc), ceea ce confirmă ipoteza noastră, cu toate că există o zeiță *Artio(n)*, al cărei sens este indubitabil acela de «ursoaică».

Trebuie înțeles că celții nu vedeau animalele, insectele, plantele sau pietrele așa cum le vedem noi care, creștini fiind, împărțim creația în două părți ce nu au nimic comun: ființele ce au un suflet făcut după sufletul divin și ființele sau lucrurile cărora le lipsește această calitate. Celții credeau, ca și indo-europenii din Asia, în unitatea Creației. Nu vedeau de ce n-ar putea sufletul sau chiar întreaga persoană a unui om să ia aparența sau realitatea unui animal, fără să sufere o degradare, printr-o simplă magie, și admiteau pe deasupra că elemente asemenea pământului pot vorbi.

Dar existau și zei panceltici

Cezar ne spune că galii credeau că se trag din zeul morților, în latinește *Dis Pater*. Numele lui, în mod curios, nu ne-a parvenit. Ceea ce ne face să credem că era ca *Donn*, corespondentul său irlandez, un zeu sumbru și izolat. Avem aici un prim indiciu al existenței zeilor panceltici, în ciuda fărâmițării locale. Și dacă *Donn* avea acest rol, el nu era singurul. Irlandezii se credeau descendenți și din *Dagda* și din *Nuadhu-cu-mâna-de-argint* al cărui omonim galez este *Ludd*, cu roluri mitologice identice.

Galii au acceptat repede pentru marele lor zeu numele latinesc de Mercur. Este curios că acest popor, reputat pentru înclinațiile sale belicoase, a avut o devoțiune specială pentru acest protector al artelor și al comerțului și i-a multiplicat numărul de sanctuare peste tot în țară. Colegul lui irlandez, *Lugh*, se autodefiniște dulgher, nerar, campion, harpist, poet, magician, chirurg, gravor, etc. Probabil că avem de-a face cu un nume panceltic, pentru că *Lugus*, care este forma veche, a dat și *Luguvalos* (Carlisle) și *Lugdunum* (Lyon), dar și Laori, Leiden în Olanda și Leignitz în Silezia. Importanța acestui zeu panceltic este evidentă: marea sărbătoare a secerișului în Irlanda se numea *Lughnasadh*, iar la Lyon se reunea Consiliul galilor.

Belenos, venerată în mod special în Norica (Austria meridională), ar fi dat primul nume muntelui Saint-Michel, nume trecut apoi stâncii alăturate «Tombelaine». Nu-meie ei se

regăsește, fără îndoială, în cel al sărbătorii irlandeze *Beltene*. *Maponos*, zeul tinereții, reapare în legenda bretonă sub numele de *Mabon*. În Irlanda poartă numele de *Oengus*, care are același sens, «tânărul băiat», fiul lui *Dagda*. Herculele continental, *Ogmios*, este asociat cu irlandezul *Oghma*. *Brigantia*, zeița *briganților*, care a dat numele său unor râuri, Braint în Țara Galilor, Brent în Anglia, era cunoscută ca Minerva în Galia. Sfânta Brigitte, stareța de la Kildare, gardiană a unui foc «sacru» care nu trebuia să se stingă niciodată și pe care nu i-l cedează decât lui Patrick, pare a fi dobândit o parte din prestigiu prin confuzia care s-a stabilit la început între ea și zeița Brighid al cărei sanctuar ocupa același loc și adăpostea același foc sacru. Altă confirmare: sărbătoarea sfintei *Brigitte* cade în aceeași zi cu *Imbolg*, sărbătoarea păgână a primăverii, adică reîntoarcerea luminii, în Mica Britanie. descoperirea recentă a unei admirabile statuete a Minervei-Brigitte dovedește extinderea acestui cult.

în schimb nume de zei ca *Teutates*, *Esus*, *Taranis* n-au fost identificate în Galia.

Când zeii dau naștere la oameni

Am văzut că zeii sunt susceptibili de a muri. Ei pot de asemenea să se unească cu muritorii și să dea naștere la ființe care să fie și oameni și zei și pe care critica literară îi numește eroi. Deosebirea între zei și eroi nu e întotdeauna ușor de făcut, în această problemă domnește mai mult ca oriunde ambiguitatea. Astăzi avem tendința să vedem în eroi foști zei pe care intervențiile terestre i-au privat de credibilitate ca zei. Ipoteza este rațională, și tocmai de aceea nu este de acceptat. Nici o distincție nu este posibilă în Celția între lumea vizibilă și cea invizibilă, iar supranaturalul nu există. Totul este natural și normal în poveștile mitologice, dar aproape totul este neverosimil. Circumstanțele nașterii lui Cuchulainn ne dau un bun exemplu.

Regele mitic Conchobar, care este și zeu al fertilității prin inițierea lui și prin funcțiile lui regale, aude vorbindu-se despre o femeie foarte frumoasă, Dechtire, într-un «palat» din lumea cealaltă. Conștient de prerogativele sale, el o cere pentru o noapte. Dar ea este însărcinată și, odată culcată pe pat, se plânge de durerile facerii. Conchobar se hotărăște să adoarmă și, dimineața, găsește un nou-născut între femeie și el. După aceasta Dechtire redevine virgină și-l ia de bărbat pe Sualtam cu care va avea un copil, care seamănă cu primul. Dar o viespe pe care a înghițit-o în vis îi destăinuie că adevăratul tată este zeul Lugh-cu-brațul-lung.

Copilul primește numele de Setanta și va fi mai târziu numit Cuchulainn. Este clar că este născut de două ori și că are patru tați, cel de pe cealaltă lume, cel al fertilității, zeul solar și un tată terestru, de formă, fără nici o îndoială. Este un erou copleșit.

«S»

m,

Noaptea «divină» a unui rege istoric

Un alt rege, Mongan, care n-avea nimic mitic pentru că a trăit într-o epocă istorică și a murit în 615, a avut și el trei tați, dintre care doi zei. Tatăl său legal, regele Fiachna, plecase să se războiască în Alba (Scoția), împotriva saxonilor, își lasă soția în Irlanda. Aceasta primește vizita unui om impunător care-i mărturisește că bărbatul ei va fi omorât într-o luptă în ziua care avea să urmeze dacă ea nu consimte să-i dea lui un fiu. Ca să-și scape soțul, femeia consimte și soțul este în mod miraculos scăpat!

Copilul a venit pe lume și când a avut trei zile, personajul impunător, care nu era altul decât zeul Man-nanon, a venit să-l ia ca să-l crească în regatul lui, Țara Făgăduinței, până când avea să devină un om adevărat.

O altă versiune pretinde că, în ciuda aparențelor, Mongan era reîncarnarea eroului Finn Mac Cumail, dar că el nu voia să se știe aceasta. Este bine să remarcăm că aceste lucruri aveau loc în plină epocă creștină.

Un poet inspirat, jenat de această genealogie care mirosea a erezie, a inventat că Mongan, revenind de la «Țara Făgăduinței plină de turme», s-a înțeles cu sfântul Columban ca acesta să-l facă să intre în cer acoperindu-i capul cu gluga sa.

O particularitate a eroilor este că se nasc deseori în același timp cu un animal care păstrează pentru ei o anumită semnificație. Un mânz se naște în același timp cu Prederi, fiul lui Poell și

al zeiței Rhiannon. În cazul lui Cuchulainn e vorba despre doi mânji care vor deveni fideli lui cai de bătlie.

Dar a discuta despre cine este și cine nu este zeu înseamnă a ne juca doar cu cuvintele pentru că prin «zeu» se pot înțelege mai multe lucruri, în Irlanda, spune Francoise Le Roux, și în Galia fără îndoială, «zeu» era oricine avea o educație tehnică și intelectuală: fierar, dul-a-her medic, poet sau druid. Prezenta ghilimelelor este semnificativă și pentru felul nostru de a gândi.

Un du-te-vino cu lumea cealaltă

Folclorul breton plasează în Golful Răposaiilor, la nord de vârful Raz, locul unde se imbarcă sufletele morților pentru lumea cealaltă. Același lucru îl spunea acum paisprezece secole și bizantinul Procopie. Povestea lui are un parfum autentic de basm popular breton, aceeași sobrietate și aceeași intensitate dramatică. O voce necunoscută îl trezește pe podar în plină noapte. Acesta își găsește în port barca plină până la refuz fără să vadă pe cineva înăuntru. N-are nevoie decât să apuce cârma și barca pornește singură și ajunge în Bretania (în insulă), mai repede decât dacă ar fi ieșit la pescuit cu toate pânzele sus. Ajunși acolo, pasagerii debarcă unul câte unul ia auzul numelui, tribului sau al gradului de rudenie, fără ca să se poată distinge vreun suflet viu. Podarul se urcă din nou la bord, brusc ușurat, și revine pe malul său dintr-un singur impuls, așa cum o făcuse prima oară.

E greu de știut dacă cealaltă Bretanie este un sejur pe lumea cealaltă. Dar este probabil ca să semnifice aceeași țară a făgăduinței ca insula tinerilor, a irlandezilor. Anticii au spus-o: Celtia este înconjurată de insule misterioase, de la insula Dumet aflată la gura de vărsare a Vilenei și a Loarei, până la Orcade, la nord de Caledonia. De multe ori, ca la Ouessant, acolo locuiesc zeițe și accesul este interzis bărbaților, în legenda insulară, acelea sunt paradise terestre, vrăjite de prezența unui zeu care le guvernează. Lumea de dincolo a mai fost situată și sub un lac, sub un izvor. Dar acest fapt este fără importanță.

Originalitatea acestei „lumi de dincolo” celtice rezidă în comunicarea ei frecventă și familiară cu lumea celor vii.

NIMEN! NU SCAPĂ DE DESTINUL SĂU

^*Navigarea lui Bran* este o poveste plină de minunății. El se află împreună cu prietenii lui de mai bine de un an după părerea lor. În realitate de mulți, foarte mulți ani la o femeie din lumea cealaltă. Unul dintre prieteni, Nechtan, începe să fie nostalgic după țărâmurile natale: îi cere lui Bran să-l readucă în Irlanda. Femeia îi previne că vor regreta plecarea. Dar hotărârea lor este luată. Atunci femeia le spune că ar trebui să evite să pună piciorul pe țărârm...

Ei au plecat și au ajuns la râul lui Bran. Cineva a întrebat cine este acela care vine pe un vapor. Bran i-a răspuns: «Sunt Bran, fiu! lui Fe-bal».

— Nu îl cunoaștem, spune interlocutorul lui, dar în vechile noastre anale se vorbește despre călătoria pe mare a lui Bran.

Nea¹ tan, nerăbdător, s-a dat jos de pe vapor. De abia a atins cu picioarele nisipul Irlandei că s-a și transformat în cenușă de parcă ar fi fost îngropat de câteva sute de ani.

Bran a început să glăsuiește:

«Fiul lui Collbran a făcut nebunia

Să se împotrivească timpului

Un val de apă clară a trecut

Peste Nechtan, fiul lui Collbran».

Bran a povestit apoi adunării toate aventurile sale din ziua plecării și până atunci și apoi și-a luat rămas bun și nimeni nu știe unde a plecat...»

După Kuno Meyer *Călătoria lui Bran*

Schimbul dintre

regele morților și regele viilor

Poell este rege în Devet, în țara galilor. El se rătăcește la vânătoare într-o pădure misterioasă. Dar niște câini extraordinari, cu blană albă strălucitoare și cu urechi roșii, apar din spatele unor boscheți și îl doboară pe cerbul urmărit de rege. Poeil îi alungă și-i cheamă

pe ai lui. În acel moment apare un călăreț care îi reproșează actele și îi cere satisfacție. Este Araoun, regele abisurilor.

Acest titlu este unul din cele aparținând regelui morților. Poell trebuie să i se supună. Și iată proba prin care trebuie să treacă: Poell și Araoun își vor schimba între ei locul și funcțiunile pe durata unui an. Pentru ca nimeni să nu observe substituția, fiecare va lua aspectul celuilalt. Sarcina lui Poell va fi să se descotorosească de Hafgan, un rival care îl deranjează pe Araoun. Drept recompensă va primi prietenia regelui umbrelor.

Poell, metamorfozat, ajunge la destinație. Se minunează în fața splendorii curții regale. Dar perspectiva nopții îl preocupă. El este celibatar și, dacă s-ar uni cu soția lui Araoun acesta s-ar simți frustrat pentru că nu ar putea face același lucru. Hotărârea lui e luată, va dormi întorcându-i spatele partenerei sale. Și dacă ziua este pentru ea cel mai politic dintre oameni, noaptea, de-a lungul unui an întreg, este pentru ea ca un străin.

Avem impresia că în partea aceasta a povestirii călugărul copist a introdus o tentă de moralitate sexuală pe care nu suntem obișnuiți să o întâlnim în literatura celtică plină de idile capricioase și facile. Este adevărat că, mergând până la extreme, bretonii și scoțienii vor rivaliza, în sânul bisericii celtice, în abținente și mortificări.

Problema Hafgan este încheiată, Poell revine pe pământ și reface schimbul de identitate cu Araoun. Revenit acasă, regele abisurilor află cu admirație că oaspetele lui i-a respectat femeia. Și Poell află de la supușii lui că fuseseră tratați cu înțelepciune. Cei doi regi au schimbat daruri între ei pentru a-și pecetlui prietenia. Rapid pus la curent cu incredibila aventură, poporul nu l-a mai numit pe Poell decât șef al Announ. Ceea ce înseamnă că este «zeu». El va mai avea și alte contacte cu lumea cealaltă, după cum vom vedea.

Povestiri irlandeze fără cap și coadă

Există o claritate în această povestire bretonă care face ca fantasticul să devină mai real. Nu se poate spune același lucru despre anumite povești irlandeze care, fără îndoială trunchiate, falsificate sau victime ale unor adăugiri din partea copiitorilor, nu mai au nici cap nici coadă. Este cazul poveștii lui Etain, o femeie de nedefinit. Ea re apare ciclic cu același nume și același aspect, ca și cum ar simboliza o permanență, dar al cărei sens nu ne-a parvenit încă. Este mai întâi soția unui rege din Tara, Eochaid Airem. de la care are o fată care îi seamănă într-atât încât Eochaid le confundă. Mult timp după aceasta, ea re apare ca soția lui Cormac Conn Loinges, cu care are mai mulți copii. Reiese apoi că Mess Buachalla, nepoata ei. este mama fratelui și tatălui ei. Și

ir

ne mai rezervă încă o surpriză: se pare că Etain ar fi fost duplicatul reginei Meve.

Acestea sunt probleme ale mitologiei celtice care nu țin cont de timp și de logică. Dar ele nu-i asaltează pe bieții oameni. Mitologia învâluiește cursul vieții dar nu îl impune. Ea este vis, fantezie, divertisment, operă de artă. Cei care nu au nevoie de reconfortare sau de exigențe găsesc în ea o serenitate savuroasă.

Druizii — deținători ai secretului

Pozitivismul secolului al XIX-iea a luat drept bune multe din poveștile celtice. Colina de la Alien era un *sîd*, adică un regat misterios subteran, unde se refugiase un popor divin, *Tuatha De*, guvernat de *Nuadu*. Cucerirea lui de către Finn, care și-a construit acolo palatul, nu este altceva decât o evhemerizare a povestirii mitice a victoriei sale asupra zeului. Un savant erudit scria în 1837: «Am explorat colina și n-am văzut urme de monumente care ar fi putut indica o reședință regală...»

Asemenea confuzii nu sunt posibile decât deoarece druzii au păstrat secretul. Myles Dillon a remarcat că există în Galia o mulțime de mărturii despre religia celtică, fără nici un sistem mitologic evoluat, iar în Irlanda există o mare bogăție de tradiții mitologice foarte evolute, dar practic nu există nici o mărturie a religiei păgâne.

N-ar fi trebuit să ne iăsăm pradă atâtor ipoteze dacă druzii, care au fost inspiratorii și organizatorii acestei religii, ar fi lăsat în urna lor texte în care să-și explice învățăturile, în lipsa acestora n-avem altă soluție decât să ni le întocmim singuri.

Mărturiile pe care le avem despre druizi diferă în funcție de autor și de epocă, dar, în ciuda unor

contradicții, se completează una pe alta. Druizii erau întâi de toate preoți care oficiau ceremoniile de cult și în primul rând sacrificiile. Este posibil ca la origini să nu fi format decât o singură clasă. Dar, pe măsură ce instituția lor s-a dezvoltat, ea s-a diversificat. O clasă secundară a fost constituită în Galia de către *vati* pe care-i putem considera azi specialiști în sociologie, istorie și științe naturale. Au mai existat și *barzii*, un soi de poeți-cântăreți oficiali ai societății celtice, în același timp și cronicari. Pe vremea când nu existau ziare, evenimentele erau difuzate prin intermediul unor interminabile cantilene pe care poporul le asculta cu pasiune. Putem să o afirmăm fără ezitare, întrucât obiceiul s-a păstrat în Bretania armoricană până în primul sfert al secolului al XX-lea.

Ierarhia irlandeză apare ușor diferită. Alături de druizi, ea cuprindea și *filizii* care acumulau într-un fel funcțiile științifice și poetice și erau, ca funcție, egali cu druizii. Organizarea lor era foarte strictă. *Ollavul*, sau *fileul* suprem, trebuia să știe să recite 350 de poezii și avea rangul de rege al provinciei. Ultimul în grad știa șapte povești și era superior bardului. Căci bardul irlandez nu era altceva decât un cântăreț din bălciuri și piețe.

Din contră, în Țara Galilor, unde instituția druidică a fost definitiv eliminată prin convertire, barzii au fost singurii tolerați. Rolul lor a fost imens. Ei au reunit esențialul mesajului druidic și s-au transformat în propagatorii fanatici ai valorilor naționale.

Seminarii rustice

Cuvântul *druid* semnifică «foarte învățat». Anticii auziseră vorbindu-se despre ei începând cu secolul al IV-lea înainte de Christos și aveau un respect profund

Foto 4 - Războinic din epoca galo-romană

pentru cunoștințele și înțelepciunea lor. Ipoteza că instituția lor ar fi fost importată din insulele britanice în Galia nu poate fi susținută. Grecii n-ar fi auzit de ei dacă la primele lor contacte serioase cu celții continentali druizii n-ar fi fost prezenți.

Nu posedăm nici un text care să rezume învățătura druizilor, dar știm că, fără să fie esoterică sau secretă, ea era rezervată elevilor școlilor lor. un soi de seminarii rustice, departe de civilizația agitată și frecventată în special de copiii aristocrației. Cathbad, marele druid legendar, avea o sută de elevi dintre care «opt asimilaseră știința druidică», ceea ce pare că vrea să spună că majoritatea prefera studiul plăcerea vânătorii și a iubirii. Și totuși ceva se prindea de ei.

Viziunea celților asupra lumii, în urma acestor învățăminte, absența sentimentului de teamă față de moarte și față de lumea de dincolo nu s-ar putea explica în lipsa unei credințe ferme în imortalitatea spiritului și în posibilitatea omului de a avea acces la formele existențiale cele mai diverse. Pentru că dragostea lor de viață în toate manifestările ei, deschiderea lor către toate experiențele este dovada unui simț al unității cosmosului, cu două mii de ani anterioară științei moderne care, în ciuda tehnicilor sale, de abia a început să-l bănuiască.

Druizii, începutul unității celtice

S-a insistat mult pe rolul druizilor în calitatea lor de savanți buni la toate, preoți și judecători, filosofi și medici, magistri și ghicitori sau cea de consilieri politici și diplomați. Dar în general s-a subevaluat rolul avut de druidism ca instituție în sine. un rol invizibil, secret dacă vrem, dar care a fost de atare importanță încât putem afirma că, fără druidism, n-ar fi existat niciodată un asemenea grad de unitate celtică.

Dispersarea ce caracteriza societatea celtică ar fi dus rapid la diversificarea și în final la dispariția Celției. Orașele și instituțiile centralizate sunt cele care făuresc națiunile și civilizațiile. Celții nu aveau așa ceva. Dar aveau obiceiul să se reunească periodic în număr mare pentru celebrarea sărbătorilor religioase care erau ocazii pentru distracții, diverse tranzacții și proceduri judiciare. *Omphalosurile*, centrele sacre, au întreținut la celți unitatea limbii, a obiceiurilor și în special a credințelor.

Dar aceste reuniuni cu siguranță că n-ar fi ajuns pentru menținerea unității celtice pe o suprafață geografică atât de întinsă, fără prezența permanentă a druizilor în toate colțurile teritoriului celtofon.

Druizii erau punctele cheie ale unității. Imperiul celtic era un imperiu spiritual care-și avea capitala în teritoriul carnuților, lângă Saint-Benoît-sur-Loire și toți, inclusiv belgienii, se îndreptau într-acolo. în Irlanda, organizarea lor ierarhică avea în frunte un «rege al druizilor». Ca să avem o idee despre ce era puterea secretă a druizilor ar trebui să ne imaginăm cum ar

arăta în vremurile noastre o societate disciplinată, unită în cuget și simțire, care ar cuprinde întreaga masă a învățătorilor, medicilor, preoților, magistraților, avocaților, precum și o mare parte a militarilor cu grade mari!

Roma îi condamnă la moarte pe druzii

Druzii, preocupați de armonie, erau contragreutatea indispensabilă instinctelor belicoase ale clasei militare. Intervenția lor în împiedicarea războiului civil îi predispunea la un rol analog în confruntările armate, între

popoarele cărora le aparțineau și inamicul care apărea.

Aceasta s-a întâmplat când a intrat în joc Iulius Cezar. Istoricii moderni tind să creadă că druzii nu s-au opus pătrunderii romane în Galia și chiar, în anumite privințe, au favorizat-o.

Dacă așa ar fi fost, atunci o ipoteză se ivește: oare și-au făcut aceleași socoteli pe care urma să și le facă mai târziu biserica la adresa francilor? Este sigur că dispariția regalității le-a diminuat în mod sensibil autoritatea, aceasta exersându-se mai ușor pe o persoană decât pe o mulțime. Au încercat ei oare să-și recapete influența, exersând-o pe administratorul roman?

Era suficient pentru un cuceritor să suprima ordinul druzilor și să-i interzică reuniunile și cultul pentru a lovi în inima societății celtice. Romanii, care doreau pace pe domeniile lor, au înțeles repede acest lucru. Legea *Cornelia*, promulgată de Tiberius, îi pedepsea cu moartea pe asasini, otrăvitori și druzii.

Acesta a fost răspunsul la ultima tentativă a galilor de a zgudui stăpânirea romană. Sacrovir, nobilul eduen care comisese greșeala de a provoca la luptă legiunile romane, lângă Autun, a fost învins. *Villa* în care se ascunsese împreună cu fideli săi s-a transformat în rug funebru, în anul 21 după Christos, el reprezenta a doua generație de gali care văzuseră ziua după victoria de la Gergovia și înfrângerea de la Alesia.

Așa s-a stins unica doctrină religioasă de pe continentul european care nu era de origine orientală.

Riturile druidice

Ritul, în vechile religii, nu lăsa loc unei efuziuni a spiritului. Era desfășurarea unei tehnici verificate în

scopul obținerii unui fenomen dorit. Preotul păgân nu cerea credință în dogmă, ci respectarea ritului. Rugăciunea care în stadiul ei superior este căutarea uniunii mistice și la nivelul inferior este un apel la mila divină, era necunoscută. Uniunea cu universul era percepută fără efort în toate actele din viață, iar supunerea în fața forțelor naturale era fără discuție și fără scăpare.

Modestele monumente materiale ale cultului druidic ne sunt cunoscute. Sunt mici temple în lemn. o singură piesă modestă ce conține o efigie divină, înconjurată de un peristil, *fanumul*, deseori așezate pe o înălțime sau înconjugate de o palisadă sau de un șanț. Erau mai degrabă niște adăposturi decât niște biserici. Ceremoniile de cult aveau loc în poienile unor păduri consacrate care luau numele de *nemeton*, sanctuare. O pădure din zona Quimper mai poartă și astăzi acel nume: Nevet. Principalul act al cultului era sacrificiul. El a dobândit o importanță atât de mare încât am considerat necesar să-i acordăm un capitol întreg.

Alte ceremonii aveau o tentă de magie care le îndepărta de religia propriu-zisă. Zeul *Borvo* era asociat apelor termale, martor fiind numele Bourbonne-les-Bains. Capul său, găsit în Anglia, conține o cavitate în creștetul craniului, probabil destinată unor ofrande simbolice. Cuvântul *cantalon*, care se găsește pe stelele funerare, poate fi numele unei ceremonii funerare deoarece în Irlanda toate formulele de incantație, *cetal*, — este același cuvânt — erau cântate, în bretonă, *Ken-tel* a căpătat sensul de «lecție» pentru că la început lecțiile erau cântate. Aici lingvistica este cea care aruncă o lumină asupra arheologiei.

Marile sărbători ciclice

Marile reuniuni populare ce aveau loc cu ocazia sărbătorilor ciclice aveau și ele caracter religios. Existau patru sărbători principale. Le cunoaștem numele în irlandeză. La 1 februarie, sărbătoarea *Imbolgatost* mai apoi înglobată de aniversarea sfintei Brigitte. Hrana se dădea «în funcție de rang». La 1 mai, sărbătoarea *Beltaineal* cărui meniu era: «bere. varză, lapte dulce și lapte prins pe foc». La 1 august, sărbătoarea *Lugnasa'd*, «căsătoria lui Lug» unde se

gusta din fiecare fruct și fiecare legumă, dar în primul rând aveau loc celebre curse de cai și... de femei. Pasiunea irlandezilor moderni pentru hipism are antecedente... La 1 noiembrie, sărbătoarea *Samain* era aniversarea mării bătălii a zeilor de la *Mag Tuired*. Se spunea că, în noaptea aceea, se putea comunica între *sîd*, tărâmul de dincolo și lumea muritorilor. Era noaptea în care morții se întorceau, dată consemnată și de calendarul creștin. Era noaptea înfrățirii dintre destin și aventură, în care orice beție era sanctificată. Se sacrificau animale domestice mici. Era sărbătoarea credințelor celtice cele mai tipice și se bea bere și se mâncau cârnați și nuci după poftă.

Jocurile care aveau loc cu ocazia sărbătorilor principale, dar și a celor secundare, mai frecvente, aveau deseori un sens simbolic sau religios ritualic. Așa trebuia să fie și pentru cursa de femei de la *Lugnasad* sau pentru dansul săbiilor care s-a conservat în Scoția, dar și-a pierdut caracterul de inițiere războinică.

Arma absolută împotriva druidismului: sacrificiile umane

Societatea romană, pe vremea lui Cezar, se detașase de credințele tradiționale. Suferise deja influența profundă a filosofilor greci și a noilor culte moraliste din Orientul Apropiat. Vechiul obicei universal al sacrificiilor umane i se părea retrograd și respingător.

SACRIFICII UMANE ȘI LA ROMA

«Să aplicăm și romanilor aceleași metode ca pentru gali: de îndată ce ne vom mulțumi doar cu generalizări arbitrare îi vom găsi la fel de avizi de sacrificii umane...

...Ni se spune: gali cred că viața unui om în pericol nu poate fi salvată decât sacrificând viața altuia. La Roma, când Caligula este bolnav, unii cetățeni își jură să se omoare sau chiar o fac pentru a se obține de la zei vindecarea prințului (Suetonius).

Ni se spune: în caz de pericol public se dispune sacrificarea unor victime umane (și nu se citează nici un exemplu de asemenea sacrificii). La Roma se sacrifică ființe umane când apare teama de unele evenimente teribile (Titus-Livius) și există formule destinate însoțirii sacrificiilor în caz de teroare publică (Plinius).

Ni se spune: pentru a obține recolte bune, gali sacrifică oameni (ca să se ajungă la această concluzie s-a maltrat un text al lui Strabon). La Roma mărturii clare dovedesc că Liber Pater, Dis Pater, Latinus primesc victime umane destinate exacerbarii puterii lor

>***SF

m

însuflețitoare, pentru a face să se coacă ciorchinele și recolte (Carcopino).

Ni se spune: Esus cere spânzurări, Țăran arderi pe rug, Teutates victime asfixiate (și nu se reușește stabilirea lor exactă).

La Roma Liber Pater cere spânzurări, zeii sufletelor celor morți, cărora li se sacrifică Curtius, cer moarte prin asfixiere, iar Volcanus Thybris cere morți prin imersie (Carcopino).

Albert Bayet. *Morala galilor*, IV. 78

Acuzându-i pe druizi că fac din sacrificii partea esențială a ritualurilor lor, Cezar câștiga voturile opiniei lumii civilizate a timpului său. Aceasta va fi de partea lui în cucerirea Galiei și în suprimarea druizilor. Aceleași motive — sacrificii umane, canibalism, sclavie — aveau să justifice cincisprezece secole mai târziu cucerirea de către creștini a Americii și Africii.

De fapt, ce se întâmpla cu adevărat? Este probabil că dacă sacrificiile umane se practicaseră în Celția ca peste tot, ele dispăruseră sau deveniseră rare în acea perioadă istorică. Este semnificativ faptul că legenda irlandeză păgână, care a conservat atâtea caracteristici «barbare» ale tradiției celtice dintre care unele par la fel de «respingătoare» anticilor ca sacrificiile umane, nu menționează decât foarte izolat asemenea sacrificii.

Noi înșine nu aparținem oare unei civilizații care nu ezită să sacrifice nu unul nici zece ci milioane de oameni pentru zeița Patrie sau zeița Revoluție? Nu avem oare o religie al cărei rit esențial este un sacrificiu? Aceia dintre noi care au îmbrățișat credința creștină nu cred sincer că atunci când se împărtășesc mănâncă din corpul lui Isus și îi beau sângele? Aceste evocări ar trebui să ne ajute să

înțelegem în ce spirit au putut celtii să facă sacrificii umane.

Sacrificiul putea avea trei^ motivări. Darul uman era oferit în schimbul darului divin, în acest caz victima, întotdeauna de bunăvoie, era onorată la fel de mult ca războinicul ce-și pierde

viața pentru a-și apăra patria.

Dacă sacrificiul îi viza pe criminali sau pe prizonierii de război, ideea era alta. Victimele concentrău în ele, pe lângă dezonoarea de a fi criminal sau inamic, și toată murdăria tribului. Ritul devenea atunci unul de purificare, ca la evrei, care treceau toate păcatele lor pe spinarea țapului ispășitor.

Chiar Cezar ne spune că se sacrifică o viață în schimbul alteia, pentru a-i potoli pe zei.

Un manuscris creștin, *Dindshenchas* precizează că până pe timpul sfântului Patrick, sacrificiile umane aveau loc la picioarele idolului în aur al lui Cromm Cruaich care avea alături de ea douăsprezece idoli de piatră. (Alt text spune: doisprezece zei din cupru...)

«Ei i se ofereau primii născuți ai fiecărei femei și primii descendenți ai fiecărui clan. Către ea au venit Tigernmas, fiul lui Follach, rege al Irlandei, la Samain, alături de bărbații și femeile irlandeze pentru a o adora și ei s-au prosternat în fața ei. Frunțile lor, cartilajele nasurilor lor și genunchii li s-au spart, astfel încât trei sferturi din oamenii Irlandei au murit în timpul acestor prosternări...»

Pe scurt, suficient ca să dezguste orice catehumen de păgânism. Aceste prosternări însoțite de sacrificii se bazează totuși pe fapte reale. Se știe că irlandezii practicau prosternări, fără îndoială mai puțin energice, în genunchi, cu antebrațele lipite de sol, cu mâinile întinse și fața atingând pământul.

Sacrificii umane, până și în «Legenda de aur» a celților

În ceea ce privește sacrificiile primilor născuți, ideea se regăsește în spusele lui Iehova către Moise (*Exodul*). Și ansamblul sacrificiilor umane practicate de celți în acea epocă era mult inferior hecatombelor practicate de azteci cincisprezece secole mai târziu.

Ceea ce este cert este că în diverse circumstanțe druzii sacrificau unul sau doi tauri albi, când se culegea vâscul și când avea loc sărbătoarea zeului-taur. Ei oficiau îmbrăcați în alb, atât în Gaiia cât și în Irlanda. De altfel ei se îngrijeau să nu le lipsească îmbrăcămințile liturgice. Mog, în schimbul ofierii ritualului, le ceruse locuitorilor din Munster «cincizeci de tunici frumoase, albe și grațioase».

Dar trebuie să mărturisim că nu toate acuzațiile de sacrificii umane sunt fabulații. Obiceiul de a înhuma cadavrul unei victime în fundația unui zid s-a conservat multă vreme. Tradiția sacrificiilor umane s-a perpetuat în *Legenda de aur* a celților creștini.

Citim în povestea sfântului Coiumban că în momentul în care a cucerit insula Iona ca să construiască acolo o mănăstire, în secolul al VI-lea, mai exact în 563, i-a cerut unuia dintre discipolii săi să se înmormânteze în pământ spre a-l sanctifica. Odran s-a oferit voluntar și, drept recompensă, sufletul lui a zburat drept spre cer.

Un alt exemplu de sacrificiu voluntar ni-l oferă Eimine Ban care s-a sacrificat împreună cu 49 dintre călugării lui ca să-l salveze pe regele din Leinster și 49 alte căpetenii de ciuma care făcea ravagii în ținut. Sacrificiul său a fost asimilat unui martiriu.

Aceste povești, pe lângă latura lor legendară, arată până la ce punct era ancorată ideea de sacrificiu uman în conștiința celților.

De altfel, cuvântul care desemnează sacrificiul (irlandeza veche: *edbart*, bretona veche *aberth*) este celtic, pe când cel de «păcat», nu. (latinește: *peccatus*; irlandeză: *peccad*, bretona veche: *pechod*).

Pretenții magice ale druzilor

Magia a avut întotdeauna un rol de sprijinire a religiei celtice, formând un vast sector de practici care pătrundeau în toate activitățile cotidiene astfel încât s-a putut afirma că civilizația celtică era de tip magic. Formula este excesivă, pentru că nimic nu ne autorizează să credem că magia ar fi avut vreodată în Celția continentală importanța pe care a avut-o peste mare, în mod special în Irlanda. Unii văd în această invazie târzie a magiei în druidism un semn evident de decadentă din care au profitat din plin propovăduitorii creștinismului.

Druzii erau stăpânii elementelor. Ca precauție în războaie, ei «legau» apa inamicului și. dacă era necesar, făceau să țâșnească apă din sol. Ei opreau sau porneau furtuna, limitau sau propagau inundațiile, făceau să cadă ploaia sau zăpada în plină vară.

Ei erau stăpânii și preoții focului, în noaptea de *Samain*, ei erau singurii care aveau dreptul să aprindă focul pentru a arde ofrandele către zei; cei care nu respectau această hotărâre erau amendați. Un alt foc se făcea la adunarea generală a bărbaților irlandezi și un al treilea în seara de *Beltene*, în onoarea zeului *Bel*. În noaptea aceea, în fiecare cătun din Irlanda, animalele trebuiau să treacă printre două rânduri de cărbuni aprinși ca să capete imunitate la boli pentru tot cursul anului.

Focul era o armă importantă în micile războaie între regate învecinate. Astfel, regele Cormac îi cere druidului Cithruadh să-i ajute armata. «Nimic nu-ți va veni în ajutor, îi răspunde Cithruadh, afară de un foc druidic. — Și cum anume? a întrebat Cormac. — Iată: soldații tăi să meargă în pădure și să aducă lemn de corn, pentru că din el vom face cel mai bun foc. Și e probabil ca dinspre sud să ni se răspundă la fel. Când focurile vor începe să se înalțe, fiecare îl va observa pe al lui. Dacă focurile se îndreaptă către sud, atunci va trebui să-i atacați pe oamenii din Munster. Iar dacă se îndreaptă spre nord, atunci va trebui să vă retrageți căci altfel veți fi învinși chiar dacă rezistați.»

Vântul druidic era o altă armă redutabilă. Mog Ruith îl folosește ca să nimicească armata inamică. «El a început să sufle înspre colină: nici un războinic din nord nu putea rezista sub cortul lui, atât de puternică era furtuna. Tot suflând, Mog Ruith spunea: «Mă învârt și mă învârt din nou...» Colina a dispărut atunci, înconjurată de nori groși și negri. Marea majoritate a armatei a fost înspăimântată auzind strigătele trupelor, zgomotele cailor și ale carurilor războinice în momentul în care colina a fost luată cu asalt. O parte a armatei a sucombat în chinurile agoniei, iar cealaltă a căzut în disperare și descurajare...»

Nu toți druizii erau capabili de asemenea performanțe. Se știe că unul din ei s-a transformat în vacă și s-a dus în tabăra adversă, unde vaca a fost sacrificată. Dar a fost suficient pentru ca trupele sale să iasă victorioase.

Bătălia de la Mag Tured este o poveste mitică, iar cuvintele pronunțate de druidul care-și oferă ajutorul împotriva demonilor *Foimore* n-au nimic istoric în ele. Ele indică totuși ce le plăcea druizilor să răspândească la adresa lor, «Voi face ca trei averse de foc să cadă pe armata *Foimore*. Am să le iau două treimi din valoare, curaj și forțe. Am să le leg urina în corpurile lor și în cele ale cailor lor. Fiecare respirație pe care o vor face oamenii din Irlanda va fi în schimb o sporire a valorii, a curajului și a forței. Chiar dacă vor mai lupta încă șapte ani vor fi la fel de capabili.»

Practicile de prezicere

Druizii se mulțumeau în practica de zi cu zi și cu isprăvi mai puțin spectaculoase. Ei practicau prezicerea, proslăvirea și satira malefică. Lumea de dincolo fiind o sursă de cunoaștere și de putere la care umanitatea nu putea avea pretenții, magia druizilor trebuia să permită o apropiere de ea. Textele descriu un procedeu al *filizilor* (singular: *file*) care pare să fie foarte vechi; în câteva locuri s-a înlocuit cuvântul «zei» prin «idoli».

«*Fileul* mestecă o bucată din carnea unui porc, a unui câine sau a unei pisici, pe care o depune pe o piatră în spatele ușii. El o oferă zeilor însoțită de o incantație. Apoi invocă idoli. Dacă nu găsește nimic a doua zi dimineața, atunci descântă palmele și-i invocă pe idoli pentru ca somnul să nu-i fie tulburat, păstrându-și palmele pe obraji până când adoarme. Apoi este vegheat ca să nu fie deranjat înainte ca totul să-i fie revelat, adică până trec două, trei sau nouă nopți, după cât s-a estimat necesar în timpul sacrificiului.»

Existau și alte procedee de prezicere: incantația folosind *vârfurile oaselor* (degetele) a cărei descriere este confuză; și un altul în care intervine un gest diferit. «Finn a ajuns la o fântână pe colină și a băut o înghițitură. Și-a atins cu policele măseaua de minte și a cântat incantația potrivită. Atunci i s-a arătat că i-a venit sfârșitul. A început să cânte acest catren,...»

_____ -.^ku..^«u oi ue uagneie ai *căror* vârf era

suficient să-l așezi pe un obiect ca să-i afli originea. Era un procedeu de ghicire cu bețigașe, care a lăsat urme în bretona modernă în care *prenn-denn* (trasul lemnului) a căpătat semnificația de «nenorocire». În faimosul calendar de la Coligny, enigmatică inscripție *prinni lag* semnaleză poate data în care obișnuiau să aibă loc preziceri prin acest procedeu.

Viziune și satiră magică

Celții nu făceau nici un act important fără să-și consulte vizionarii. Printre aceștia se numărau

și femeii. Și druizii aveau darul ghicitului.

«Cathbad i-a prezis soției sale, Ness, că fiul lor, viitorul Conchobar, va fi rege, dar cu o condiție «Dacă este în puterea ta, oh femeie, să faci în așa fel încât copilul pe care îl porți în pântece să nu se nască înainte de mâine dimineață, el va fi rege al Ulsterului și chiar al întregii Irlande și numele lui va trăi veșnic.»

Satira magică, *glam dicinn*, era de temut, pentru că avea ca urmare aducerea de prejudicii integrității și frumuseții fizice, dizgrație pe care celții de rang înalt nu o suportau.

«Nede, fiul adoptiv al regelui Caier, împins de mama vitregă să ia locul regelui și al soțului ei, a utilizat satira pentru a o scoate la capăt. Știind că, după cum voia tradiția, Caier nu-i putea refuza nici unul din cadourile pe care i le-ar fi cerut, Nede îi indică scutul pe care acesta îl adusese din Scoția, îl pune astfel în dilemă, pentru că o interdicție sacră, un *geis* îl împiedica pe Caier să se despartă de el. În fața refuzului consternat, Nede a făcut un *glam dicinn* împotriva lui Caier: «Rău, moarte, viață

scurtă lui Caier.. Caier sub ziduri, sub pământ, sub piatră...» Caier s-a dus a doua zi la fântână și a văzut că i-au ieșit trei bube pe obraz, în urma satirei: Cusur, Blam și Urățenie, roșu, verde și alb, culorile consacrate. Cu aceeași ocazie și-a pierdut și dreptul la tron.

Rușinat, a fugit să se ascundă...»

Și muzica intra în ritualul magiei, muzica de harpă în mod special. Unele melodii puteau să adoarmă, să facă să râdă sau să plângă și, anticipând descoperirile recente ale zootehniei moderne, să tripleze laptele vacilor.

O scriere magică: ogamul

În sud-estul Irlandei și în peninsulele britanice din sud-vest, s-au găsit, una câte una, un total de 360 de stele funerare, datând din secolele V și VI era noastră, care purtau inscripții într-o scriere până atunci necunoscută.

Această scriere era făcută din creștături regulate, de o parte și de alta sau transversal pe muchia pietrei. Descifrarea a fost simplă cu ajutorul inscripțiilor latinești care dădeau deseori traducerea. Trei liniițe la dreapta, însemna V, patru liniițe la stânga era C, două transversale: O. Și așa mai departe. Anumite borne ce marcau limita dintre două câmpuri aveau de o parte și de alta inscripționat numele proprietarului. Ceea ce dovedește, în treacăt fie spus, că acum cincisprezece secole, strămoșii erau pe cale să piardă gustul pentru proprietatea colectivă.

Legenda irlandeză ne aduce dovada că înainte de a deveni o scriere profană și publică, această scriere, *ogamul*, era secretă și rezervată doar inițiaților.

«Corc, fiul unui rege al Irlandei, alungat de tatăl lui, ajunge în Scoția unde Gruibne, fiul regelui Fedarach, care este poet și inițiat, îl primește cu omenie, pentru că mai demult Corc îi salvase viața. Dar pe scutul pe care-l ține în mână proscrisul el citește cu stupeoare inscripția: «Dacă ajungi într-o zi la Fedarach, să îți se taie capul seara, iar dacă ajungi într-o noapte, atunci să îți se taie capul dimineața următoare». Gruibne nu ezită și-i explică tatălui său că *ogamul* îi comanda să-i dea în căsătorie noului-venit pe fiica sa».

OgamuHotosea și ca mijloc de expresie pentru un limbaj secret de tip parabolic.

«Într-o zi Lomma, bufon al lui Finn Mac Gumail, vrea să-i mărturisească acestuia infidelitatea soției sale. Pentru a se asigura de discreția comunicării, el folosește o baghetă cu patru fețe pe care încrustează semne ogamice. Finn citește «Tulpină de arin într-o barieră de argint, flori de Crăciun crescând printre salată, soțul unei femei nebune, nebun printre Fenii instruiți, înseamnă bălării pe vârfurile Luaigne».

Finn a priceput de îndată despre ce era vorba și a acționat în consecință...

Savanții nu s-au pus de acord în problema originilor *ogamului*. Cel mai probabil este că exista deja, în vremurile preistorice, un sistem mnemotehnic folosind creștături pe o baghetă, sistem pe care brutarii din Franța l-au conservat multă vreme pentru a marca numărul de pâini vândute. Sistemul ogamic, la fel ca sistemul runic al germanilor, a fost adaptat alfabetului greco-roman pe care druizii îl cunoșteau bine, pentru a scrie cuvinte cu ajutorul creștăturilor în locul literelor. A rezultat o scriere stânjenitoare și deloc practică, dar dificil de descifrat, ceea ce era de altfel și obiectul ei. A fost proscrisă de biserică și progresiv abandonată.

iii

Pădurile, locuri ale prezenței divine

Semnele *ogamului* erau ordonate în familii de către cinci (cele 5 degete ale mâinii, un element de

numărătoare extrem de arhaic), și fiecare literă avea numele unui copac sau al unei plante, ceea ce o lega de lumea vie, de sacru. A era «brad» (*ailm*), B «mesteacăn» (*bethe*), C «alun» (*coif*), etc. Stejarul era sacru pentru druzii care culegeau vâscul din el. Un poem scris de Mărie de France, în secolul al XII-lea, menționează ramura de alun, șlefuită și cioplită de Tristan. pe care el și-a gravat numele ca s-o înștiințeze pe Isolda; este tradiția *ogamului*.

Pădurile, mai mult ca lacurile și râurile, erau locuri ale prezenței divine. Lucain povestește cum Cezar a tăiat, în apropiere de Marsilia, o pădure sacră unde trunchiurile arborilor erau sculptate ca să reprezinte zei. Dornic să le confere compatrioților săi un alibi civilizator, el a adăugat că acolo se practicau ritualuri barbare și că toți copacii erau împrăștiați cu sânge omenesc. Peste tot pe unde romanii descopereau o pădure unde celții se reuneau pentru a-și celebra cultul, ei o distrugeau. Ceea ce mai rămăsese nu a scăpat însă bisericii creștine, chiar dacă demersurile au fost ceva mai diplomatice. Un anumit stejar magnific dintr-o pădure bavareză, obiect al fer-vorii populare, pe care marcomanii l-au moștenit de la elveți, a devenit încet-încet «stejarul Măriei» este și astăzi acoperit de pioase ex-voto-uri.

Pădurea era atât de intim inserată în cultura celților încât era imposibil ca aceștia să o disocieze de efortul lor de a-i respinge pe dușmani. Romanii au priceput aceasta imediat: să distrugă sanctuarele forestiere ale celților era la fel de important ca masacrarea trupelor lor pe câmpurile de luptă, în lupta lor disperată împotriva saxonilor, în secolul al VI-lea, bretonii din nord au invocat Creatorul.

«Luați forma copacilor, le-a răspuns acesta, și așezați-vă în poziție de luptă ca să-i frustrați pe inamicii voștri în reductabila bătălie corp la corp.» Atunci ei au fost preschimbați în copaci și, așteptând să redevină ei înșiși, și-au ridicat glasurile în unde de armonie, în plină luptă. Arinii în fața trupei formau avangarda, sălcile și cornii s-au aliniat în spatele lor. «... Măceșul înarmat cu țepii lui rănea mâinile, plopul tăia capetele și a fost chiar el tăiat în timpul luptei... Stejarul în mersul lui făcea să tremure pământul...»

Aceasta a fost lupta de la *Godeu*, care a avut un corespondent și în Irlanda.

Războinici goi și femei goale

Nu putem încheia capitolul referitor la magie fără a vorbi despre rolul pe care îl juca nuditatea în arsenalul mijloacelor celtice de acțiune asupra psihicului.

Cu toate că există câteva indicii în acest sens, nu știm dacă nuditatea exprimând forțele naturale juca un rol ritualic în religia celtică. Cu siguranță nu la druzii care sunt nedespărțiți de tunicile lor alb.-aurii. Dar este curios că jumătate din zeii reprezentați de statuile indigene sunt goi. Este adevărat că atunci când celto-romanii îi învelesc în togă, această modă nu le aparține. Dar se poate spune și că sunt influențați de predilecția grecilor pentru nuditate.

Kernunos de la Gundestrup este îmbrăcat, dar zeul de la Bouray nu.

Istoria și literatura sunt mai explicite. Polybe, descriindu-ne bătălia de la Telamon, ni-i arată pe *gesați* mergând la luptă goi, agitându-și scuturile. E vorba probabil despre un ritual ce acordă nudității puterea imunizării

împotriva rănilor mortale. Fără succes, din păcate.

În legenda lui Cuchulainn, de mai multe ori femei goale sunt trimise înaintea lui pentru a-i calma furia și a se opune carnajului. Întotdeauna cu succes.

Nu trebuie conchis că nuditatea acționa exclusiv prin tentația erotică. O bătrână, Riches, este cea care, pentru a-și răzbuna fiul, se dezbracă în fața eroului ulaților în momentul în care acesta este gata să atace. Cuchulainn exclamă: «Atâta vreme cât această femeie va fi în această postură, eu nu mă voi putea mișca» Și ar fi murit cu siguranță dacă un fidel de-al lui n-ar fi sfărâmat rinichii femeii cu o piatră aruncată cu dibăcie. Eliberat, Cuchulainn sare pe adversarul său și-i taie capul. Aici valoarea magică a nudității este evidentă, ca de altfel într-un mare număr de povești.

Femeile dau lecții despre război

Acesta nu este doar un caz izolat în care există un raport între războinic și femeie, război și sexualitate. Femeile-războinice nu sunt ceva cu totul deosebit în Celția. dar formează o societate distinctă, asemeni femeilor-preotese, cu deosebirea că vocația de a ucide, acordată unor ființe al căror destin normal este să perpetueze specia, le conferă un caracter anormal și neliniștitor. Ele sunt privite ca niște vrăjitoare. Dar în această calitate ele posedă aptitudini care-i determină pe cei mai buni dintre tinerii războinici să vină la ele pentru a face

cunoștință cu armele.

La ele își capătă Cuchulainn știința redutabilă în mânuirea armelor. El merge întâi la Dordmair care-l învață figuri mai dificile, ca de pildă cum să se așeze pe vârful unei săbii fără să se rănească. Dar, când aceasta

vrea să-i dea lecții și pe un plan mai intim, el o respinge deoarece «cu genunchii ei groși, cu călcâiele în față și degetele de la picioare în spate» ea era hidoasă. Auzind că vrăjitoarea care știa cele mai multe lucruri era Scatach, în Scoția, el se va duce la ea. Dar trebuie întâi să treacă peste un pod. «Când călcâi deasupra, se îngusta până când devenea subțire ca un fir de păr și alunecos ca o unghie». Reușește totuși să domine podul și să treacă.

Fanfaron ca de obicei, el o sfidează pe Scatach. Aceasta are doi fii care intervin. Cuchulainn îl omoară pe unul din ei și-i duce capul mamei. Vrăjitoarea nu-i contestă victoria și-l primește la ea ca să-i îngrijească rănilor. Noaptea, fiica ei Uatach, care s-a îndrăgostit de erou, se strecoară în patul lui, goală. El o respinge, pentru că există un *geis*, un tabu, care interzice unui rănit să se apropie de o femeie. Dar fata, în schimbul dragostei lui, îi indică moul în care să afle de la mama ei cele «trei trucuri» pe care le ține secret și care ar face din el un combatant invincibil.

Cuchulainn o surprinde pe Scatach așa cum i-a spus fiica ei Uatach. Sub amenințarea cu moartea el îi cere să-i explice trucurile secrete, să i-o dea pe fata ei pentru un an și să-i dea și «prietenia coapselor», adică desăvârșirea inițierii prin uniunea carnală.

4.

Societatea celtică

Societatea celtică este de tip aristocratic și monarhist, în Galia, când regii au dispărut progresiv, ei nu au fost înlocuiți cu aleși ai masei populare, ci prin corpurile aristocratice, adunări sau senat, care delegau puterea executivă unui *vergobretsau*, pentru a împiedica reconstituirea unei monarhii, ea se împărțea între doi *vergobreți*. Structura fundamentală rămâne neschimbată. Doar forma puterii politice a evoluat. Și societatea celtică a rămas, în insule, fidelă tipului ei primitiv, până la destrămare. Societatea insulară ne va furniza exemplele cele mai tipice.

Vechea formulă tripartită indo-europeană

Societatea este tripartită, cuprinzând nu trei *clase*, cum se spune, ceea ce ar putea indica o compartimentare etanșă între ele, ci trei specializări umane: druzii (preoții), cavalerii (combatanții) și lucrătorii manuali. Este o societate fără stat Singurul funcționar care apare este intendentul regelui, în bretonă este numit *gourdisten*.

Această organizare nu este fondată nici pe proprietate, nici pe dreptul de cucerire, ci pe diferențele care există între vocațiile sociale. Ea decurge direct din cea mai veche formulă a societății indo-europene: cele trei vocații. Acesta este motivul pentru care societatea celtică nu cunoaște statul care este o structură umană concepută pentru a stabili relații pur ierarhice între oameni, relații impuse sau nu.

Noțiunea de aristocrație nu era prezentă decât din cauza originii divine a rasei celtice. Poporul, considerat ca o familie mare, aparținea de aristocrație deoarece descindea din strămoși comuni și unici. Oamenii clanului, în Scoția, poartă toți același nume patronimic. Sunt MacGregor sau Cameron și se disting prin prenume. Țăranii bretoni atacau castelele în timpul revoltei lor din secolul al XVII-lea, strigând «toți bretonii sunt gentilomi!». Ideea de «sânge albastru» este necunoscută celtilor. Două persoane au același rang dacă au aceeași avere. Fiul unui plebeu, dacă se îmbogățește, face parte din nobilime. Singura sursă de îmbogățire fiind războiul, s-a stabilit o echivalență între noțiunile de pradă și de bogăție (un cuvânt breton, *anao*, definește și «bogăție, pradă, cadou» în același timp, iar *buz* «profit, pradă, bogăție, binecuvântare, favoare»). De asemenea există o echivalență între noțiunile de superioritate socială și de bogăție.

Un șef sărac este de neconceput, din punctul celtic de vedere. Cum ar putea el să fie generos în această situație?

Din originea divină a întregii rase decurge că regele, chiar dacă este ales prin vot, nu devine rege decât printr-o inițiere religioasă. De asemenea, rangul de druid nu este obținut decât după anumite probe. Originalitatea societății celtice pe vremea lui Cezar este că a conservat unele trăsături foarte vechi pe care mediteraneeii indo-europeni le pierduseră. Ea este conservatoare și va rămâne în acest fel în ciuda metamorfozelor și a avatarurilor ei.

O piramidă vasalică foarte strictă

Fiecare șef gal era înconjurat de vasali care alcătuiau împreună cu el o fraternitate de luptă, în

Irlanda, vasalul este un *ce/e*, denumire cu sensul de «asociat». Soții sunt *ce/e* unul altuia, nu ca în sud, unde femeia este proprietatea soțului.

Cezar pretinde că la gali condiția de vasal era asemănătoare celei de sclav. Putem să ne îndoim de aceasta întrucât vasalul avea dreptul de a vota pentru a alege șeful în luptă. Existau în realitate două clase de vasali în Galia. Unii, *ambacții*, camarazi de luptă, care erau vasali franci. Ceilalți, păstori, muncitori, erau predecesorii șerbilor, în general niște declassați, considerați probabil de contemporanii lor drept rebuturile societății.

Existau și sclavi, dar ei erau puțini, pentru că celtii nu prea luau prizonieri: ei preferau să taie capetele învinșilor și nu știau cuvântul milă. Treburile cele mai grele erau rezervate sclavilor pentru că munca în sine nu era o ocupație nobilă. Nobile erau acțiunile dezinteresate, jocul, războiul, dragostea, opera de artă, speculațiile intelectuale, religia, asceza.

Societatea irlandeză era împărțită în opt categorii, de la regele suprem până la plebeu sau șerb. Linia de separare principală era între regele provinciei și de-o parte seniorii ordonați după numărul lor de vasali și de altă parte țăranii, și ei clasați după numărul de animale cornute pe care le aveau.

În ciuda a ceea ce ar putea să pară o lipsă de structurare, societatea era foarte reglementată. Regele suprem avea dreptul să fie însoțit de treizeci de persoane, regele de provincie de douăzeci și patru, regele de trib de douăsprezece și așa mai departe, până la șerb care era singur.

Dar vom vedea că ideea de justiție socială impregna societatea în întregul ei.

Nu exista proprietatea funciară privată

Legea, pentru celti, era obiceiul. Ea era de origine sau de inspirație divină și nu putea fi nici discutată, nici abrogată. O lege nouă se substituia gradat unei legi vechi, pentru că un obicei nu se suprimă: el cade încet în desuetudine.

Puterea regelui insulelor era sacră. Orice idee de rebeliune împotriva lui sau de schimbare a ordinii nu numai că ar fi fost considerată o crimă, dar și o erezie și o prostie. Abolind monarhia, Galia a făcut o veritabilă mutație psihologică care se explică prin contactele ei intime cu lumea mediteraneană de-a lungul secolelor, ceea ce nu este cazul insulelor. Apărea în Galia ideea că o lege concepută de o putere laică sau impusă prin votul majorității putea fi validată. Dar ideea că o lege s-ar

legitima doar prin voința majorității nu a fost admisă decât abia peste nouăsprezece secole. În secolul al treilea înainte de Christos proprietatea funciară privată era necunoscută galilor care locuiau în nordul Italiei. Colectivismul explică ușurința cu care aceștia emigrau: nu erau atașați la o anumită parcelă de teren care să le aparțină. Obişnuit să-și schimbe câmpul în fiecare an, țăranul celt nu ezita să schimbe și țara. Dacă era legat de ceva, acest ceva erau obiceiurile și oamenii apropiați. Sosit pe un alt teritoriu, avea grijă să reconstituie până la ultimul detaliu zona pe care tocmai o părăsise, în nord-estul Țării Galilor există trei parohii dispuse în triunghi: Llangollen, Twrch și Lan-Ellian. Același lucru se întâlnește și în Mica Britanie: Langolen, Turch, Elliant. Să fie oare vorba despre trei sfinți Collen, Turch și Elliant, asociați în cult dintr-un motiv pe care-l ignorăm și care au fost aleși ca patroni pentru cele trei parohii ar-moricane? Este o ipoteză ce ni se pare artificială. E mai ușor să ne închipuim că emigranți veniți din Marea Bri-ta'nie s-au regrupat pe pământul coloniei în același fel ca în țara pe care tocmai o părăsiseră.

Un cocktail de anarhie, socialism și ierarhie

Regii triburilor erau subordonați regilor provinciilor iar aceștia regelui regilor începând cu secolul al X-lea al erei noastre. Poate că nu era decât o chestiune de protocol, pentru că gradele superioare ale regalității nu aveau drept de intervenție în domeniile celor cu grad inferior. Tribul celtic, ca și cantonul elvețian, era suveran.

Prerogativul cel mai clar al regelui suprem era să reunească adunările generale ale insulei. Regele poate

m

că nu era mai mult decât un ordonator al acestor sărbători.

Într-o țară în care structura colectivă nu era luată în considerare, puterea judiciară și legislativă nu aveau nevoie să fie precizate și diferențiate. Ele aparțineau, în funcție de caz și de obiceiurile regelui, fie adunărilor publice, fie jurisconsultilor ce jucau rol de judecători,

adică *brehonilor*.

Societatea celtică în toată puritatea ei nu era capitalistă pentru că ignora existența noțiunii de capital. Nu era nici socialistă pentru că nu cunoștea statul, nici anarhistă pentru că era ierarhizată și religioasă, nici monarhistă pentru că regii săi erau aleși și fără puteri reale. Ea avea câte ceva din toate sistemele. Era unică în felul ei.

Veri în stil celt

Înainte ca revoluția demografică pe care o trăim să fi golit satele, să fi dispersat familiile și în consecință să rupă tradițiile, în Mica Britanie familiile se cunoșteau până la al optulea grad de rubedenie. Această înrudire «în moda bretonă» era un vestigiu al vechii familii celtice, de mari proporții, care era baza ordinii economice și sociale.

Familia în Irlanda, sau *fine*, așa cum era până în secolul al XV-lea, era repartizată în patru clasificări. Prima sau «familia mâinii» se compunea din tată, fiu, nepot, strănepot și stră-strănepot, adică din 5 generații. Cea de-a doua era «familia sigură», *derb-fine*, care cuprindea străbunul în linie directă, iar în linie colaterală unchiul, vărul primar și fiul acestuia. «Familia de după» avea în linie directă străbunicul și apoi colateral stră-unchiul și fiii și nepoții acestuia. «Familia de la sfârșit» reunea, în linie directă, stră-străbunicul și în linie colaterală

Foto 5 - Stelă funerară

stră-străunchiul, fiii și nepoții acestuia.

Fiecare secțiune o include pe cea precedentă. Ele se cuprind una în cealaltă, iar cea mai extinsă le cuprinde pe toate. Responsabilitatea tatălui și drepturile la moștenire merg până la a patra generație, în linie directă și în linie colaterală, în clanurile gaelice scoțiene, familia este atât de numeroasă încât ajunge să se confunde cu clanul, adică cu un grup de mai multe mii de oameni.

Un popor-familie, consanguin

Familia este condusă de un consiliu format din cinci membri. Șeful ei este de viță nobilă. Fiecare tată de familie este șeful unei «familii a mâinii». Este un sistem complicat, dar care odată asimilat părea foarte simplu și, fruct al unei experiențe milenare a raporturilor umane, dădea o satisfacție deplină.

Familia galeză purta un alt nume: *tyllu*, ceva de genul «căsuță». Nu cunoaște decât prima secțiune, cu doar patru generații. Dar este inclusă în familia cea mare care merge până la a noua generație în linie directă și până la a optsprezecea în linie colaterală. Se ajunge așa la *cededl* care astăzi semnifică națiune. De unde constatăm că tribul irlandez (*tuath*), clanul scoțian, *cededl* galez au dat popoarelor celtice moderne un aer de familie și o evidentă consanguinitate.

Când un membru al unei familii a fost izgonit, descendenții lui pot reclama moștenirea care ar fi trebuit să aparțină strămoșilor lor până la cea de-a noua generație. Al nouălea om spoliat are dreptul la un recurs numit în galeză «mare strigăt peste abis», în fapt, odată ultimul termen expirat, nu mai rămâne nimic de reclamat ci doar vidul.

Familia, în Irlanda, formează o unitate juridică. Unitatea socială nu este individul, ci *dettfine*. familia cu patru generații, în Țara Galilor la fel. Membrii familiei au drepturi și obligații comune, în special pe plan financiar. Pământul este proprietate familială indivizibilă.

Familia-trib celtică, caracterizată prin legături de sânge, este prin definiție impermeabilă străinilor, dar cu toate acestea celții n-au fost niciodată xenofobi. Când un străin întemeiază o familie în Irlanda, ea este alipită celei a soției sale și ia numele de «familie albastră», de la culoarea mării pe care a venit străinul.

De la proprietatea colectivă la cea individuală

Bunurile familiei formează un *băile*, cuvântul francez *baillage* păstrându-se și până astăzi. Tribul numără 30 *băile* care reprezintă fiecare aproximativ 300 de vaci și 1000 până la 4000 de hectare de pământ. Baile-ul conține patru bucăți de teren, fiecare cu câte patru căsuțe, terenurile sunt de fapt niște ferme mari care constituie destul de bine o unitate de organizare agricolă. Aceste ansambluri de 250 până la 300 de hectare au am-prentat peisajul irlandez. Membrii *fine*, ai marii familii, au în mod simbolic o singură casă și un singur pat. Adevărul este că dacă multe case galice n-ar fi putut conține mai mult decât o familie, în sensul foarte

strict al cuvântului, au existat și locuințe colective, cu acoperișul sprijinit pe două rânduri a câte trei coloane, paralele cu zidurile în sens longitudinal, în mijloc exista sala comună cu vatra, iar cele două părți laterale formau patru secțiuni divizate la rândul lor în patru.

Șaisprezece gospodării dormeau într-o asemenea casă.

Fiecare generație proceda la o nouă împărțire a pământului. Moștenirile erau împărțite în mod echitabil. De pildă, binele moștenit era un curs de apă cu o moară. El era al tuturor. Dar cine va fi proprietarul unei ipotetice familii de albine care ar veni să se instaleze în zonă? Hotărârea spune așa: dacă albinele se instalează pe malul râului, ele vor aparține «familiei mâinii»; dacă se instalează pe canalul din amonte, atunci vor aparține «familiei sigure»; pe malurile bazinului — «familiei de după» iar pe canalul din aval — «familiei de la sfârșit». Râul și exploatarea lui rămân astfel un bun comun.

Proprietatea colectivă a reușit să se mențină în Țara Galilor până-n secolul al XIV-lea dar, ca și în Irlanda de mai târziu, și mult după Galia, ea a cedat în favoarea proprietății individuale izvorâtă din feudalism.

Au existat multe cauze. Fiecare trib poseda bunuri ce erau la dispoziția tuturor, în general păduri, lande și pășuni. Nobilii, bogați în turme și dispunând de mână de lucru, le-au pus în valoare și, prin împrumuturile de turme acordate țăranilor, i-au silit pe aceștia să intre în serviciul lor. Cei care trebuiau să se împrumute pentru a plăti compensațiile cerute de nobili pentru alocația de pământ ajungeau deseori la violență. Șefii, înconjurați de clienți, de fermieri și de debitori, constituiau astfel o aristocrație feudală în țările insulare, asemănătoare celei existente în Galia de pe vremea lui Cezar. Dar este o aristocrație care, contrar celei a francilor, nu fusese impusă prin cucerire și pe care legăturile familiale, încă foarte puternice, o uneau de trib, de clan sau, în Bretania, de *plou*. ^

Înainte de a încheia, să notăm că în vechea Irlandă casa comună se numea «pat comun», ceea ce tinde să confirme că în insule frații își puteau împărți aceeași femeie. Cezar semnalase acest aspect în Bretania.

Aceasta ar explica de ce cuvântul *gwely* (pat) a luat în bretona insulară, sensul de «familie».

Niciodată nu iese fum fără foc. Legenda irlandeză ne-o arată pe Clothru, soția simultană a celor trei frați ai săi și mama lui Lugard, regele suprem — care are trei tați în ciclul lui Cuchulainn — pe care-l ia de bărbat ca să aibă un fiu care să fie rege

la rândul său. Evident că nu trebuie crezut fiecare cuvânt din aceste povestiri care de altfel se și contrazic; dar ele dau o anumită credibilitate sfântului Jerome când acesta deplânge faptul că irlandezii fac dragoste cu o libertate totală.

Educația copiilor: «fosterajul»

Această libertate nu avea nici o influență asupra responsabilității sociale, după cum vom avea ocazia să vedem când vom vorbi despre copiii din flori. O instituție ce nu a fost eminentă celtică, dar care a luat la celti o importanță considerabilă, aceea a *fosterajului*, ne arată că strămoșii aveau asupra educației copiilor idei mai profunde ca ale noastre. Există obiceiul să se încredințeze educația copiilor unui tată spiritual care să se fi distins prin aptitudinile sale educative. Când pensiunea era cu plată, un rege plătea până la treizeci de capete de animale cornute perceptorului fiului său, iar un om simplu numai trei. Băieții învățau diferite sporturi, fetele croitoria. Dacă părintele spiritual era un *file*, un savant-poet, apărea și o altă dimensiune. Să auzim ce spun scrierile hinduse:

«Când un tată și o mamă, unindu-se din dragoste, dau viață unui fiu, nu trebuie să considerăm această naștere ca altceva decât un lucru firesc, întrucât fiul se formează în matrice. Dar viața pe care i-o comunică

părintele spiritual este viața adevărată, ce nu cunoaște nici bătrânețe, nici moarte».

Stagiu! se termina pentru băieți la șaisprezece ani, pentru fete la paisprezece. Fetele și băieții reintrau în familiile lor, cu cunoștințe îmbogățite și cu o educație neinfluențată de slăbiciunile materne.

Copiii aveau obligații față de părinții lor spirituali. Le datorau sprijin și ajutor. «Frații de lapte» rămâneau strâns uniți și solidari, ceea ce nu se întâmpla întotdeauna cu frații de sânge, în gaelică ei erau numiți *comal-tae*. Același cuvânt înseamnă în galeză «prieten» și în bretonă «asociat».

Civilizația câmpurilor și a pădurilor

Celții au ajuns în Europa în timpul celui de-al doilea mileniu înaintea erei noastre pentru a

ocupa un teritoriu care fusese fasonat, de-a lungul câtorva secole de muncă grea, cu instrumente din piatră și din lemn, de către țăranii neolitici. Ei l-au schimbat puțin în procesul de edificare a propriei societăți.

Acel peisaj prezenta atunci, ca și acum, trei aspecte principale: pe câmpurile Rinului, ale Meusei, Tamisei și Senei, un peisaj de câmp deschis; marile păduri din Ar-dennes până la Broceliande; crângurile cu povârnișuri și garduri vii în regiunile granitice, șistoase sau vulcanice din vest sau din nord.

Celții au dezvoltat o civilizație a câmpurilor și a pădurilor, care nu era cea a sălbaticilor îmbrăcați în piei de animale, dormind în copaci, ci a țăranilor muncitori, care au știut să organizeze și să perfecționeze modul lor de viață fără a construi orașe. Ei știau să calculeze distanțe și suprafețe. Cuvintele franceze *arpent* și *lieu* provin

Foto 6 - Brățară din bronz descoperită la Tarn

clin limba lor (*arepennis*, *teuga*).

În Galia și Bretania, romanii au construit orașe la răscrucile comerciale și *villa-un*, cu încălzire centrală, în centrele agricole. Dar în Galia, poporul care lucra pământul a rămas fidel brazdelor sale și, imediat după plecarea romanilor din marea insulă celtică, bretonii au abandonat și ei forumurile, termele și pretoriile pentru a reveni la câmpurile și târgușoarele lor.

Sate și oppidumuri

Galii aveau sate neînconjurate de ziduri, numite *vid*, formate din case izolate, în piatră căptușită cu argilă și învelită cu paie sau șindrilă, și *oppidumuri*, adică incinte fortificate, refugii pentru populație în timp de război, dar și schițe de orașe permanente, dacă putem denumi astfel acele aglomerări de cabane sau căsuțe rustice, dispuse fără vreo ordine anume și lipsite de servicii publice.

Națiunea helvetă avea 400 de *v/c* și 12 *oppidumuri*. Biturigii aveau mai puține *vid*, dar 20 de *oppidumuri*. Lexovienii aveau un *oppidum* de 160 de hectare. Marea majoritate nu erau atât de vaste, multe neavând mai mult de 5, 10 sau 30. Irlanda avea și locuri numite *rathssau duns*. Predilecția celților pentru o viață athletică în aer liber, în ciuda greutăților climatice din timpul iernii, explică grija lor pentru aparența exterioară, grijă împinsă până la cochetărie. Ei erau pasionați după veșminte în culori vii și bijuterii prețioase, aduceau de la distanțe foarte mari obiecte de artă pe care le știau aprecia, decorau cu gust și îndemânare armele, dar se mulțumeau cu niște adăposturi nocturne simple în chip de case, de unde fumul ieșea printr-o gaură făcută în acoperiș, în aglomerările apropiate de centrele civilizației greco-romane apare o evoluție a

simțului estetic: sunt ameliorate locuințele, se construiesc case mai vaste, temple, piscine și străzi pavate.

Cu cât se mergea înspre nord, cu atât modul de viață era mai dur și mai rustic. Când a început cucerirea romană nici *viducașii* (cei care se luptă prin păduri), nici *eburonii* (oamenii tisei, copacul sacru) nu erau încă atinși de „răul orașului”.

În Irlanda, cele mai vechi orașe, Dublin, Waterford, Limerick au fost construite de vikingi, iar altele, mai târziu, de cuceritorii normanzi. Chiar și în Mica Britanie modernă, Brest, Lorient și în special Saint-Nazaire sunt creații artificiale. Orașele Celției moderne, în afara zonelor industriale, au rămas mici, participând la viața rurală.

Peisajul celtic: pe jumătate sacru

Peisajul celtic este cadrul în care, de zece sau cincisprezece secole, celții luptă pentru existență, agățându-se cu disperare de fiecare palmă de pământ, de fiecare câmp, de fiecare stâncă, de fiecare copac. Acesta este motivul atașamentului celților față de peisaj. Am putea vorbi chiar de osmoză. Găsim aici cheia iubirii pasionale pe care o are irlandezul pentru pășunile lui verzi, scoțianul pentru *lochs* urile sale, galii pentru munți și bretonii francezi pentru lande, chiar și când acestea au cedat locul agriculturii.

Cauzele antice ale acestui sentiment nu mai intră direct în joc, dar au marcat spiritele. Pământul, aparținând tribului sau unei familii, era imposibil să fie dat fără a da și oamenii care erau pe acel teritoriu. Evangheli-zatorii care primeau în dar un domeniu primeau în același timp și «proprietatea» asupra locuitorilor lui. Ar fi părut un sacrilegiu dacă s-arfi «vândut» pământul pentru bani.

Dindshenchas, sau istoria numelor locurilor din Irlanda, este o culegere de comentarii toponimice care asociază cel mai mic accident de teren, evocat în versuri sau în proză, cu fapte legendare și credințe împământenite. Peisajul capătă astfel o semnificație spirituală și un caracter aproape sacru. Celelalte țări celtice nu dispun de o lucrare analogă, dar osmoza spiritului popular și cea psihică este aceeași. De aceea operațiuni cu caracter industrial sau tehnocratic, ca defrișarea unor terenuri în Mica Britanie, au ridicat din partea celților o rezistență mai puternică față de alte zone.

Exilul este: pentru celți, o pedeapsă extrem de severă. Este o amputație psihică. Și vom vedea că ei suferă și din cauza unei alte forme de exil.

Banchete tumultuoase

La celți, plăcerea meselor alterna cu plăcerea erotică, fără a renunța la cea mai mare dintre plăceri, aceea a încăierării. Poseidonios, care cunoștea obiceiurile galilor, ne-a povestit deprinderile lor gastronomice.

Mesenii luau loc în jurul unor mese joase dispuse în cerc, așezându-se pe pământul presărat cu fân care ținea loc de scaune. Când era vorba despre petreceri, ele aveau loc în niște spații mai mari, special destinate acestui scop. Fiertura cotidiană de ovăz era înlocuită cu carne în cantitate mare și cu un pic de pâine.

Comesenii, în lipsa cuțitelor și a furculițelor, luau bucățile cu mâna. Le asezonau cu sare, oțet și chimen. La cei bogați se bea vin, importat din Marsilia, dar băutura obișnuită era berea, *corma*. Obișnuiau să bea cu toții pe rând din aceeași cupă, turnându-se de la stânga la dreapta, sensul invers fiind rezervat ceremoniilor religioase.

Un ritual pe care-l cunoaștem din poveștile mitice irlandeze ce confirmă spusele lui Poseidonios, consta în oferirea celei mai bune bucăți din friptură celui mai viteaz. Alegerea acestuia de către stăpânul casei era provizorie pentru că întotdeauna apăreau contestări. Atunci începeau bătăile, întâi cu mâna goală, apoi se recurgea la arme. Urmau dueluri și chiar încăierări generale, oamenii fiecărui trib ținând partea campionului lor. Dar cronicarul grec recunoaște că aceste lucruri aveau loc «mai demult», adică în primul secol înaintea erei noastre și de atunci banchetele în Galia nu mai erau tulburate de aceste certuri stupide și sângeroase.

Nu știm cât este de adevărat; celebra povestire a festinului de la Bicriu vorbește despre probele de toate naturile impuse contestatarilor de către druidul Sencha, pentru a împiedica ajungerea la un duel mortal.

Dar în altă poveste legendară, aceea a «Porcului lui Mac Dathe», vechile obiceiuri se arată în lumina unei maxime violențe ce furnizează materie pentru o poveste plină de culoare și de lovituri de teatru. Cine vede în ea o imagine a moravurilor celtice se înșală, deoarece aceste saga-uri sunt în permanență împânzite de exagerări pentru a obține anumite senzații și a da și nuanță umoristică. Există în faimoasele «povești irlandeze» ceva meridional: se întâlnește abundența «sardinelor ce populează portul Marsiliei».

Să vedem mai de aproape această poveste a porcului. Un rege din Leinster (Irlanda), numit Mac Dathó, i-a invitat pe războinicii din două din cele cinci provincii. Jumătate din sală era ocupată cu oamenii din Con-naught, iar cealaltă jumătate cu vechii lor inamici din Ulster. În onoarea lor, regele a sacrificat un porc, un animal gigant pe care trei sute de vaci l-au hrănit cu laptele lor timp de un an. A fost adus animalul. Patruzeci de felii de carne de bou n acopereau și mai erau și alte feluri.

Cei doi regi și-au pus problema tăierii în felii a porcului. A fost suficient pentru ca războinicii din cele două triburi să se provoace unii pe ceilalți.

Mare carnaț pentru un purcel

Un războinic din Connaught s-a ridicat. Era Cet¹⁾, fiul lui Maga. Sfidându-i pe toți, el s-a instalat lângă purcel, cu un cuțit în mână.

— Să se găsească, spuse el, printre toți războinicii Irlandei, unui care să-mi conteste dreptul de a tăia feliile!

Oamenii din Ulster au tăcut. Apoi Conchobar — regele lor — l-a privit pe Loegaire. Acesta s-a ridicat.

— Așteaptă, Loegaire, spuse Când răsând, am să-ți aduc aminte de ceva. Când, foarte tânăr fiind, ai venit conform obiceiului din Ulster, să bați în pământ țărâșul care ține loc de frontieră,

ți-ai abandonat carul și caii și ai luat-o la fugă cu o sulită străbătându-ți corpul. Nu se obține astfel dreptul de a tăia feliile, Loegaire!

Loegaire s-a reșezat.

— Și totuși, spune un războinic frumos și voinic, ridicându-se, de ce să fie Cât cel care să tranșeze porcul?

— Cine este acela? a întrebat Cet.

— Un războinic mai bun decât tine, i-a răspuns Ulsterul în cor. Este Oengus, fiul lui Lâm Gabruid (ciungul).

— Știi cumva, îl întreabă Cât, de ce a primit tatăl tău acest nume? A aruncat în mine cu o sulită pe care eu i-am

1) Numele, sub forma sa modernă, este în bretonă *Le Coetsau Le Coat*.

aruncat-o înapoi: mâna lui a fost secționată pe loc și a căzut pe sol. Și fiul acestui om are pretenția să taie purcelul!

Oengus și-a reluat locul.

— Nu e drept ca tu să tranșezi, a strigat Eogan, fiul lui Durthach, rege al Fernnagului.

— Ce? spuse Cât. Când ți-am luat vacile, ți-am luat și un ochi cu sulita mea. Toți războinicii din Irlanda pot vedea că nu ai decât un ochi și mai vrei să tai un porc cu un singur ochi!

Eogan a fost nevoit să se așeze. Dar Munremur, fiul lui Gergend, s-a ridicat.

— Nu ești tu Munremur? întreabă Cât. Intoarce-te acasă: trecând pe acolo tocmai ți-am lăsat trei capete dintre care unul este al fiului tău mai mare.

Munremur luă loc. Atunci un războinic din Ulster, vânjos și grizonat, s-a ridicat.

— Așteaptă un pic, Celtchair, spuse Cât, râzând, la spune-mi câți fii și câte fiice ai avut de când te-am lovit cu sulita în burtă?

Celtchair s-a reșezat și s-a ridicat Cuscraid bălbăitul, fiul regelui Conchobar. Frumusețea lui era demnă de rangul pe care-l avea.

— Ei bine, tinere, spuse Cât, săgeata aceea ți s-a scos din gâtlee? Poți vorbi mai ușor acum? Cât umilise întregul Ulster. El și-a ridicat cuțitul deasupra purcelului, în momentul acela a intrat în castel Conall-Triumfătorul. Oamenii din Ulster l-au aclamat și Conchobar și-a agitat căciula în aer ca să se facă liniște

— De ce taie Cât purcelul? a întrebat Conall. Hai, du-te și lasă-mi mie locul tău!

— Cine îți dă acest drept? întreabă Cât.

— N-am dormit o singură noapte fără să am drept pernă capul unui om din Connaught. Uite, odihna din

seara asta mi-e asigurată. L-am luat cu mine pe Aniuam la ospăț.

Și scoase de la centură capul lui Anluan și i-l aruncă lui Cât drept în piept. Un șuvoi de sânge țâșni din gura lui Cât care se îndepărtă în timp ce Conall se instala în locul lui.

— Să vină cine are curajul să mă dea la o parte!

Și din toți oamenii din Connaught nu s-a sculat nimeni, l s-a adus lui Conall o cuvă de metal care putea să conțină și un bou întreg și de care putea să se servească drept zid de apărare, pentru că Mac Datho prevedea că loviturile nu vor întârzia să apară.

Conall a început să tranșeze porcul de la coadă, pe care a mâncat-o. Apoi a dat cele două picioare din față oamenilor din Connaught. Bucata era cam mică. La această insultă, războinicii din Connaught s-au ridicat. Cei din Ulster i-au imitat.

Aici poetul devine exaltat: Să câștigi victoria, Ulster! Să câștigi! Calcă în picioare orgoliul celor din Connaught! Să se sugrume vulturii! Să nu mai rămână în locul acesta altceva decât oase înălbite! Ridică-te la luptă, Ulster, ridică-te la luptă!

Curând, corpurile războinicilor s-au stivuit unele peste altele până la partea superioară a pereților, în timp ce râuri de sânge se răspândeau prin curte. Au urmat lupte în curte, apoi în afara incintei și războinicii din Connaught au fost în sfârșit învinși după un teribil carnaj!

Vânătoare de capete?

Celții păgâni nu cunoșteau mila, nici măcar la adresa dușmanului învins. Pentru irlandezi, bătălia era un «seceriș de capete». Regele Aed, victorios asupra danezilor în 864, a dispus, asemeni lui Gingis Han, să adune toate capetele tăiate. Patru secole mai târziu, Der-mod, rege din Leinster, fiind alungat de pe tron pentru trădare, i-a chemat pe normanzi pentru a se răzbuna și j-a ajutat să-i învingă pe compatrioții săi. Apoi

oamenii lui au tăiat capetele la două sute de cadavre pe care le-au depus la picioarele lui. Atunci el a intonat un cântec de triumf.

O dată în plus Irlanda se dovedește conservatoare a celor mai vechi obiceiuri. Cu două secole înainte de era noastră, Poseidonios notase, fără semne de înspăimântare, că galii păstrau capetele inamicilor lor celebri într-un cufăr, după ce le maceraseră în ulei de cedru, pentru ca vizitatorii lor să le poată vedea. Alții fixau capetele în chip de ornament, pe zidurile caselor.

Nu era vorba deloc despre o poveste a unui călător care vrea să facă senzație. Exhumarea porticului unui templu galic, la Roquepertuse, în sudul Franței, care avea în el săpate alveole ce conțineau craniile zidite în piatră, aduce dovada că se practica exhibarea capetelor umane într-o intenție ceremonială pe care încă nu o cunoaștem. Descoperiri asemănătoare în aceeași regiune, la Entremont, confirmă opinia că galii acordau o semnificație aparte capului morților pe care știau să-l reprezinte în basorelief cu un realism impresionant. Mormanele de oseminte bretone unde erau etajate cutiute adăpostind craniile persoanelor a căror amintire se voia păstrată, par a fi o treaptă de evoluție a obiceiului. Deoarece la Entremont arheologii n-au găsit nicidecum trofee de război: majoritatea craniilor care au fost studiate au aparținut unor femei, copii sau persoane în vârstă.

Dacă vânătoria de capete practică de ulați pentru a-și câștiga reputația de «băieți buni pentru însurătoare» ne-a parvenit sub formă legendară, asta nu înseamnă că ea nu a existat în fapt. Istoria ne învață că vânători de același tip au avut loc chiar până în secolul al XI-lea Mea.

Cultul capetelor?

Ignorăm dacă celtii au avut sau nu un cult al capetelor. Ceea ce este clar este că în legende lor capul tăiat se manifestă ca un corp viu. Capul lui Sualtaim, decapitat pentru acuzația de lipsă de respect la adresa druidismului, le reproșează ulaților că au întârziat atât în salvarea lui Cuchulainn. Capul lui Bendigeidran, la bretoni, tăiat la cererea lui, prezida banchetele vesele din insula Gwales. Capetele acestea erau «vii». După patru ani, la fel de proaspătă ca la început, una dintre țeste a fost îngropată, conform instrucțiunilor defunctului, cu fața întoarsă spre Franța, în Muntenul Alb, la Londra, așa încât nici o epidemie să nu poată trece de pe continent în Bretania.

Dacă mai există vreo îndoială despre valoarea acordată capului în opoziție cu corpul, ea se va risipi când vom citi numele dat efigiei de piatră a zeului suprem al Irlandei: «capul» lui Cromm Cruaich.

Este evident că maniera celtică de a trata sau de a-și procura capetele de morți ne cutremură. Dar creștinii ca Henric al II-lea al Angliei nu erau nidei ei mai tandri. Asasinatele comise de el sunt cunoscute, într-o zi a cerut să li se taie nasul și urechile prizonierilor lui gali, băieți și fete, și la scurt timp după aceea a vrut să-i smulgă ochii unui paj care îi dispăcuse.

Dar oamenii de azi cu ce drept îi judecă pe cei din vechime? S-ar zice că nu sunt capabili de nici o crimă, de nici o atrocitate. Și totuși istoria contemporană și monstruozițiile ei sunt prezente la tot pasul.

P

Funcția de rege:

o legătură vie cu invizibilul

Regele celtilor nu era un șef ales de războinicii lui. Era legătura vie dintre regatele terestre și cele invizibile. Venerându-l pe el, poporul venera o funcție esențială vieții. Deținând responsabilitatea mediației pe care se baza bunăstarea poporului: regele era răspunzător și de fericirea, dar și de nefericirea semenilor. Același lucru se întâmplă în întreaga lume indo-europeană tradițională.

Abolirea monarhiei în Galia, laicizarea puterii politice avuseseră deja loc la greci pe vremea lui Solon (secolul al V-lea înainte de Christos) și s-a produs simultan și la Roma, dar fără să atingă Bretania și Germania, și cu atât mai puțin Irlanda.

Regii obișnuiau să afirme că se trag din divinități, iar înscăunarea le reînnoia impregnarea divină. Celții nu vedeau în regi decât ceea ce însemnau ei din punct de vedere istoric, realitatea personajelor fiind suspectă. Și totuși, dacă regalitatea galică supremă a biturigilor și regalitatea supremă irlandeză din Tara sunt mituri, aceste mituri cadrează cu tot ceea ce știm cu certitudine.

Succesorul unui suveran defunct era ales de adunarea supușilor lui, printre membrii familiei sale care aveau dreptul la coroană. La moartea regelui suprem al Irlandei, Conaire, o adunare națională s-a reunit la Tara (ulsterienii nu au participat). S-a sacrificat un taur alb. După ce s-a fript o bucată în onoarea zeilor o altă bucată a fost mâncată de un vizionar care a adormit în timp ce patru druzi cântau lângă el «cuvintele adevărului». La scurt timp el s-a trezit scoțând un țipăt și, adresându-se celor patru regi prezenți, le-a zis: «Iată visul meu. Am văzut un tânăr războinic. Este nobil și viguros. Poartă o centură dublă, roșie. Este așezat pe perna unui bolnav în

șmi

capitala regatului Ulster.» În aceeași clipă un mesager a pornit spre Emain Macha și l-a găsit pe Cuchulainn ținut la pat. Discipolul lui, Lugaidh Roederg, cu șoldurile prinse într-o centură dublă roșie, era așezat pe perna eroului. Adus imediat la Tara de către mesager, el a fost proclamat rege suprem. După cum se vede, alegerea regelui la celți se făcea pe aceleași principii cu alegerea lui Dalai-Lama în Tibet.

Înscăunarea printr-un ritual al fecundității

Unirea sexuală joacă un rol decisiv în înscăunarea ce urmează după alegerea regelui. Regele Cormac nu a fost cu adevărat rege al Irlandei până nu s-a culcat cu regina Meve, dotată cu puteri divine. După spusele cronicarului Giraud de Cambrie, calul face parte integrantă din ritualul de înscăunare (în timp ce taurul ține de ritualul prealabil). Descriind înscăunarea regelui unui *tuath* din nord-vestul Ulsterului, în secolul al IX-lea era noastră — în consecință pe pământ creștinat în urmă cu patru sute de ani — cronicarul îl arată pe rege practicând în fața unui mare număr de oameni, o uniune sexuală cu o iapă albă, uniune deloc simbolică, urmată de sacrificarea iepei. Regele se îmbăia în zeama rămasă de la pregătirea cărnii și apoi bea din ea. Se regăsește aici un ritual de fecunditate tipic indo-european: în India, o regină trecea printr-o uniune sexuală simbolică cu un armăsar care apoi era sacrificat. Dar, în general, celții se mulțumeau cu o soluție mai puțin scabroasă: noului rege i se oferea o baghetă albă.

Obligațiile unui rege al celților

Viața de suveran era supusă unor obligații de toate tipurile. Cele care conțineau interdicții superstițioase, *geissurile*, erau cele mai migălite și luate în seamă. Myles Dillon citează câteva exemple. Era *geis* pentru regele suprem să fie încă în pat când soarele se ridica pe cer în câmpia Tara. Regele Leinsterului nu putea sta nouă zile la rând în Mag Cualen, nici să doarmă cu capul pe o parte între Dublin și râul Dodder. Regele Ulsterului nu trebuia să bea din apa râului Bo Nemid între zori și căderea nopții. Și acestea nu sunt decât câteva din *geissa*, pentru că existau șapte pentru regele de la Tara și patru pentru fiecare din ceilalți patru. Cea mai gravă interdicție era aceea de a nu putea vorbi înaintea druidului. Druidii nu degeaba se temeau de impetuositatea pripită a războinicilor. Am văzut deja că, fără să fie neapărat vorba de un *geis*, druzii interveneau de multe ori ca să împiedice dueluri și lupte abuzive.

CRIMA DE LEZMAJESTATE

Război între regatul Connaught și regatul Ulster.

Cuchulainn este rănit în bătălie, îl trimite pe fidelul lui, Sualtam, călare pe propriul cal, Liath-Macha, să-l prevină pe regele Conchobar că inamicul invadează Ulsterul.

Sualtam ajunge în capitală și exclamă:

— Sunt omorâți bărbații, sunt răpite femeile, sunt furate vacile, o, voi, oameni ai Ulsterului!...

Nimeni nu îi răspunde. Aleargă apoi pe lângă zidurile palatului și își reînnoiește apelul.

Tăcerea domnește. Atunci Liath-Macha intră în

,_ ..._____~ și se oprește în curte unde

Sualtam strigă cât îl țin plămânii:

— Sunt omorâți bărbații, sunt răpite femeile, sunt furate vacile, o, voi, locuitori ai Ulsterului!

Atunci druidul Cathbad spune:

— Cine omoară bărbații? Cine răpește femeile? Cine fură vacile?

Atunci apare și regele în spatele lui, iar Sualtam răspunde:

— Cei care vă fură sunt regele Aillil și regina Meve. Și Cuchulainn este singur împotriva a patru din cele cinci provincii ale Irlandei!

— Cuchulainn merită de trei ori moartea pentru că nu l-a respectat pe regele lui, răspunde Cathbad.

— Așa este, a comentat Conchobar.

— Așa este, l-au aprobat toți cei de față.

Pentru că așa era legea: era interzis locuitorilor Ulsterului să vorbească înaintea regelui, după cum îi era interzis regelui să vorbească înaintea druidului său.

După *Tain Bo Cualnge*

Printre obligațiile regale era și aceea de a face justiție, în special săracilor.

Într-o zi, oaia unui biet om păscuse iarba reginei. El este târât în fața regelui care decide confiscarea oii. Imediat după aceea un perete al casei regale se prăbușește și se rostogolește până la poala dealului pe care fusese construită. Fiul regelui, care avea să devină celebrul rege Cormac, era în vizită. «Nu, spuse el, tunderea oii este suficientă, pentru că lâna ei, ca și iarba, va crește la loc». Atunci casa a încetat să se mai dărâme. Povestitorul nu

ne precizează dacă pietrele rostogolite au urcat singure panta ca să-și reia locul, dar cu siguranță că cei ce au auzit povestea și-au imaginat-o în locul lui. Opinia generală a fost că Cormac a acționat ca un adevărat prinț. Tatăl lui n-a mai fost rege decât preț de un an: a fost alungat deoarece sub guvernarea lui țara a devenit sterilă și locuitorii mureau de foame.

Festini publice gigantice

Așa după cum nu exista rege care să nu fie bogat, nu putea exista nici dacă nu era dărnice. D'Arbois de Jubainville descrie fastul unui foarte bogat galat, numit Ariamnes. care a anunțat că-i va hrăni pe toți galații care se vor prezenta la el, timp de un an. A dispus să se construiască peste tot în ținutul celtic al Asiei Mici săli în lemn și os, suficient de mari ca să poată adăposti mai multe sute de oameni. Cerase cu un an în urmă să se fabrice ceaune din alamă unde în fiecare zi bucătarii găteau carne de bou, oaie și porc în cantități impresionante. Chiar și străinii erau bineveniți. Vinul se servea la discreție.

Luern, regele Arvernilor, a oferit și el un festin public care nu a durat un an, dar care l-a întrecut în dimensiuni pe cel al galatului. Nici o sală nu putea fi atât de mare ca să adăpostească toată mulțimea. Luern a dispus să se îngrădească cu o palisadă un teren pătrat cu latura de doi kilometri. Adică o bagatelă de 400 de hectare. A făcut niște lacuri care au fost umplute cu bere. Se săpau tranșee lungi ca mesenii să-ți poată lăsa picioarele să atârne când se așezau pe jos. O armată de servitori era angajată pentru a servi mâncărurile care fierbeau în imensele marmite sau cele care se prăjeau în fața cărbunilor aprinși.

§88»

Spectacolul regelui celt aruncând din carul lui cu piese de aur, asemeni unui semănător este banal.

Regele era supus unui program foarte strict. Duminica el bea bere împreună cu oamenii lui, iar dacă nu, era considerat nedemn de funcția lui. Lunea asculta pledoariile celor ce participau la procese. Marțea juca șah (în bretonă *gwezbwell*, inteligența de lemn). Miercurea își antrena câinii. Avea loc dresajul celebrilor *vertragi*, «câinii rapizi» care erau un articol important care se exporta, în franceza veche ei se numeau *veltres* sau *viautres*. Joia își îndeplinea datoriile conjugale. Vinerea asista la antrenamentul cailor. Iar sâmbăta era rezervată meditației.

Exista totuși și un element de variație în viața regală. Suveranul călătorea mult ceea ce îi permitea să evadeze de la programul prescris: el dispunea de mai multe reședințe.

Regele cu mâna de argint

Regele era legat și de calitatea de perfecțiune divină ce trebuia să rezulte din integritatea sa fizică. Am văzut că patru bubițe pe obraz erau suficiente pentru a-l descalifica. Regele istoric

Cormac «barbă lungă», numit rege suprem în 254, a trebuit să abdice în 266, pentru că și-a pierdut un ochi. Istoriile mitice cele mai vechi, ca *Bătălia de la Mag Turediac* deja referiri la această lege.

Triburile *De Danann* pleacă la luptă împotriva celor *Fir Bolg*. Ele se întorc din «insulele nordului» unde au învățat artele magice. Ele aduc cu ele obiecte miraculoase: piatra lui Fal care strigă atunci când regele legitim a! Irlandei se așează pe ea, lancea invizibilă a lui Lug, zeul solar, sabia lui Nuada și cazanul ineputabil al lui Dagde.

Tribul Bolg pierde bătălia, dar regelui Nuada i se taie o mână. Nu-i rămâne decât să abdice: problema este dinainte rezolvată. El pleacă, iar poporul îl aclamă pe Bress, al cărui tată aparține de poporul *Foimorilor* care are tot atâtea cunoștințe despre lumea cealaltă cât și tribul *De Danann*. Bress și cei din Foimore încarcă țara cu impozite: taxează până și fumul care iese din acoperișuri. Corvezile sunt tot mai grele. Șefii *De Danann* sunt nemulțumiți căci atunci când îl vizitează pe Bress, gazda lor nu le «unge deloc cuțitele» și, la întoarcere, respirația lor «nu miroase a bere». Zgârcenia nu este admisă la celtii bogați.

Se urzește o conspirație ca să i se redea coroana lui Nuada. Chirurgicalianul Dianecht îi confecționează o mână de argint articulată pe care i-o fixează pe bont. Dar fiul său vrea să-l depășească. El ia mâna tăiată, pronunță cuvintele: «încheietură pe încheietură, nerv pe nerv» și reușește, la capătul a de trei ori nouă zile, să o sudeze de încheietură. Tatăl lui, umilit, îl omoară. Dar pe mormântul lui cresc 365 de plante, numărul încheieturilor și nervilor săi. De atunci i-a rămas porecla: Nuada-cel-cu-mâna-de-argint.

Bress nu se lasă, dar în final este învins după numeroase bătălii. Din păcate și regele cu mâna de argint pierde în luptă.

Trebuie, conform obiceiului, să fie îngropat cu armele, sulita, măciuca și casca sa. Calul îi este sacrificat, turmele îi sunt omorâte: bogăția nu se transmite, ea se distribuie sau se schimbă în ofrande. Acesta era obiceiul la galii din marea epocă, obicei despre care ne dau o idee vagă contemporanii lui Vercingetorix.

Regalitatea celtă era deci într-un totu o concepție religioasă. Era sortită pieirii în același timp cu păgânismul a cărui emanație era. Tacitus ne spune că regalitatea în

.ir •;•«*,

Bretania era, la rândul ei, foarte zguduită, națiunile fiind deșirate de rivalitățile între șefi.

«Nimic, spune el, nu ne-a ajutat mai mult decât incapacitatea lor de a colabora între ei».

Foarte rar s-a întâmplat ca două sau trei națiuni celtice să se unească pentru a înlătura un pericol comun. Apărarea lor dezmembrată n-a putut face față cuceritorilor.

Doar Irlanda și-a conservat regii până în ultima ei zi de independență, dar nici aceasta fără disensiuni.

Centrul sacru: «mediolanonul»

Fără druizi n-ar fi existat societate celtică, dar poate că nici fără *omphalos*, centrul sacri de unde strălucea unitatea spirituală. Ei erau, după spusele lui J. Loth, punctul de joncțiune între cer și pământ. *Mediolanonul* sau *medionemetonul* era locul central, consacrat. Acest *mediolanon* era marcat printr-o piatră enormă, majoritatea fiind desființate în perioada evanghelizării.

În bretona insulară, cuvântul *naf*, care vrea să spună «șef» are sensul inițial de «centru, mijloc».

În Irlanda, unde nu existau decât patru regate: Leinster, Munster, Connaught și Ulster, s-a adăugat un regat care a rămas mai mult sau mai puțin mitic, *Midhe* «centru», care le domina pe celelalte, într-atât era de imperioasă opunerea la dispersarea acestor regate. Acest regat mitic s-a concretizat mai apoi dând numele lui la două domenii occidentale din Leinster.

Patrick nu s-a înșelat deloc când a stabilit sediul noii religii lângă Emain Macha, sfânta capitală a Ulsterului, după cum nu s-au înșelat nici discipolii săi când au fondat centrul creștin de la Clonmacnoise, lângă Usnach, lângă piatra sacră *Aill-na-meeran*. «Piatra celor cinci regate» este astăzi «piatra sfântului Patrick».

Mediolanonul galilor se găsea în ținutul carnut (Chartres). J. Loth îl situează la Saint-Benoît-sur-Loire. Există șase motive în favoarea acestei alegeri, spune el.

Saint-Benoît se află în ținutul carnut, la granița dintre senoni, edueni și biturigi.

Saint-Benoît se află la egală distanță de lacul Cons-tance (Celția orientală), de insula Sein (Celția occidentală), de gurile Rinului (Celția septentrională) și de valea Garonei (limita Aquitaniei iberice).

Saint-Benoît este situat în centrul unui triunghi în care au fost descoperite, într-o densitate uriașă, urme ale culturii păgâne: Neuvy-en-Sullias, Bonnee, Bouzy.

Bazilica de la Saint-Benoît conține un număr mare de sculpturi medievale figurând simboluri precreștine ale căror semnificații ne scapă deseori, dar care prezintă o asemănare frapantă cu simbolurile celtice.

În jurul ei s-au descoperit resturile a cel puțin trei mari ruguri unde fuseseră sacrificați tauri și mistreți, în secolele trei și patru ale creștinismului, ceea ce dovedește o continuitate și un paralelism între cele două culte.

O abație benedictină a ales acest loc pentru a se fixa, așa cum au făcut-o și alte abații benedectine în alte locuri celtice consacrate.

«Mediolanonuri»

În fiecare ținut al Franței

Se pare că ar fi existat un soi de ierarhie a *omphalo-surilor*, între *mediolanonurile* triburilor, ale provinciilor sau ale popoarelor și *mediolanonul* central, ca între regii de nivele diferite, conform logicii spiritului anarhist, federalist și ierarhizat al celților.

Aceste centre au rămas multă vreme în spiritul locuitorilor, pentru că numele lor s-au conservat. Ele au evoluat odată cu limbajul, de-a lungul secolelor, dar sunt ușor de recunoscut: în *Aisne*, Moilien, Molain; în *Basses-Âlpes*, Meolans; în *Ardennes*, Montmeillant; în *Aube*, Molins; în *Charente-Maritime*, Saintes (în latină: Medio-lanum Santonum «Santoane»); în *Cher*, Chateameil-lant; în *Cote d'Or*, Montmeillien, Malain; în *Dordogne*, Mailland; în *Drame*, Mollans; în *Eure-et-Loire*, Moineaux; în *Haute-Garonne*, Meilhan; în *Gers*, *Gironde*, *Lot-et-Garonne*, *Seine-et-Mame*, există localități cu numele de Meillant sau Meilhan; în *Jura*, *Loire*, *Haute-Marne*, *Saone-et-Loire* și *Savoie*, localități numite Molain sau Miolans... Am putea spune că nu există nici un ținut fără *mediolanonu*!

Națiunea trăiește prin adunări

O ocazie de a trăi în colectivitate spiritul național celtic era dată de adunările populare, în timpul sărbătorilor religioase și al bălciurilor, care erau folosite pentru punerea la punct a afacerilor de ordin personal și de ordin public. Sărbătoarea *Belene* îi reunea pe irlandezi la Uis-nech. Oamenii își expuneau neînțelegerile în fața unor judecători. Femeile, eliberate dintr-o căsătorie de un an, își alegeau un nou soț și se lăsau «vândute» de tații lor. În ziua de 1 august, ziua de *Lugnasad*, avea loc bălciul de la Taitiu în Midhe, în fiecare an, cele de la Carman în Leinster tot la trei ani și cele de la Cruachan în Connaught.

La Taitiu aveau loc cursele de cai. Ceva analog s-a păstrat în Mica Britanie, altfel n-am putea înțelege de ce principalul bălci cu întreceri ecvestre are loc pe vârful unei coline pustii, de 300 de metri — loc inspirat, cum ar zice Maurice Barres — la aceeași dată,

În secolul al X-lea, în timpul războaielor împotriva scandinavilor, irlandezii au recucerit Limerick, i-au lichidat pe învinși, apoi pe șeful lor, Chatal, inventând o formulă celtică a furcii caudine, le-au reunit într-un câmp pe femeile prizoniere și le-au obligat să umble în patru labe, purtând fiecare în spate pe câte un învingător. Era — vai, ce umor negru! — «pentru salvarea spiritelor scandinavilor morți».

Toate bălciurile aveau un program comun. La cel de la Carman, în Leinster, care dura șapte zile, avea loc câte o cursă în fiecare zi. Erau anunțate datoriile, se judecau cazurile refuzate de tribunale, se menționau seches-trele. Într-un loc erau muzicieni care cântau la harpă sau la cimpoi; în altul erau poeți sau povestitori care declamau; peste tot se cânta și se dansa. Pe locul de bălci pro-priu-zis erau trei piețe, una pentru alimente, alta pentru animalele vii și alta pentru marfa adusă de către străini, pentru aur și pentru stofe.

Majoritatea acestor obiceiuri s-a menținut în Galia romană. La Lyon aveau loc jocuri, întreceri de elocință și sărbători populare.

În timpul acestor evenimente, toate pasiunile și necesitățile oamenilor erau satisfăcute. Pe lângă cântăreți și muzicieni erau și erudiți care recitau poeme epice, genealogiști care

enumerau listele regilor și ale strămoșilor marilor familii. Femeile nestatornice își găseau amanți, băieții își găseau soațe, regii își găseau soldați. Comercianții câștigau bani, artizanii își laudau și își vindeau marfa. Oamenii politici se sfătuiau, tinerețea se amuza, sportivii se întreceau în competiții, gurmanzii găseau băutură și mâncare din abundență, iar jucătorii își găseau parteneri pentru pariuri.

Marile pelerinaje bretone de până acum au dat o imagine, firește miniaturală, a acestor adunări debordante de viață și de culoare.

Celții — pe primul loc la capitolul tehnologii

În satele celte se muncea foarte mult chiar și atunci când agricultorii erau pe câmp. Toate meseriile necesare vieții de zi cu zi a locuitorilor erau practicate în căsuțe sărăcicioase din piatră, pe jumătate îngropate în pământ.

Cămașa de in pe care gaelii o purtau pe picioarele lor goale — strămoșul kiltului — și pe care continentalii o vârău în pantaloni, era țesută de ei, asemeni tunicilor, cazacilor de război și a păturilor de lână cu care se înveleau. S-a afirmat chiar că procedeele de fabricație ale morinilor și menapilor s-au transmis țesătorilor din Flandra.

Maeștri boiangii, celții fabricau țesături «scoțiene» cu culori sclipitoare, care erau cerute de străinătate. Pantofari experți, ei au impus cizma de piele, *caliga*, romanilor care, pe deasupra, le mai împrumutaseră și galoșii (*gallica*), mult mai practici pentru mersul prin noroi decât sandalele lor.

Aurari și fierari pricepuți, celții topeau metalele, practicau aurirea, forjarea și incrustarea. Specialiști în emailuri, ei le exportau în Italia unde procedeul era necunoscut. Metalurgia lor era la vârf pentru acea epocă.

Lucrau lemnul cu o pricepere în alegerea ustensilelor care miră încă și astăzi. Ei au fost primii specialiști în caroserie ai epocii lor, inventatorii primelor care de luptă și a mai multor tipuri de vehicule care au fost adoptate de cuceritorii lor. Ne-au rămas de la ei butoaie intacte. Ei au făcut cele două invenții revoluționare ale pintenului și colierului care se atașează calului pentru a-i permite să tragă încărcături mai grele, într-o perioadă în care colacul de ham îi comprima plămânii. Dovada ne-o aduce basorelieful de la Montauban. Mărturia lui Plinius referitoare la secerătoarea galică, mărturie ce datează din mijlocul secolului I, indică faptul că invenția era de dată mai veche și că, în consecință, fusese făcută pe vremea independenței. De asemenea trebuie să trecem în contul celților secera pentru două mâini, grebla și carul pe roți.

Vom evoca ceva mai încolo armele și bijuteriile lor, când vom vorbi despre arta de la Tene. Medicina și chirurgia erau mai puțin primitive decât am crede. Ei vindeau cu sucuri de plante și probabil că nu obțineau rezultate mai proaste ca noi, cu produsele noastre de laborator. Adăugau și medicina magică, pe care noi o numim psihologică. Se pare că formula *rica nea soro* vindeca de urciur la ochi...

Un fel de rugby și originea golfului

Ex-voto-urile din piatră și din lemn găsite cu sutele la sursele de apă termală din Auvergne sau din apropierea Senei, dovedesc că celții cunoșteau binefacerile tratamentelor balneare. Bineînțeles, craniile pe care ni le-au lăsat poartă urmele unor trepanații corect executate. Dar să nu le atribuim lor exclusivitatea, în muzee există semne de trepanații încă din epoca de piatră, care sunt impecabile. Și erau executate cu ustensile din silex!

Din fericire pentru ei, celții, care locuiau sub cerul liber și nu erau prea sensibili, erau un popor sănătos și vesel. Le cunoaștem jocurile de societate și știm că petreceau seri lungi ascultându-i pe barzi și pe muzicieni. Sporturile bărbaților erau călăria și armele. Băieții jucau un fel de rugby, numit *soule*, între satele rivale, în lipsa unor reguli clare, acest joc se termina întotdeauna cu altercații cu urmări serioase. Acest joc s-a mai practicat în Bretania armoricană până în secolul al XIX-lea, apoi a fost interzis de către prefecți, în urma morților unor persoane. Celții se jucau și împingând o minge într-un dispozitiv de găuri, cu ajutorul unei crose. Jocul se mai practică încă pe meleagurile bretone, sub numele de *bazh-dotu*. Descrierea lui se găsește în *Tain B6 Cualnge*. Se bănuiește că golful, de origine pur scoțiană, decurge din el.

Doi sclavi: sfânta Brigitte și sfântul Patrick

Folosirea sclavilor a fost baza prosperității materiale în Antichitate. Sclavul era instrumentul cu care se realizau marile munci și care asigura productivitatea. O societate de oameni liberi își vedea cea mai mare parte a potențialului de muncă absorbită de necesitățile vieții cotidiene. Și de altfel, pentru oameni obișnuiți cu activitățile nobile, ca războiul sau vânătoarea, munca era un blestem. Ea era rezervată straturilor sociale inferioare, celor cărora avea să li se spună mai târziu «țărani liberi». Iar îndeletnicirile cele mai obositoare erau privilegiul sclavilor, destul de puțini la număr, pe care celții îi aduceau cu ei din războaie. În Irlanda, ca în Grecia lui Homer, de moară se ocupau femeile sclave. Oamenii din Connaught și ullații își disputau dreptul de proprietate asupra sclavilor, de teamă ca nu cumva femeile lor libere să trebuiască să

~f'l>

1k'

lucreze la moară sau la făcutul pâinii.

Tânăra Brigitte, care la vremea aceea încă nu devenise sfântă, dar care împărțea cu săracii turmele și celelalte bunuri ale sale, își ridicase în cap părinții care hotărâra să se descotorosească de o fiică nedemnă. O urcară într-o căruță: «Nu e ca să te plimbăm, îi spuseră ei, ci ca să te vindem, ca să lucrezi la moara lui Dunlang, fiul lui Enda, regele din Leinster».

Din fericire moara cu apă a pus capăt acestor practici.

Sclavul nu reprezenta nimic. «Galii, când își omoară sclavii, spune un jurist, Salien, nu consideră că comit o crimă, ci că-și exercită un drept». De altfel, juristul nici nu pare indignat. Fără îndoială că știa, de exemplu, că Valerius Maximus și Cicero nu se împotriviseră răstignirii unui cioban care ucisese un mistreț care stricase recolta stăpânului. Și asta pentru că sclavul nu avea dreptul să poarte o armă.

În Irlanda, sclavii vinovați erau arși sau tocați «ca peștele» pe nisip, cu nuiiele de fier.

Între 383 și 389 Bretania occidentală maritimă a fost jefuită de Crimthann, regele irlandez din Eire, «care avea poftă atât de sânge cât și de prăzi de război». El a adus mulți sclavi, în cursul unuia dintre aceste raiduri sălbatice a fost răpit și tânărul Patricius, a cărui credință s-a întrupat din suferințele pe care le-a îndurat mulți ani, până în momentul evadării. Se știe că avea să revină pe insula unde a suferit atât de mult, pentru a propovădui Evanghelia și pentru a deveni patronul acelei insule: sfântul Patrick.

Bretonii nu puteau să opună decât o rezistență simbolică acestor incursiuni, pentru că romanii le luaseră armele și, ca în Galia, interziseseră orice antrenament militar în afara armatei imperiale. Dar în Nord unde

independența fusese păstrată, ei au dat o replică irlandezilor, sub conducerea lui Coroticos, regele din Strat-Clut.

Instituția sclavagistă era atât de profund intrată în drepturi astfel că în secolul al XII-lea, sclavii de sorginte engleză erau numeroși în Irlanda. Părinții englezi, când nu găseau cumpărători pe piața italiană, veneau în Irlanda să-și vândă copiii.

Nici un istoric, chiar și rău intenționat, nu a raportat că și părinții scoțieni sau bretoni ar fi făcut același lucru.

În schimb, dacă o parte dintre sclavi erau maltratați și înjosiți în scopul de a îi se înăbuși veleitățile de revoltă, alții erau adoptați și deveneau copiii *tuath-ului*.

Un personaj important la celți: poetul

Literatura celtică este o literatură lipsită de teatru și de filosofie, dar unde poezia joacă un rol triumfal. Și nici nu putea fi altfel într-o civilizație în care nu se scria. Poezia, grație punctelor sale de reper mnemotehnice, se transmite oral cu o oarecare ușurință, devenind vehiculul genurilor literare care nu pot înflori. Importanța ei atunci când pune în versuri istoria, religia, dreptul, atinge dimensiune națională și socială.

Ignorăm poezia galilor a căror activitate intelectuală era admirată în acea vreme. Dar celții din insulele britanice ne despăgubesc de pierderea literaturii galice. Unitatea de inspirație și de structură a poeziei bretonilor și gaelilor este atât de mare încât ar fi inexplicabile fără ipoteza unei tradiții ce merge până la epoca unității celtice. Evoluția lingvistică ce a făcut din limbile celtice ale Evului Mediu niște limbi atât de diferite de vechea celtică nu a făcut nici să

se prăbușească și nici să devieze această tradiție.

Poeții au format întotdeauna corporații apreciate și privilegiate, în Irlanda, pentru a face o carieră de *file*, trebuia să fi studiat scrierea ogamică, gramatica, versificarea, dreptul, magia și muzica. *File*-ul de rangul cel mai înalt era *ollav*-ul: el trebuia să știe 350 de povești pe dinafară, în secolul al VI-lea, numărul de *ollaviera* limitat la 24 iar suita lor era la fel de numeroasă ca cea a unui rege. Am spus deja că *file*-ul de rangul al șaptelea nu avea drept decât la doi însoțitori, iar ultimul, cel de rangul al zecelea, mergea singur. Fierarii, care fabricau armele, despre care știm că aveau uneori puteri magice, erau și ei o corporație privilegiată, supusă inițierii esoterice. Ca și poeții, ei erau împărțiți în clase și câștigau în funcție de poziția pe care o ocupau.

În Țara Galilor, barzii aveau o ierarhie în fruntea căreia se afla *barddteulu* «poetul domestic» și *pen kerdd* «șeful cântului», comparabili în ordinul ecleziastic cu abatele și cu episcopul.

Întunericul și absența vederii favorizează 'poezia

Pen kerdd avea privilegiul să rămână acoperit și chiar așezat în prezența regelui, de la care primea o harpă, un joc de șah și un inel de aur de care nu mai trebuia să se despartă. El era cel care însoțea trupele la război. Dar era și arhivistul casei și preceptorul copiilor. *F//e*-ul, poet și savant în egală măsură, dispune de o putere suplimentară: cânturile sale vindecă sau pedepsesc. Unul dintre ei, condamnat la înec, seacă prin incantațiile sale apa râului unde urma să fie aruncat. Altul face să moară animalele unui dușman sau dublează

t

producția de lapte a vacilor seniorului lui. *Analele celor patru stăpâni* menționează, în 1414 — anul care a precedat bătălia de la Azincourt — moartea deputatului Stanley, provocată de satira unui poet. Un secol mai târziu, englezii îi acuzau încă pe irlandezi că «rimează a moarte».

În școlile de *filid*, elevii petreceau ziua culcați în obscuritate pentru a putea trata mental tema poetică ce li se dădea. Seara, ei se reuneau la lumina torțelor pentru a recita compozițiile lor în fața maestrului. Poeții renumiți au fost orbi. Ideea că noaptea, umbra și cecitatea favorizează inspirația, și chiar permit bardului un contact cu invizibilul, era la modă în Celția. Cântăreții sau muzicienii orbi nu inspirau milă, ci respect.

Avantajele de care beneficiau *filizii* îi împingeau foarte des să manifeste dorințe extravagante. Obiceiul tiranic al *geiseio* obliga pe gazda lor să le acorde ceea ce ei cereau.

Magia cuvintelor și a sunetelor

Poezia gaelică sau britanică ne transportă pe același plan ireal ca numismatica galică sau ca arta decorativă de la Tene IV.

Ea își permite aceleași libertăți în ceea ce privește logica internă a discursului și sensul cuvintelor, ca și figurile și simbolurile grafice gravate pe medalii. De fapt ea nu este decât un joc de sunete și de ritmuri în stilul incantației, iar orice tentativă de traducere este zadarnică. Ea vrăjește, dar fără să implice o logică sau un bun gust.

Limba în sine este dificilă. Cuvintele sunt deseori alese pentru raritatea și ciudățenia lor. iar perifrază și

metafora sunt în mod sistematic preferate cuvintelor simple. Se întâmpla ca cel căruia i se adresa declamația sași mărturisească incapacitatea de a înțelege, întrucât «nu era de domeniul lui», în acest caz, poetul, cu amabilitate, îi arăta cheia enigmei.

Textele cele mai vechi pe care le posedăm sunt irlandeze și datează din secolul al VI-lea al erei noastre. Versurile sunt ritmate pe accent și pe aliterație. Apoi, ca și în Bretania, influența prozodiei latine bazată pe numărul și întinderea silabelor își face simțită influența prin intermediul bisericii: *filizii* convertiți adoptă noul procedeu.

Dar barzii, a căror ureche nu e mulțumită, fac eforturi pentru a regăsi farmecul vechii poezii, introducând în versul numărat în picioare diferite sisteme de concordanță a sunetelor, printre care rima, aliterația și asonanta, după reguli din ce în ce mai complicate.

O artă rafinată, de o dificultate extremă

Avea să rezulte o artă rafinată și de o dificultate extremă, amenințată cu căderea în formule de-a gata și subiecte dinainte pregătite, adică să ajungă într-o fază de decadentă iremediabilă. Dar oricum, nici o artă poetică din lume nu a depășit poezia celtică în subtilitate tehnică.

Emigranții bretoni ajunși în Armorique își luaseră și barzii cu ei. Orice urmă scrisă a artei lor, anterioară secolului al XIV-lea, a fost pierdută; ea ne este cunoscută doar din poemele ce au inspirat poeții francezi. Dar literatura bretonă în versuri din următoarele două secole dă un bun exemplu despre faza de decadentă la care ne-am referit. Dacă talentul poetului e mediocru, el adoptă procedeul care-l face să scrie dezvoltarea temei alese, lăsând locuri libere pentru cuvintele aliterate pe care nu le

găsește; apoi umple intervalele cu cuvinte ce nu servesc decât pentru rimă, mereu aceleași, care sunt în general adjective calificative sau adverbale, al căror sens oricum nu are importanță din moment ce nu figurează decât pentru muzicalitate. Auditorii nu se înșelau, dar lingviștii moderni s-au împiedicat multă vreme de acele cuvinte stranie cu înțelesuri ciudate, în funcție de locul pe care-l ocupau: și ce efort lăudabil să încerci să dai strofei un sens...

Cele mai bune poeme ale marii epoci sunt de o frumusețe de nedefinit, dar care uluiește. Geniul /y'/e-ului sau al bardului a depășit toate dificultățile tehnice. Și, dacă mai există încă versuri greu de înțeles, aceasta ține fără îndoială de ignorarea vocabularului arhaic și nu de sensurile obscure. Dezorientarea pe care ne-o produc aceste poeme este extrem de profundă, indiferent dacă este vorba de *Cântul de dragoste al lui Graine* sau de *Cântul de moarte al lui Llewelyn*, poeme atât de diferite între ele, unul gaelic, celălalt britonic, unul asociind elanul dragostei forțelor cosmice și dându-i profunzimea timpului, celălalt ștergând prin insistența cu care se repetă anumite pasaje tot ceea ce nu este timp prezent.

Strămoșii binu-ului și harpele

Cimpoiul, acel sac pe care muzicienii îl umflă cu suflul lor, și din care aerul iese prin tuburi de lemn dotate cu o ancie sau găurite, asemeni binu-ului breton, nu a fost unicul instrument muzical al celtilor.

Harpa este menționată în Irlanda în 544. Știm asta de la un festival al *filizilorm* care fiecare o//ai/avea o suită de treizeci de confrăți. Canto-ul roman era la un nivel elementar în vreme ce gaelii cunoșteau gama diatonică, armonia, contrapunctul și compoziția.

Timpanul era un instrument cu corzi, atinse de niște baghete. Un timpanist virtuos avea întotdeauna asigurată o mare popularitate. Existau mai multe variante de corn și trompetă, fifrul și, bineînțeles, cimpoiul cu trei tuburi, care nu a fost în vogă decât începând cu secolul al XI-lea. Reunirea mai multor instrumente forma un soi de orchestră, asemănătoare celei ce se putea asculta în Europa în Evul Mediu.

Celții aveau marșuri militare, melodii de dans și cântece, imnuri și cântece de leagăn. Ei au fost primii care au adoptat notația neumatică în canto, adică modularea unei singure silabe pe mai multe note,

în secolul al XII-lea, maeștrii harpei predau arta lor pe ascuns, bazându-se pe memoria elevilor lor. Chiar dacă până în secolul al XI-lea nici o melodie nu a fost scrisă, aceasta nu a împiedicat difuzarea muzicii irlandeze, cu predilecție în Bretania. Imigranții bretoni din Armorica erau îmbibați cu ea încă din secolul al III-lea. Secolul al X-lea a fost martorul unui veritabil exod al muzicienilor irlandezi în Țara Galilor. Harpiștii lor au triumfat la *Eisteddfod-ul* (festivalul) de la Caerwys în 1100.

Harpa era un instrument ereditar. Doar un om liber avea dreptul să o atingă și nu putea fi confiscată legal în caz de datorii.

Școala de muzică din Evul Mediu

Un poem scandinav atestă notorietatea artei muzico-poetice celtice. El ni-l arată pe Guillaume Cuceritorul, revenit în Normandia pentru a-i pedepsi pe vasalii rebeli și imobilizat la Barfleur din cauza vântului, hotărât să folosească această pauză involuntară ca să se distreze. Guillaume avu ideea, dată fiind apropierea cu Mica

-:*,

-1

Bretanie, să-și trimită cei mai abili harpiști la «Doamna Roșie», reputată pentru știința sa în

ale poeziei. Ei au rugat-o să-i facă regelui o poezie intitulată «Poemul țărmlui» pe care să o încredințeze memoriei muzicienilor. Doamna Roșie primi darurile și făcu poemul, pe care normanzii l-au găsit mai melodios decât tot ceea ce ascultasera până atunci.

Ideea că bretonii ar «canta în minor» este falsă, acest mod fiind puțin întrebunțat de către ei. Adevărul este că celții au conservat în muzica lor populară o extraordinară varietate de moduri vechi, aproximativ cincisprezece, printre care hipodolianul și hipodorianul grecilor, care încep prin tonică, lidianul și dorianul care încep cu dominantă sau mixolidianul care începe cu me-dianta. Celebrele moduri ale harpei druidice care îndemneau la dragoste, la belicozitate sau la somn erau friganul, dorianul și lidianul.

Irlanda a fost școala de muzică a Evului Mediu, până într-acolo încât cântul gregorian a fost profund influențat de melodiile și stilul său.

Arta celtică continuă să înflorească în insule

Arta bronzului a continuat să înflorească în Bretania după plecarea romanilor, chiar până în secolul al VIII-lea. O dovadă este dată de juncătorul disc emailat de la Camerton, în Somerset. În acea epocă se dezvoltă motivul în spirală pentru a ajunge în forma sa ultimă și definitivă așa cum ne apare în miniaturile din secolele VII-XII.

Ipoteza general admisă asupra originii spiralismului celtic, așa cum îl vedem înflorind în gravurile de la Tene III și IV, este imitarea motivelor vegetale care au dat naștere în Grecia la ornamentele cu foi de palmieri. S-a mers până la a insinua că celții s-ar fi inspirat din arta miceniană. Lăsând la o parte faptul că este extravagant să ne închipuim că un artizan galic sau breton mergea întâi să facă turul insulei Creta înainte de a se apuca de lucru, este suficient să ne aducem aminte că el avea în fața ochilor spiralele și volutele gravate pe pietrele megalitice conservate de cultul druidic.

Chiar dacă admitem că motivele vegetale au stat la bază, ceea ce nu este chiar absurd, nu este cazul să ne imaginăm un proces de imitație. Un caz e hotărâtor. De-a lungul secolului al XIX-lea i-am văzut pe lucrătorii de broderie bretoni care porneau de la motive florale pentru care se inspirau privind pur și simplu în jurul lor și evoluând progresiv în sensul unei abstractizări din ce în ce mai spectaculoase, care s-a concretizat în motivele binecunoscute ale căror răsuciri ne duc cu gândul la *Cartea din Kells*.

Înflorirea sculpturii și a miniaturilor

O înflorire a artei decorative se produsese cu zece secole mai devreme în Irlanda, pe două planuri paralele, acela al sculpturii în piatră și acela al miniaturilor, de la 800 până la 1100, cu aproximație. Este cazul să le examinăm separat.

Sculptura este reprezentată în mod special de cruci și calvare, pe soclul cărora erau imortalizate scene de război, de vânatoare, sporturi sau scene biblice. Se pot observa și zeița cailor, *Epona*, inevitabilul cerb și procesiuni de cavaleri în stilul vasului de la Gundestrup, ceea ce trebuia să conserve un sens pentru cei inițiați. Această juxtapunere a două culte antinomice este identică celei din literatură.

Un motiv, intitulat «Lupta lui Iacob și a îngerului» este foarte diferit de reprezentările continentale, care-i arată pe actori înveșmântați și pe înger cu aripi mari. Francoise Henri, marea specialistă în arta irlandeză, nu vede relația care ar putea exista între cele două reprezentări și imaginează un alt model, necunoscut de noi, care i-ar fi inspirat pe artiști. Această îndrăzneală este inutilă, pentru că nu este vorba nici de Iacob, nici de înger. Sculptorul a reprodus pur și simplu o scenă sportivă pe care o contempla deseori, aceea a luptei corp la corp. Scena îl arată pe personajul din stânga făcându-i celui din dreapta un *klied*, adică punându-i o piedică, unu! din semnele luptei bretone. Ceea ce ne arată, între paranteze fie spus, că lupta zisă bretonă nu era limitată doar la sud-vestul Marii Britanii. Era un sport panceltic.

Învățătura religioasă pe piatră dispare în secolul al X-lea. Ea a durat două secole, în secolul al XI-lea, crucile apar doar acoperite de ornamente, așa cum erau cu trei sute de ani mai devreme, și constituie o legătură cu arta lineară de la Tene. Suntem în fața unei renașteri celtice, ca și în literatură, l s-a atribuit lui Brian Boru, «regele scoților», în acea epocă, rolul de salvator al culturii celtice.

În același timp, irlandezii descoperă reliefurile. Crucea nu mai este un trunchi, pe ea figurează un corp crucificat. Scenele didactice nu mai apar deloc sau foarte rar. În Marea Britanie nu se mai

ridică decât cruci mari de piatră ce ne duc cu gândul la *peulvans*-ele megalitice. Dar, nicăieri în insule, nu apare nimic comparabil cu scenele însuflețite de pe calvarele armoricane sau galiciene.

Cum s-au apucat celții să construiască

Pentru a construi din piatră, celților le era suficient să imite, ceea ce au și făcut, în Galia, inspirându-se din bazilicile romane, în Irlanda, trăgând cu ochiul la normanzi, care au fost adevărați creatori. Dar, dacă în Galia celții au știut să insuflă spiritul lor tradițional în arta romană, până într-acolo încât au făurit ceva tipic și național, insularii și-au văzut elanul doborât de devastările vikingilor.

Existau totuși motive pe crucile din secolul al X-lea care dovedeau că tradiția era încă prezentă, cu toate că Francoise Henri, văzând spiralele bombate, amestecate cu bulgări de unde ies șerpi, a scris: «Pare că prin intermediul Gottlandului (Suedia) și al Finlandei, spiralele șerpilor se unesc cu dragonii extremului Orient. Doar forma este particulară Scoției și Irlandei».

Ne întrebăm pe ce căi misterioase ar fi reușit să se simtă în Finlanda influențele din marea Chinei, într-o epocă în care se știe că relațiile terestre și maritime dintre extremul Orient și Occident erau practic nule. Nici o influență a unei civilizații nu se poate exercita fără un comerț intens și prelungit.

Era prea simplu, fără îndoială, să recunoaștem pe acea cruce tema șerpilor din iconografia celtică din perioada independenței, cu precădere pe cea de pe monezile galice.

Să revenim la irlandezii noștri. Ei construiau în lemn (biserica de la Inisfarne în 582),. Era obiceiul lor, care a durat până în secolul al VII-lea. În secolul al VIII-lea, Anglia aderă cu frenezie la moda mediteraneană. Irlanda nu face decât să o copieze. Se ridică mari biserici decorate cu picturi (Kildare) și cu draperii, cu portaliul sculptat. Nu a mai rămas decât amintirea lor. Este evidentă însă lipsa

unei legături între această arhitectură și stilul foarte celtic de decorare.

Scoții sunt mai mult poeți decât constructori. Pe vremea evanghelizării, paraclisele sunt făcute din piatră, semănând cu marile fortărețe circulare care protejau în epoca fierului conglomeratele de colibe.

Pentru Conmacnoise, analele menționează zece incendii între 800 și 1200. În realitate au fost cel puțin cincisprezece. O biserică nu se ridică decât pentru a fi distrusă de jefuitorii din nord.

Ignorăm dacă ele sunt anterioare sau posterioare secolului al XII-lea: preocupare destul de zadarnică. Influența normandă e netă și urmele celtice slab reprezentate.

«Formele se asociază ființelor însuflețite»

^Ceea ce este interesant este proporția deschiderilor, în locul raportului clasic de unu la doi. Majoritatea se apropie de raportul de unu la trei. Altele, mai rare, sunt chiar mai joase. Arhitectura bretonă a Renașterii avea să manifeste aceeași indiferență față de canoanele clasice.

Sculptura irlandeză rămâne un lucru important. Exegeții ei autorizați, mai sus amintiți, o analizează admirabil.

«Grija de a defini fiecare formă, scrie ea, nu-l împiedică pe sculptorul irlandez să vadă înruderirile între diversele categorii ale universului său. Pentru el există raporturi subtile între oameni, animale și plante. Uneori animalul apare modelat pe o creangă, alteori omul are atitudine de animal. Regnurile se întrepătrund și se amestecă. Formele inerte se asociază ființelor însuflețite. Ornamentele compuse din linii întrețesute nu sunt simple panglici. Ele pot reprezenta oameni sau animale. Spirala

prinde viață prin extremitățile ei animale. Capitelul în formă de dragon domină coloana. Un vast curent vital pare să anime tot decorul, corectând astfel tot ce ar putea părea sec, artificial. Această legătură între toate componentele lumii, această noțiune că ele sunt înrudite și se pot schimba între ele, acestea sunt idei familiare celților».

Femei care luau hotărâri

Este timpul să părăsim obiectele pentru a reveni la oameni. Nu putem începe altfel decât cu femeile. Locul lor special în societate, egalitatea lor pe toate planurile cu bărbații este una din cele mai mari caracteristici ale civilizației celtice și una din cele care au știut să străbată secolele pentru a se impune din nou în societatea modernă.

Am văzut-o pe regina războinică ce a ridicat la luptă și a îndemnat la răzbunare națiunea bretonilor iceni. Alături de această regină terestră există și una legendară, Meve, care conducea armatele din Connaught împotriva celor din Ulster. Caracterul ei divin nu trebuie pus la îndoială, în ciuda întruchipării istorice pe care au vrut să i-o dea cronicarii de mai târziu. Licențele ei sexuale scot în relief fertilitatea ei. Femeia care se oferă cu insolentă bărbatului pe care și-l alege nu este o nerușinată. Este o zeiță care se bucură de prerogativele ei suverane.

RĂSPUNSUL LUI BOUDICA, REGINA BRETONILOR ICENI

Puțin după distrugerea centrului druidic de la Mona, Boudica, regina bretonilor iceni care locuia în Norfolk, dădu semnul de revoltă și de răzbunare. Tacitus povestește:

«Se pare că aproximativ șaptezeci de mii de cetățeni și aliați au fost uciși... Nu făceau altceva decât să spânzure, să vândă la licitație sau să aplice o lege la întâmplare. Se grăbeau să folosească sabia, spânzurătoarea, focul, crucea, ca și cum ar fi fost vorba de o răzbunare anticipată pentru supliciul la care aveau să fie supuși mai târziu.»

(*Anale*, XIV, 33)

Dio Cassius, care a trăit la o sută de ani după aceste evenimente, dă detalii împinse la extreme de către legendă:

«... Ei spânzură femeile de seamă, le tăiară sânii și îi cusură pe gurile lor ca să le vadă mâncându-i. După care le străpunseră corpurile cu țărushi ascuțiți. Toate acestea le făceau în timpul sacrificiilor și al ospățurilor la care se dedau în templele lor și în special în pădurea sacră a Andrastei (zeița războiului) pentru care aveau o devoțiune specială.»

(*Istoria romană*, LXII, 9)

Condle-Flacăra este împreună cu tatăl lui. Vede a-propriindu-se o femeie îmbrăcată în chip straniu.

— Cine ești?

— Vin, spune ea, din Ținutul celor vii unde nu există nici moarte, nici păcat, nici greșeală...

— Cine îți vorbește, fiul meu, întreabă tatăl nedumerit, pentru că nu aude și nu vede nimic.

— Vorbește unei tinere femei, spune vocea, frumoasă, de origine nobilă, care nu așteaptă nici moartea,

nici bătrânețea, îmi place de fiul tău, Condle-Luminosul. Îl invit să vină în Câmpia veseliei...

Vino cu mine, Condle cel cu gâtul împodobit cu un colier de aur. Blonde îți sunt pletele, deasupra feței tale colorate, parură a frumuseții tale regale. Dacă accepți, frumusețea ta nu se va ofili... întotdeauna vor străluci tinerețea și grația ta!

Tatăl își chemă druidul ca să o îndepărteze pe femeie prin magie. Druidul reuși, dar în timp ce pleca, femeia lansă tânărului un măr. Timp de o lună Condle nu mănă și nu bău. Refuza orice mâncare în afară de măr. Putea să tot mănânce din el că rămânea întreg. Pe scurt, femeia reveni. O ultimă luptă avu loc. Dar tânărul cedă vrăjii și o urmă pe femeia stranie. Nu l-a mai revăzut nimeni niciodată.

În *Povestea lui Poell*, prinț din Devet, o călăreață într-o haină aurită și călare pe un cal alb este cea care vine să-l ademenească pe prinț. Dar ea călărește atât de repede încât nici un mesager trimis în urma ei nu este capabil s-o ajungă din urmă. În sfârșit, Poell pleacă și el după ea și o întâlnește. Ea se oprește. Este Rhiannon și a venit ca să-l roage să o salveze de la o căsătorie impusă, luând-o drept soție. Suntem încă în plină mitologie. Rhiannon nu este alta decât forma modernizată a lui *Ri-gantona*, mama divină, dar apariția ei ecvestră îi atribuie în plus și rolul de zeiță călare pe care-l știm legat de inițierea regală.

Își atribuiau omul care le era pe plac

Aceste femei legendare nu se dau înapoi de la nimic ca să-și atribuie omul care le e pe plac. Când Noisi refuză avansurile mai mult decât explicite ale lui Derdrie pentru că cunoaște profeția care anunță că le va atrage

nenorocirea, ea sare pe el și îi apucă cele două urechi:

— Să se transforme în două urechi de rușine și de bătaie de joc, spune ea, dacă nu mă iei cu tine!

Realmente, profeția se îndeplini.

L-am văzut pe Cuchulainn la castelul de la Scathach, amant al fiicei vrăjitoarei, întâlnirea

care a precedat unirea lor este tipică pentru absența totală a romantismului în lumea celtă păgână.

Cuchulainn sosi la castelul Scathach. Bătu la poartă cu teaca de la lance și intră. Uatach, fiica regelui, apărui în fața lui. Îl privi fără să pronunțe vreun cuvânt, într-atât frumusețea războinicului o umpluse de admirație și de dragoste. Ea se reîntoarse la mama ei și îi spuse ce emoție avusese.

— Ți-a plăcut acest om?

— Va veni la noapte în patul meu, răspunse tânăra fată.

— O idee excelentă, conchise mama.

Dar fără să ajungă la acte licențioase

Este remarcabil faptul că licența sexuală nu se însoțește niciodată la celți de libertinaj. Avem o scenă în care Cuchulainn este obligat să cedeze în fața voinței regelui de a-și petrece noaptea cu soția lui. Conform obiceiului, regele își acorda cu de la sine putere prima noapte din viața fiecărei tinere căsătorite, ceea ce nu era un privilegiu, ci o obligație. Conchobar nu e prea încântat pentru că îi este teamă de furia soțului. Astfel, acceptă ca doi druizi să se culce între tânăra femeie și el. Nici un zâmbet nu luminează această scenă, care era totuși bogată în posibilități ușurative.

Străinii făceau confuzii. Dio Cassius povestește

^{-3.4-}

dialogul unei doamne romane cu soția unui rege calido-nian. La o afirmație nepoliticoasă la adresa libertății sexuale a femeilor din ținut, bretona răspunde: «Noi satisfacem exigențele naturii într-o manieră preferabilă celei pe care o folosiți voi, romanele. Noi ne unim în plină zi cu cei mai buni bărbați, pe când voi vă lăsați corupte noaptea de cei mai josnici».

Povestea lui Chiomara, soția unui rege al galilor și prizonieră a romanilor, a fost povestită de Polyb, care o cunoscuse personal și-i admira caracterul. Violată de un ofițer roman, ea este revândută pentru patruzeci de livre de argint soțului ei, care acceptă pentru a o scoate din robie. Chiomara poruncește oamenilor veniți să aducă răscumpărarea să-l ucidă pe ofițer. Ea poruncește să i se taie capul pe care îl ia cu ea în faldurile hainei, în momentul în care ea revine la soțul ei, acesta îi amintește cât de frumos este să-ți respecti promisiunile. Ea îi aruncă la picioare capul ofițerului roman: «Există un lucru mai frumos ca respectarea unui contract. Astfel, doi bărbați în viață nu se vor putea lăuda căm-arfiposedat.»

Într-adevăr, căsătoria era situată deasupra rețelei josnice de relații sexuale. Celtui era prin natură monogam, dar fără ipocrizie. O amantă devenea oficial concubină, dar fără să aducă prejudicii drepturilor soției legitime.

Femeile celte aveau acces la o formă de sacerdoțiu druidic. Se vorbește despre femei consacrate care locuiau în insule, ca insula Dumet, vis-a-vis de gura râului Vilaine, sau insula Sein. Aceste femei, pe care romanii le numeau *galligene* (ceea ce înseamnă născute din celți) porneau furtuna cu incantațiile lor, aveau puterea de a se preschimba în animale, vindecau bolile și preziceau viitorul și, cu mai mult succes, vremea. Insula Mân era și ea dotată cu o stație meteorologică aproape divină, dar administrată de data aceasta de bărbați. Nu putem pune la îndoială aptitudinile războinice ale femeilor celte, având în vedere că știm că irlandezele erau obligate să-și facă serviciul militar atunci când posedau o proprietate funciară. Doar creștinismul le-a scăpat încetul cu încetul de această obligație.

Căsătorii pentru toate gusturile

Bodb îi spuse lui Lir, arătându-i-le pe fetele sale:

— Alege-o pe cea care-ți place!

— Nu știu, spuse Lir, care este cea mai bună. Cea mare este cea mai înaltă... Pe ea o aleg.

— Bun, spuse Bodb, se numește Aob, fiica lui Oixlioll, cea mai în vârstă și este a ta dacă vrei.

— Vreau.

Și Aob dormi cu Lir în noaptea aceea.

Nu exista căsătorie religioasă: consimțământul mutual era suficient. Trebuie spus că Bodb era un rege, fiu al unui zeu, și Lir un alt rege, el însuși zeu. Dar obiceiurile care le sunt atribuite nu diferă prea mult de cele ale muritorilor de rând.

Legislația matrimonială irlandeză este analogă și pe alocuri chiar identică cu cea din India

antică, fiind amândouă de sorginte indo-europeană. Există trei feluri de căsătorii care conțin stipulații pecuniare diferite în funcție de averea adusă de soț și cea adusă de soție: egalitate, avere adusă de bărbat, avere adusă de femeie, întotdeauna cel mai bogat este cel care plătește. Când regina Meve s-a căsătorit cu Aillil care era sărac, ea a trebuit să plătească un preț de cumpărare: haine pentru doisprezece bărbați, un car de valoare echivalentă cu cea a douăzeci și una de femei sclave, o foaie de aur, suficient de mare pentru a putea acoperi fața logodnicului ei și patru bucăți de alamă care să cântărească la fel ca brațul ei stâng.

Când fata nu avea zestre, bărbații preferau să se căsătorească pentru un an. La capătul acestui an fata își căuta alt bărbat, în orice situație, căsătoria se putea dizolva prin consimțământul ambelor părți. Unele femei abuzau chiar de dreptul de a-și schimba soțul. Astfel, tatăl, la cea de-a doua căsătorie a fiicei lui nu avea dreptul decât la două treimi din preț, la cea de-a treia nu mai avea drept decât la o treime, iar la a douăzeci și una căsătorie nu mai avea dreptul la nimic. Nu este exclus să se strecoare o nuanță umoristică în această enumerare exhaustivă.

Căsătoriile care au la bază un viciu de formă sunt decretate temporare, de exemplu cea care are loc prin constrângere sau prin seducție cu disimulare.

Una din grijile tradiției celtice este să legalizeze sau cel puțin să controleze orice unire sexuală, în scopul de a proteja interesele copiilor.

Concubinajul este legalizat, dar fără a se atinge de prerogativele soției. Femeia legitimă nu trebuie să dea satisfacție dacă, mânată de gelozie, o rănește pe concubină. Este una din cele șapte tipuri de răniri care nu angajează nici o responsabilitate. Dar și concubina este apărută de lege. Când părinții și-au vândut bărbatului autoritatea asupra ei, el are dreptul la un sfert din câștigul concubinei sale. Dacă nu a avut loc vânzarea, el nu mai are dreptul decât la o cincime, iar concubina sa rămâne sub autoritatea părinților care, «din prietenie» pentru băiat, îi tolerează relația cu fata lor.

Legea este pusă la punct și în cazul în care o femeie măritată își ia un amant, cu autorizația soțului.

În Galia, tânăra fată se rușinează de trei ori: prima oară când tatăl îi spune că a dat-o unui bărbat; a doua oară când intră pentru prima dată în patul soțului ei, iar a treia oară când iese din acel pat și se trezește sub privirile lumii. Pentru prima rușine, prețul de vânzare îi este dat tatălui, pentru cea de-a doua ea este cea care primește o parte din avere, iar pentru cea de-a treia tatăl ei dă zestre ei bărbatului (zestre pe care o reprimește în cazul în care soțul fetei moare).

Obiceiurile matrimoniale erau probabil identice în toate ținuturile celtice. Dovada ne este dată de limbaj, în britonică prima soție era desemnată printr-un cuvânt derivat din latină, *privata*. Acest cuvânt a devenit *priedîn* bretonă și a căpătat sensul de membru al unei uniuni legitime, indiferent de sex.

În Scoția de Sus, când doi seniori conveneau căsătoria copiilor lor, dacă după un an fata nu rămânea însărcinată, fiecare își recăpăta libertatea pentru a încerca o altă experiență. Aceste căsătorii de probă, necelebrate la biserică, au fost considerate ca valabile și legitime până în secolul al XVII-lea. Obiceiul a mai durat încă multă vreme, în Mica Britanie cuvântul pentru «căsătorie» este *demezicare*, la origine, dorea să spună «logodnă». Este o reminiscență a căsătoriei de probă. Pentru căsătoria legală, cuvântul este altul: *eured* «nuntă». Regilor le era rezervat dreptul de a se culca cu tinerele soții ale supușilor lui. Acest drept a fost introdus de Even al III-lea și abolit de Malcom al III-lea.

Erau ceffii pederasți?

Diodor din Silicia este principalul acuzator. El spune textual despre bretoni: «Cu toate că femeile lor sunt frumoase, ei nu prea au multe de împărțit cu ele, în schimb se dăruiesc pasiunilor contra naturii pentru sexul masculin. Culcați pe jos pe piei de animale sălbatice, ei au de obicei de fiecare parte câte un tovarăș. Dar, ceea ce este și mai ciudat, este că, fără să țină cont de pudoare, ei prostituează floarea tinereții fără nici o rețineră. Departe de a găsi ceva rușinos în aceste acte, ei se consideră dezonorați dacă favorurile pe care le oferă le sunt refuzate».

Mai explicit nu se poate: bretonii nu sunt acuzați numai de pederastie ci și de proxenetism

homosexual. Totuși, același Diodor spune în altă parte: «Moravurile lor (ale bretonilor) sunt simple și foarte departe de rafinamentul și perversitățile oamenilor de azi». Ceea ce reprezintă un certificat de bună purtare și o contradicție. A fost oare păcălit Diodor de informații tendențioase? Atunci, pesemne că același a fost și cazul lui Aristotel care-i felicită pe celți că au scăpat prin pederastie de dominația femeilor. Cum marele peripatetician nu s-a dus să vadă la fața locului, e foarte posibil să fi găsit informațiile în aceeași sursă.

A nega din principiu că ar fi putut exista homosexualitate la celți ar fi un lucru nesperios. Această anomalie sexuală a fost notată în toate țările și în toate vremurile. Peste tot sunt homosexuali, așa cum sunt bâlbâiți sau șchiopi. Se cunosc chiar și societăți masculine, de exemplu vechile fraternități militare bulgare, unde relațiile cu sexul opus erau considerate delicioase; de unde vechiul cuvânt francez *bougre* provenit din *boulgre* (bulgar) care avea sensul de pederast și sodomit.

Dar a le imputa această tendință generalizată nu cadrează deloc cu ceea ce cunoaștem despre obiceiurile celților. Am putut chiar să le reproșăm irlandezilor o pasiune debordantă pentru femei, care merge până acolo încât șterge tabuurile unei legături de familie foarte apropiată. Cezar, care i-a vizitat pe celții insulari, ne afirmă că

tt

ar fi văzut căsuțe bretone locuite de o femeie care se împărțea între zece sau doisprezece bărbați din aceeași familie, în acest caz avem mai degrabă imaginea unor bărbați care ar putea trăi împreună, dar căroră le este absolut imposibil să se dispenseze de o femeie.

Acuzația este deci suspectă. Ea ar putea proveni de la aceeași sursă ca și afirmația lui Cicero care pretinde că galii, acei inventatori ai plugului, consideră ca rușinoasă cultura grâului și merg, ei, inventatorii se-cerătoarei, să secere grâul popoarelor învecinate cu sabia în mână. În sfârșit, obiecția cea mai gravă, nu se găsește nici o urmă a homosexualității în ansamblul literaturii celtice, unde revărsarea sexuală bărbat-femeie este dezvăluită cu dezinvoltură sau mai degrabă cu inocență candidă. Doar maeștrii romanului de iubire heterosexuală puteau să descrie în acest fel o fată frumoasă lângă o fântână:

«...Atunci fata își desfăcu pletele ca să le spele și le luă cu ambele mâini, făcându-le să-i cadă pe piept. Mâinile-i erau albe ca zăpada unei nopți iar obrații mai roșii ca floarea de digitală. Avea o gură fină și regulată cu dinți strălucitori ca niște perle. Ochii ei erau mai mult cenușii decât liliachii. Buzele-i erau roșii și fine. Umerii erau ușori și dulci, brațele tandre și albe. Degetele ei erau lungi, subțiri și albe. Avea unghii frumoase, roz. Șoldul îi era feeric, mai alb ca spuma mării. Coapsele îi erau tandre și sidefii, gleznele înguste și vioaie, picioarele fine, cu pielea delicată, călcâiele sănătoase și nete, genunchii albi și rotunzi...»

Descrierea este aici pe cât de castă pe atât de încântătoare.

Justiția, problemă personală

Celții se iubeau și se omorau între ei, își făceau cadouri și-și făceau farse. Cine-i împăca? Justiția, ca peste tot. Dar, din toate datele pe care le avem despre ei, trebuie să ne așteptăm ca justiția lor să nu fie ca aceea a restului lumii.

Înainte de toate trebuie să reamintim că ideea de păcat sau de greșeală morală era necunoscută. Un delict era un prejudiciu cauzat cuiva. Ordinea publică nu era afectată mai mult ca morala publică, noțiune ce nici nu exista încă. Delictul fiind individual, trebuia să fie îndreptat de cei implicați. Nu se simțea nevoia unor legi. Obiceiul era cunoscut și respectat: acest lucru era suficient. Codurile n-au apărut înainte de Evul Mediu când, obiceiurile evoluând, devenise indispensabilă stabilirea unor noi norme.

Este admis ca fiecare să-și facă dreptate ghidându-se după anumite idei, una dintre ele fiind dreptul de răzbunare care face ravagii. Recurgerea la un judecător este facultativă. Există două categorii de judecători în Irlanda: *filiziși* *brehonii*, jurist-consulți. Totul se bazează pe arbitrar, amendă și sechestru.

Aceste obiceiuri erau flexibile, în general actul unui om de justiție propune o decizie, poporul — sau regele — refuză sau acceptă și impune această decizie. F/7e-ul judecă, poporul

decide. O formulă pe care am numi-o «justiția populară», cu toate că este foarte bine reglementată.

Ajutorul juriștilor era indispensabil la pregătirea sentinței, pentru că doar ei cunoșteau dispozițiile obișnuite care erau meticuloase. Ele se refereau la hotărârile de căsătorie, captarea apelor, creșterea albinelor, ajutorul dat bolnavilor, etc.

Pricinile erau clasate pe categorii cuprinse într-un tratat intitulat *Cele cinci căi ale judecării*. Adevărul, care cuprindea problemele legate de drepturi, atribuții și onoare; Obligația, care viza contractele; Dreptul, care determina cantitățile și valorile; Proprietatea, de care țineau pagubele materiale și furturile; Ancheta dreaptă care îngloba restul de pricini.

Respectarea sentințelor era asigurată nu de o legislație represivă, ci de un sistem de cauțiune. Garantul putea să-și ia trei feluri de angajamente: își punea onoarea în joc, își puneă în joc propria-i persoană și libertate sau se angaja să-l constrângă pe debitor și, în caz de eșec, să plătească în locul acestuia.

Procedură prin post și judecată prin magie

Dacă pârâtul era nobil, reclamantul era constrâns să țină post pe pragul casei sale înainte de a face re-clamația. Pârâtul era și el obligat să postească. Dacă nu o făcea, atunci i se putea cere dublul sumei în cauză. Dacă dorea să se hrănească trebuia să-i ofere în prealabil reclamantului hrana și, fie să dea o garanție, fie să accepte un arbitraj. Dacă nu făcea nimic din toate acestea, putea fi ridicat ca un om de rând, la capătul a trei zile.

În cazul în care pârâtul se sustrăgea obligațiilor sale, își pierdeă onoarea. Nu era un cuvânt aruncat. El pierdea orice drept. Sistemul era categoric.

Poporul credea că *filizii* aveau puteri magice pentru a cunoaște adevărul. Ei dispuneau într-adevăr de trei procedee: *fiie-ul* mesteca o bucată de porc roșu, de câine sau de pisică. Apoi o așeza în spatele ușii, cânta cuvinte

magice și-o oferea zeilor (?). A doua zi, el cânta pe palmele celor două mâini ale sale alte cuvinte magice, îi chema la el pe zei pentru ca somnul să nu-i fie deranjat, își puneă cele două palme pe obraji și adormea. Stătea așa mai multe zile până obținea viziunea pe care o aștepta. Atunci se trezea și vorbea. Sfântul Patrick a suprimat acest rit și a declarat că era suficient ca *filizii* să cânte «pe vârful degetelor», fără să ofere ceva «demonilor» ca să obțină ceea ce căutau. Acesta a fost al doilea procedeu, în cel de-al treilea, *file-ul* scotea adevărul din vârful degetelor sale, iar în cel de-al patrulea îl scotea din baghetele lui de alun. În final, Sfântul Patrick n-a mai autorizat decât cel de-al treilea procedeu.

Prețul violului și prețul onoarei

După cum am spus-o, închisoarea nu exista, ocna cu atât mai puțin. Crima era «compensată» printr-o indemnizație plătită părinților victimei, încă în secolul XVI *brehonul* intervenea în acest sens.

Acuzatul trebuia să plătească o compensație completă pentru violul unei fete de la șapte la paisprezece ani, sau al unei mame sau al unei «prime femei» (soție), dar doar jumătate din compensație dacă victima era o concubină.

Prețul corpului unui om liber era același cu cel al 7 femei sclave. La acest preț se adăuga valoarea prețului onoarei, care era în Bretania prețul figurii (bretonă: *enepwerzti*). El varia mult, de la 28 de femei sclave sau 84 de vaci pentru regele suprem, la 6 vaci pentru un om de rând. Apoi cel care primise prețul onoarei avea dreptul să meargă să mănânce împreună cu însoțitorii săi la cel care plătise, o cantitate de alimente numită «obiceiul».

, , ^c«ia c. a uc / vao-i uaca primitorul era un rege provincial și doar de o oaie dacă era iobag.

Chiar ca la Atena și la Roma

Sechestrele puteau avea loc pentru cauze din cele mai diverse, printre care, *Senchus Mor*, o culegere de legi colaționate în epoca creștină, ne menționează un blestem magic lansat împotriva unui mort, nedreptatea comisă de o poreclă răuvoitoare sau neplătirea unui bard în afara teritoriului său...

F/7e-ul putea să se răzbune pe cei care reușeau să scape hotărârilor lui. Putea să strângă între două degete vârful urechii rebelului, ceea ce aducea moartea pe loc.

Să nu ne grăbim să afirmăm că celții nu erau în pas cu progresul. La Atena, probabil pe vremea lui Ambigat, a lui Aristotel și a lui Platon, poporul, într-un proces dificil, a trimis un om să doarmă în templu pentru ca, în timpul somnului, să primească în mod miraculos din partea zeului soluția

la dificultatea evocată. Și, chiar la Roma, unde dreptul avea să cunoască o renaștere magistrală, *Legile celor X/1 mese*, în secolul al V-lea înainte de Christos, aveau în prim plan justiția privată și magia.

Cunoaștem legile din Țara Galilor dintr-o compilație datând din secolul al X-lea al erei noastre, sub regele Hy-wel Dda, care reflectă starea lucrurilor în epoca arthu-riană, dar și influența obiceiurilor vecinilor anglo-saxoni, urmare a bunelor relații care existau între Hywel și casa regală a Wessex-ului. Mai târziu, culegerile din secolul al XII-lea au suferit o puternică influență normandă, care ne face să ieșim din sfera culturii celtice la care se referă studiul nostru.

În aceste tipuri de tratate se obișnuiește să se vorbească întâi despre Galia și apoi despre Irlanda. Deseori acest lucru este eronat pentru că Irlanda ne arată între secolele V și X o civilizație a unui stat mult mai arhaic decât Galia în preajma cuceririi. Astfel, sub raportul justiției, Galia începuse o evoluție foarte rapidă, din care nu se zărește nici o urmă în Irlanda, chiar și după câteva secole de creștinism.

Nașterea dreptului civil, laic în Galia

Dreptul în Galia face distincție între dreptul civil și dreptul privat. Particularii trebuie să se adreseze tribunalelor druidice sau să recurgă la răzbunări. Dar ceea ce afectează interesele publice ține în mod exclusiv de Stat, mai exact de poporul suveran.

Ca și în Germania, tribunalul fiecărei nații este adunarea populară. Ea îi judecă pe trădători și pe transfugi pe care îi spânzură, pe lașii pe care îi îneacă în noroi. Exemple ale acestei jurisdicții ne sunt cunoscute. Când Celtii, tatăl lui Vercingetorix, a încercat să reinstituie monarhia în favoarea lui, el a fost adus în fața adunării populare, condamnat la moarte și executat.

La treviri, Indutiomarus, șeful grupării ostile romanilor, l-a declarat în afara legii pe Cingetorix, șeful tendinței pro-romane, cu sprijinul adunării războinicilor din poporul său și i-a confiscat toate bunurile.

Vercingetorix avea să folosească intens această jurisdicție laică, dispunând arderea de vii a criminalilor din armata sa și tăind urechile sau scoțând un ochi la cel mai neînsemnat vinovat.

Rugul se folosea în mod curent în Galia pentru a-i pedepsi pe hoții care nu puteau plăti indemnizația fixată ca despăgubire. Toate acestea constituie amorsarea unui sistem penal care îndepărtează

„Vw;::;:1

Galia de trecutul ei, o îndepărtează și de Irlanda, dar o apropie de Roma.

Filizii nu luau parte la aceste procese de competență națională. Jurisdicția lor apare ca o instituție cu un caracter privat. Ei judecă contestațiile dintre persoanele particulare și colectivități sau cazurile de crime și de răzbunări în urma crimelor. Furturile și asasinările erau considerate, am văzut-o, ca probleme ce nu interesează decât familia victimei, ceea ce se întâmpla la toate popoarele Antichității.

Unitatea societății celtice

Tara, Cruachan, Emain Macha, în Irlanda, nu erau capitale, ci palate rustice înconjurate de șanțuri și de pali-sade. Gergovie, Lutece — mari așezări fortificate, locuri de târguri.

Comulodunon sau Noviomagus, în Bretania — nici măcar atâta.

Dar, dacă celtii nu aveau orașe, ei simțeau nevoia să compenseze dispersarea populației lor, pentru că aceasta dădea naștere inevitabil la divergențe, surse de conflicte. Am văzut că sistematizaseră *omphalosurile*, locurile de întâlnire și de adunare ocazională, de sărbători religioase, bălciuri și piețe. Dar aveau și alte surse de unitate, care la rândul lor se dispersau pentru a asigura împletirea reciprocă. Acestea erau regalitatea, druidismul și cultura tradițională.

În Irlanda, regii călătoreau mult, cu o suită numeroasă, asigurând un fel de rotație permanentă a capitalei, avantajând astfel întreaga populație. Această rotație se regăsește, o mie de ani mai târziu, în convocarea statelor Bretoniei sub vechiul regim, când la Dinan, când la Nantes, la Vannes sau la Saint-Brieuc. Este o tradiție: vechii regi ai Miciei Bretonii nu aveau deloc rezidență fixă.

Colegiul druzilor la rândul lui era foarte conștient de misiunea sa, așa cum avea să fie și biserica. El modelează sufletele, caracterele și creierile a sute de elevi în școlile sale, în numele unui ideal comun. Elita socială care a ieșit din școlile sale a primit o amprentă profundă.

Poeții și muzicienii, *filizii* și barzii, fac restul treburilor. Ei merg, în funcție de rangul lor, din

curte în curte, din conac în conac, din sat în sat, cântând despre originea divină a poporului, despre glorie și venerarea eroilor. Ei povestesc de la un capăt la celălalt al Celției aceleași povești «adevărate» pe care noi le numim legende, cântă aceleași cântece, practică aceleași dansuri și aceleași sporturi, într-o limbă unică, înțeleasă în întreaga «celto-fonie», atâta vreme cât clivajele născute din cucerirea străină nu taie relațiile între ramurile etniilor. Unitatea spirituală ce rezultă din aceste practici este o legătură nepalpabilă, dar puternică. Este cimentul societății celtice. «Clienții» își urmează șeful până la moarte. Nu există nici un inconvenient de natură imediată — va exista însă după un timp îndelungat — pentru ca fiecare grupare geografică să-și conserve autonomia. Ea se simte parte componentă a unui întreg.

Solidaritate, plenitudine, finalitate

Solidaritatea dintre toți membrii unui clan, dată de legăturile de sânge, era deci de natură familială, temperând și făcând suportabil sistemul strict indo-european al castelor. Acest sistem avea să se consolideze în Indii în urma rupturii acestei legături de sânge produsă de

v.

p,.-.: .^spfs^{3^}

înglobarea raselor dravidiene. În Celția, din contră, sistemul castelor va rămâne deschis și funcțional.

De altfel, cultul eroilor profesionali ca *Goibniu* pentru fierarul-armurier, *Luchta* pentru dulgher, *Creidne* pentru lucrătorul în metal (fără să mai vorbim de zeii care protejează aceste clase de meserii), servea ca liant între membrii unei meserii, dădea muncii lor plenitudine și finalitate. Dacă n-ar fi fost așa, lucrările de aurărie, de gravură, de numismatică și miniaturile celților n-ar fi dat dovadă de răbdarea și minuțiozitatea, demne de niște alchimiști, care le caracterizează.

Individul — o fortăreață

»

În fond, în momentul în care valurile ostile aveau să-i subjuge, celții erau, în spatele panopliei pitorești a năravurilor lor, modelul unei societăți simbol al conștiinței și al sentimentului, ce exclude sistemul constrângerilor impuse de Stat. Dușmanii lor au crezut multă vreme că i-au anihilat prin distrugerea forțelor armate, a structurilor politice sau religioase, a aparatului administrativ și de justiție, dar de fiecare dată au avut surpriza să-i simtă palpitând și trăind. Deoarece, dacă scheletul celtic a dispărut, a rămas totuși vecinătatea cu acel clan invizibil și omniprezent, căldura nucleului familial care, prin ramificațiile sale, îl fac să se regăsească și îl tonifică. Chiar și acolo unde, de douăzeci de secole, legea romană a făcut să dispară orice urmă de celtism, a rămas o fortăreață pe care nimic nu a putut-o doborî: individul care poartă încă în el, sub forma unor reacții instinctive, ceva din celtismul pierdut.

O slăbiciune politică

Am văzut în partea a doua a acestei cărți care au fost cauzele prăbușirii Galiei în fața romanilor. Aceleași au fost și cauzele slăbiciunii bretonilor în fața aceluiași adversar. Tacitus aduce mărturia; dezmembrați în fracțiuni discordante, ei au fost incapabili să se unească și astfel, una câte una, națiunile lor au fost învinse cu ușurință.

Irlanda a cunoscut aceleași diviziuni, agravate de faptul că ele grupau triburi suverane, de cea mai pură origine gaelică și cuceritoare din punct de vedere istoric, pe lângă triburi supuse, de origine autohtonă, bretonă sau galică. Bătăliile epice între regatul central Connaught și Ulster au furnizat temele cele mai spectaculoase ale literaturii irlandeze și sunt probabil la originea conflictelor actuale ale căror cauze profunde nu mai sunt vizibile azi.

Regii de la Tara n-au avut pretenția să fie recunoscuți ca suverani ai întregii insule înainte de a fi luat puterea de la ulați. Era deja începutul duelului dintre Dublin și Belfast.

Slăbiciunea Galiei a fost în primul rând politică: națiunile care o constituiau nu aveau guvern stabil. Aceea a Irlandei, la fel: regii se aflau sub tutela druizilor. Dualitatea la cârma țării avea să fie fatală. Regalitatea ar trebui să guverneze asupra preoțimii întrucât conducerea societății este în primul rând o meserie ce-și are tehnica sa, care cere nu doar o pregătire, dar și aptitudini particulare.

Societatea celtică era incapabilă de eficacitate la alt nivel decât cel al tribului. Mai departe nu

se manifestau decât conglomerate temporare, veșnic repuse în discuție. Celtul are fobia marelui șef pentru că nu-i recunoaște egalului său dreptul de a-i atinge libertatea. Nu-l respectă decât atunci când este un străin, pentru că atunci este învingătorul său.

Orașul, în ciuda neajunsurilor pe care celții i le reproșau, le-a lipsit foarte tare. Nimic nu înlocuiește, din păcate, concentrarea de resurse, de informații, de talente, de autoritate care se produce în mod natural într-un oraș. Aici este cheia marilor înfrângeri celte. Saxonii se organizau mai bine, prin temperamentul lor. Romanii și mai târziu normanzii și francii aveau statul în vine. De altfel au și arătat-o, acolo unde au dominat.

Alte slăbiciuni: etice și intelectuale

Etica celților are și ea o parte de responsabilitate în cursul evenimentelor. Morala onoarei, exaltarea curajului până la limitele nebuniei, solidificarea sensibilității care decurgea din aceasta, toate acestea determinau aristocrația să vadă în micile războaie dintre popoarele înfrățite un sport nobil, ca vânătoarea. De unde și acea monstruozitate, pentru noi, de vânătoare de capete. Dar această etică nu interesa masele. Un ideal inaccesibil este o lipsă de ideal, un vid care implică găsirea unui substitut. Celții aveau noțiunea de just și de injust, de pios și nepios, de adevărat și de fals, aveau oroare de lașitate, minciună și înșelăciune. Nu cunoșteau mila. Era o morală de aristocrați exigenți cu ei înșiși. Poporul avea nevoie, poate fără să o știe, de o morală diferită, unde să găsească protecție și liniște.

Și diplomația celtică prezenta o mare slăbiciune. Neavând un punct de referință instituțional la o patrie atât de mare, ea nu putea conta pe o solidaritate care să creeze o întreprindere sau un destin. Mai rău: între ei diplomații celți recurgeau la schimburi de ostatici pentru a-și garanta pactele! Să ne închipuim doar două state moderne, intrând ca aliate în război și schimbând între ele ostateci pentru a se obliga reciproc să respecte tratatul de alianță...

Activitatea intelectuală a celților a fost admirată de toți observatorii Antichității. Dar această activitate era fără aplicabilitate datorită lipsei mijloacelor de a se instrui și lipsei perspectivelor politice. Era condamnată unor lucrări imaginare, unor povești fantastice, unor poeme de dragoste, unei literaturi de ficțiune. Ce putea ea să pună în fața gândirii solide a filosofilor, politicienilor și generalilor romani sau normanzi? Le lipsea celților o mare armă de război: bibliotecile.

În momentul în care Irlanda, independentă încă, ar fi putut să-și făurească și să-și structureze o independență definitivă, ea s-a arătat incapabilă să schimbe chiar și cel mai mărunț detaliu în statutul ei social sclerosat și în religia ei degenerată. Tabuurile și superstițiile o paralizau.

Tabuurile: deplină absurditate

Știm oare ceva despre *geissa*, acele tabuuri? Le cunoaștem pe cele citate de legende. Marea majoritate erau, bineînțeles, fictive, dar ele marcaseau spiritele. E suficient să reamintim câteva.

Conlaech primise de la Cuchulainn, tatăl lui, trei *geis*: să nu cedeze în fața nimănui, să nu-și spună numele și să nu refuze lupta cu nici un războinic. De ce? Nu ni se spune prea explicit. Dar în felul acesta, când Cuchulainn își întâlnește tatăl, după o separație destul de lungă, se luptă împotriva lui și este omorât de acesta întrucât nu și-a spus numele! Fergus nu avea voie să refuze o invitație sau să

«. *

***X**

4.

părăsească un ospăț înainte de terminarea lui. Cine voia să-l abată de la gândurile sale, n-avea decât să-l invite.

Regele Conaire era supus unui număr atât de mare de *geissa* că nu știa niciodată pe ce ușă trebuia să intre, în ce direcție trebuia s-o ia, în ce loc să se ducă și în ce zi. Suntem în plină absurditate.

În ciuda acestor lucruri societatea celtică, atât de bine concepută la scara umană, avea să-și cucerească de multe ori la rândul ei cuceritorii și să-i asimileze: altoirea i-a fost deseori

profitabilă.

5.

Declin și renaștere

ovestea introducerii creștinismului în ¹ } Celția continentală și în partea romană a yV
Bretaniei nu are nimic special. Este aceea (/ a conversiunii progresive a lumii romane, V
terminată prin interpenetrarea bisericii și a
-1 administrației imperiale.

Lucrurile nu au stat la fel în Bretania celtică și mai ales în Irlanda, unde Roma nu s-a aventurat niciodată. Când apostolii noii credințe au venit în insula Verde, începând cu secolul al V-lea, am putut asista la confruntarea dintre două religii și două lumi.

În favoarea creștinării: sufletele sensibile și unii regi

Sfântul Patrick n-a fost nici primul și nici singurul evanghelizator. S-a format însă o legendă în jurul numelui său, legendă suscitată în parte de ambiția politică a familiei O'Neill care, făcând aceleași calcule ca Mero-vingienii, a jucat cartea bisericii în schimbul sprijinului ei. Patrick nu mai este un personaj istoric, ci un simbol, acela a! creștinismului triumfător în fața demonilor păgâni. Creștinismul a întâlnit imediat aprobarea sufletelor sensibile, sătule de brutalitățile păgâne și pline de sentimente de milă pentru mulțimea defavorizată, în primul rând pentru sclavii despre care Seneca spunea:

«Până și ultimii dintre sclavi, când durerea le ajunge la os, se trezesc din amorțeală și scapă supravegherii gardienilor. Moartea cea mai josnică este preferabilă celei mai dulci slugărnicii...»

Credința creștină aducea sclavilor speranța și putea să înmoaie inimile stăpânilor lor.

Dar sprijinul decisiv pe care l-a găsit Patrick, sprijin neașteptat, a fost la anumiți regi care erau sătui de tirania druizilor. Ori în lumea antică atunci când un rege, care era înzestrat cu puterea de a vorbi cu zeii în numele poporului, se convertea, mulțimea îl urma. Convertirea regelui era deci primul obiectiv. Deseori el era atins.

CONVERTIREA FIICELOR REGELUI LOEGAIRE

Blonda Ethne și roșcata Fedelm s-au dus să se spele la râu. Speriate, ele văd venind spre ele fantome albe.

— Cine sunteți? Zeități, cumva?

— Credem în zeul adevărat, le răspunde Patrick.

— Și cine este acest zeu, îl întreabă atunci fetele, unde locuiește el? Are fii și fiice, zeul tău? Are mult aur și argint? Trăiește? E frumos? Fiicele lui sunt ele frumoase și iubite de bărbați? Se află în cer? Pe pământ? În mare? În izvoare? În munți? Cum se ajunge la el? E tânăr? Bătrân? Este...?

— Zeul nostru, răspunde Patrick, este zeul tuturor oamenilor, zeul cerului și al pământului, al fluviilor și al munților, al soarelui și al lunii. Este mai sus decât cerul, în cer și sub cer, pe pământ și pe apă. El inspiră totul. El face să trăiască totul. El întrece orice. El acoperă tot... Are un Fiu, etern ca El, asemeni Lui. Fiul Lui nu e mai tânăr ca El, iar El nu este mai bătrân ca Fiul lui...

— Vrem să-i vedem fiul, au strigat cele două fete în cor. Spune-ne ce trebuie să facem ca să-l vedem în fața noastră. Cum vei spune, așa vom face.

— Pentru asta trebuie să primiți botezul și împărțășania.

— Atunci împărțășește-ne ca să putem să-l vedem pe logodnicul nostru.

Au primit comuniunea, povestește Tirechan, și au adormit în moarte.

După *Liber Ardmachanus*

Sfântul Patrick celtul și frunza de trifoi

Doar druizii, «druizii neînduplecați» cum spune un imn al sfântului Fiacre, s-au aflat în opoziție, prin toate mijloacele, față de extinderea mesajului evanghelizator, care semnifica atât condamnarea cât și dispariția lor.

Spre deosebire de Sfântul Paul care le scria galaților: «Nu prea știu cum să mă descurc cu voi», Patrick știa foarte bine. Breton prin naștere, trăind o mare parte a tinereții sale ca sclav în Connaught, el vorbea irlandeza și bretona, pe lângă latina pe care o învățase temeinic la Auxerre. Pentru a vorbi despre zeul adevărat el ținea în mână în fața audienței o frunză de trifoi și le explica misterul Sfintei Trinități. Cei care-l ascultau nu se aflau chiar pe tărâm necunoscut, întrucât aparența divină sub trei aspecte sau trei persoane era ceva obișnuit în

mitologia celtică. Se puteau face analogii între zeul-soare și Dumnezeu-tatăl, între insulele Ferice și Paradis. O noutate pentru celți era Infernul, dar era util pentru că umplea de frică.

Pentru a se opune druizilor, «îlilizii» se convertesc

Nici un progres nu putea fi asigurat dacă nu se termina cu puterea druizilor, într-o țară unde magia era regină, dovada de forță nu putea avea loc decât pe acest plan. Hagiografiile sunt pline de povești despre confruntările dintre Patrick sau discipolii săi cu druizii, confruntări din care creștinii, care dezvoltă o magie mai puternică și mai minunată ca cea a demonilor, ies invariabil învingători.

Unul din talentele druizilor, pe care nimeni nu-l pune sub semnul întrebării, era să ridice un mare nor sumbru care-i făcea invizibili pe cei amenințați de un pericol. Sfinții nu au neglijat niciodată acest «nor druidic.» Sfântul Moling se afla cu tovarășii săi în fața ostilității unei mulțimi care voia să le ia viața. Tovarășul său Mothairen se rugă ca să fie învăluit într-un nor negru pentru a putea

fugi. Chiar și Sfântul Patrick a compus o *lorica* ce i-a permis să se preschimbe într-un cerb(!) împreună cu însoțitorii săi pentru a scăpa de o primejdie iminentă.

Această osmoză a druidismului și creștinismului nu putea să ignore opozițiile fundamentale. Sfinții i-au combătut pe druizi până la capăt din cauza sacrificiilor umane, desigur, dar îndeosebi pentru că întrețineau credințe religioase și o morală incompatibilă cu creștinismul, fără a mai vorbi de concurența «profesională» resimțită ca intolerabilă.

În revanșă, *filiziicare*, geloși pe druizi, s-au desolidarizat de aceștia, au fost mai întâi tolerați în activitățile lor ce nu erau specific religioase, acelea de poeți, savanți și ghicitori, apoi au fost progresiv «recuperați» și chiar încorporați în Biserică. *Scriptoriile* monastice unde se vor copia minunatele manuscrise irlandeze aveau să fie împânzite cu foști *filizi*.

Înlocuirea sărbătorilor și a prinților

În final preotul îl înlocuiește pe druid și sfântul pe zeul sau eroul local. Toate locurile sacre rămân ca atare: insulele, unde călugării își instalează micile lor comunități, izvoarele, care sunt închinat unui sfânt sau Fecioarei, pădurile, unde se ridică paraclise. Sărbătorile ciclice care aveau loc erau, prin obiceiurile lor, un scandal în ochii creștinilor, dar era imposibil să suprim singurele ocazii în care națiunea se întâlnea. S-a produs o amendare a sărbătorilor. S-au stabilit întruniri diferite pentru fiecare sex, tot așa cum în 1928 episcopul din Quimper avea să pretindă ca băieții și fetele care se duc în pelerinaj la Folgoet să se întoarcă de acolo în autocare diferite.

Pentru a nu permite o efervescentă periculoasă s-a dispus ca cea de-a doua zi a adunării să fie consacrată sfinților, rugăciunii și postului, în schimbul și în locul sărbătorii lui Lug și a morților. Pelerinajele bretone au fost o creștinare modernă a unor sărbători analoge. Sinodul de la Drumceat, în 590, merge și mai departe. El interzice pur și simplu *feisurile*, festivalurile de muzică.

Am spus-o deja, jocurile erau făcute în momentul în care prinții se creștinau. Unii dintre ei deveneau foarte pioși. Unii au ajuns sfinți renumiți, fără să renunțe totuși la obiceiurile lor războinice. Alții nu-și schimbau prea mult comportamentul și rareori se mulțumeau cu o singură tovarășă de viață. Maelgoun, din Gwenez, în Bretania, era numit *largiorin dando*, *profusior in peccato*, «generos în materie de pomeni și mult mai nemoderat în păcate».

Episcopii, care aparțineau unor familii nobile, nu-și abandonaseră obiceiurile, nu renunțaseră la confort, iar slujbele lor erau pline de intrigi. Portretul pe care ni-l face piosul Gildas ni-i arată pe moștenitorii druizilor într-o versiune destul de puțin edificatoare.

Pentru celți, creștinismul — o uimire

Fără existența credințelor tradiționale este dificil să explicăm adeziunea politică a Galiei la legea romană și convertirea Bretoniei celtice și a Irlandei la creștinism, în ciuda diferențelor fundamentale explicate deja. În statul roman, galii descopereau ordinea la care aspirau și la care nu reușiseră să ajungă, în sfârșit se deschidea poarta ambițiilor pentru o carieră importantă și se lărgeau orizonturile imaginației debordante a celților. În Biserica romană, celții găseau altceva. Nu ordinea era cea care îi atrăgea: druidismul era și el foarte strict întocmit. Dar

găseau o cale de ieșire, până atunci nebănuită, spre realizarea individuală pe alt plan decât

cel fizic. Ei au fost seduși de această noutate tulburătoare: aventura spirituală, în sânul unei lumi derutante, toată plină de blândețe și de iertare, unde dragostea înlocuia legea celui mai tare, unde un Zeu al justiției îi înlocuia pe zeii fără suflet! A fost o uimire care a entuziasmat sufletele sentimentale sau dornice de pace interioară, dar care a lăsat indiferente sau înfuriate naturile violente și dominatoare, realiștii, empiricii pentru care cuvintele ce propăvăduiau renunțarea și umilința erau extravagante nesănătoase.

Creștinismul avea să aibă ultimul cuvânt, pentru că el era demersul necesar pentru trecerea de la colectivitate la individualism pe o bază mai mare decât cea a familiei, pentru că deschidea porțile atât spre exterior cât și spre interior.

Filosofic vorbind, celții au primit din partea creștinismului revelația unei societăți raționale și credințe răspunzând unei logici interne. Au primit revelația gândirii, în sensul propriu al cuvântului. Cu ardoarea lor înăscută, cu nestinsa lor curiozitate față de necunoscut, ei s-au aruncat orbește în această nouă experiență.

Creștinismul a fost pentru celți eliberarea de sub tirania colectivă, dar și distrugerea celulei constitutive a culturii lor. A fost îmbătătoarea descoperire a sinelui, dar și uitarea tradițiilor naționale.

Călugării îi umanizează pe zeii păgâni

Am fi ignorat totul despre literatura celtică păgână dacă n-ar fi existat transcrierile făcute de călugări în Evul Mediu. Acum trebuie să tragem concluziile posibile, în ciuda prescurtărilor, a adausurilor pioase și a deranjantelor deghizări.

Primii propagatori ai adevăratei credințe au dat de la început direcția ce trebuia urmată, botezându-i pe irlandezi cu nume mai mult sau mai puțin latine. *Colum C/7/e*, fondatorul celebrei mănăstiri de la Iona a devenit Sfântul Columban. *Maelmaedhog* avea să fie Malachy, *Cellach* Gelasius și *Moengal* Marcellus. Și calendarul se restructurează. După ce *Samain* devenise sărbătoarea tuturor sfinților, acum e rândul ca Beltaine să se transforme în «Sărbătoarea apostolilor Filip și Iacob».

În ceea ce-i privește pe zeii păgâni, metoda pentru a se debarasa de ei era de a-i transforma în ființe umane.

Zeul mării era pentru scoți Manannan, iar pentru galezi Manawyddan. Se spunea că trăiește într-o insulă fabuloasă, undeva între Irlanda și Scoția. Cum amintirea lui persista încă în secolul al IX-lea, *Glosarul de la Cor-mac* făcu din el un negustor și marinăr experimentat care locuia în insula Mân și pe care irlandezii și bretonii îl considerau un zeu.

Nennius, în istoria bretonilor, povestind invazia Irlandei, îi arată pe cei trei fii ai lui Mii încercând să cucerească «Turnul de sticlă» pe care-l observaseră în mijlocul mării. Ei debarcă pe o plajă îngustă unde se îneacă din cauza mării. Acest turn de sticlă este pur și simplu Cealaltă lume, regatul lui Donn. «A merge la Donn» înseamnă a muri. Regatul¹ lui fiind cel al morților, se spune și «a merge la morți», în consecință, cei care ajungeau la turnul cu pricina erau deja morți. Nennius și-a imaginat o moarte naturală.

Dar, în ciuda acestor eforturi laudabile, poveștile mitologice irlandeze și bretone conservă marea majoritate a caracteristicilor lor originale. Semizeii au devenit simpli muritori, dar armele lor au în continuare proprietăți

*«

'>'

magice, scuturile strigă atunci când posesorii lor sunt în pericol, miraculosul continuă să umple fiecare linie a povestirii.

Același lucru îl fac și știința și rațiunea.

Critica modernă cu pretenții științifice avea să continue munca monarhilor. Până în cea de-a doua jumătate a secolului trecut, poveștile fantastice ca *Bătălia de la Mag Turederau* considerate ca atare, adică o bătălie istorică între două popoare reale. Dar a trebuit să recunoaștem că era vorba despre o deghizare naivă a unui episod mitologic. Cu toate acestea s-a continuat aplicarea metodelor de evhemerizație. Devenise un sistem care mai există și astăzi.

Un savant universitar a scris că zeul Oengus era la origine «un veritabil personaj istoric care trăise probabil în epoca bronzului». Unul dintre colegii săi vede în regina Meve, adversara lui

Cuchulainn (care, după cum bine ne amintim, «își schimba înfățișarea»), o «indiscutabilă persoană istorică».

Raționalismul, ca și Biserica, a făcut o hecatombă de divinități. El a explicat că *Tuatha De* erau considerați zei de către gaelii care i-au subjugat, pentru că practicau arte pe care învingătorii nu le înțelegeau. Superioritatea lor tehnică a fost interpretată de gaeli ca un dar supranatural.

Legenda amintește că Finn își suga degetul pentru a căpăta noi cunoștințe. Nu., spune Rațiunea, își rodea unghiile în timp ce se gândea, încerca să uite că-și suga degetul pentru că se arse. O legendă bretonă povestește că în Lumea Cealaltă submarină era o casă de sticlă unde Merlin Vrăjitorul ascunsese cele

treisprezece comori ale Bretoniei. Un erudit galez al «secolului Luminilor» susținea că această casă de sticlă era un muzeu, ale cărui bogății erau ferite de curiozitatea publicului printr-un perete de sticlă și că Merlin era paznicul. Dar nu ne spune dacă purta și caschetă și percepea taxă de intrare.

Monahismul celtic

S-a repetat de multe ori că în treizeci de ani Patrick a convertit Irlanda și a umplut țara de biserici. Povestea este neîntemeiată. Biserica diocesană pe care o instalase nu i-a supraviețuit multă vreme. Au rămas mănăstirile, și în jurul lor s-a organizat Biserica. Sub forma monastică religia avea să înflorească.

Rigoarea regulilor pe care și le-au impus mănăstirile celtice, care este rigoarea monastică dintotdeauna, i-a stupefiat pe contemporani.

Colomban prescrie: «El (călugărul) nu va face ceea ce dorește. Va mânca ceea ce i se va da și se va mulțumi cu ceea ce va primi, își va face datoria care i se impune și se va afla la ordinele celor pe care-i displace. Se va culca obosit și va dormi în mers. El se va scula înainte de a-și termina somnul. Va tăcea când va fi ofensat, îi va fi teamă de superiorul său ca de un senior, îl va iubi ca pe un tată și va fi convins că tot ceea ce acesta îi comandă este spre binele lui, nu-și va permite să-i judece pe predecesori...» Colomban se identificase cu Sfintele Scripturi. Tuna ca un profet evreu: «Omul este o putreziciune... carnea este dezgustătoare... furia lui Dumnezeu este aproape...»

Dar brutalitatea celtică sau cea a epocii este și ea prezentă. Biciul sancționează toate greșelile. Șase lovituri

pentru a fi cântat fals, zece pentru a fi crestat masa cu un cuțit, cincizeci pentru a fi contrazis pe cineva, două sute pentru a i se fi adresat unei femei fără permisiune, și bătaia până la moarte pentru a fi lovit rău un episcop (!).

Rugăciunile monastice constau în principal din psalmi și *loricas*, rugăciuni de circumstanță pe care fiecare le compunea după nevoi și unde apăreau elemente care scăpau controlului.

Călugării celți se dedau la mortificări pe care legenda le-a preluat.

Sfântul Jorlath făcea noaptea trei sute de genuflexiuni sau de prosternări, și tot atâtea și ziua. Sfântul Kevin din Glendalough a stat șapte ani în picioare, sprijinit de o planșă, cu brațele în cruce, fără să doarmă și așa de imobil că păsările cerului își făcură cuiburi în palmele mâinilor sale.

Alții, pentru a calma pornirile cărnii, se afundau până la gât în apele râurilor, chiar și în timpul iernii, recitând psalmi. Acest fenomen panceltic s-a răspândit la saxoni și la galezi.

În unele mănăstiri postul era permanent. Sfântul Pol stătea câte două, trei zile fără să mănânce. Adam-man nu mânca decât joia și duminica.

DUELURI INTRE MAGII

Patrick se apropie de Tara, citadela păgânis-mului și capitala regelui suprem Laoghaire. Pentru a-l deruta, druidul regelui îl amenință că va face să ningă, provocându-l să facă și el același lucru. Patrick, fără să se emoționeze, îi răspunde simplu:

— Nu-mi place să fac ceva împotriva voinței zeului meu.

Druidul își execută amenințarea; și când o pătură groasă de zăpadă acoperă pământul, Patrick îi spune:

— Ei bine, fă-o acum să se topească!

Druidul recunoaște că nu o poate face înaintea zilei următoare. Atunci Patrick face o rugă-

ciune și de îndată zăpada dispare, fără să fie, după cum spune naratorul, nici ploaie, nici soare, nici vânt. Dar druidul nu se lasă bătut. El provoacă prin magia sa un nor care întunecă tot ținutul, dar același eșec îl așteaptă. Nu poate să împrăstie norul la cererea lui Patrick și acesta, cu o simplă rugăciune, readuce cerului claritatea de dinainte.

Acestea nu sunt decât scurte ciocniri... Regele propune o ordalie prin foc. Focul este elementul pe care druidii știu să-l comande prin excelență. După un moment de ezitare, druidul acceptă să se supună încercării. Se va construi o cabană alcătuită din două părți, una din lemn uscat, alta din lemn verde, în prima îl vor închide pe Benignus, un discipol de-al lui Patrick căruia acesta îi ceruse să-i ia locul, învelit într-o haină de druid; în cea de-a doua îl vor închide pe druid, purtând o haină de sfânt. Și se dă foc la cabană. Focul odată stins se vede că partea din lemn verde a fost arsă în întregime, că druidul este carbonizat, înăuntrul rochiei lui Patrick rămasă intactă. Pe de altă parte, partea din lemn uscat a rezistat focului, dar rochia druidului s-a transformat în cenușă, în timp ce Benignus iese de acolo fără să fi pățit ceva rău.

După Whitley Stokes, *Viața tripartită a lui Patrick*

«Deserturile» micilor insule

Populația nu prea știa multe despre aceste practici care adeseori inspirau teamă, dar îi înconjura pe călugări cu un halou supranatural. Pentru a trăi în liniște contemplarea lui Dumnezeu, conform marii tradiții a «deșertului» care va fi preluată de cistercieni, multe figuri monastice importante au ales să se izoleze în insule mici, uneori în simple insulițe stâncoase. Colum Cille la Iona, Iltud la Ynis Pyr, Aidan la Lindisfarne, Gwennole la Tibidy. În minuscule insule Lavret, lângă Brehat, în Mica Britanie, Budoc avea o școală. Cabane rotunde din pietre se grupau în cerc în jurul unei cabane mai mari, care servea de capelă și de clasă. Jacut și Guethenoc ajunseseră acolo de mici.

Cu cât abatele era de origine mai nobilă, cu atât exigențele lui însuși față de el erau mai mari. Există o selecție aristocrată în monahismul celtic cu o aspirație mult prea înaltă și o disciplină mult prea exigentă pentru a atrage spiritele obișnuite.

«Fiul lui Dumnezeu este druidul meu»

Biserica s-a obișnuit cu formula monastică adoptată de creștinii din Celția pentru că era forma de viață creștină cea mai ușor transplantabilă într-o societate complet străină. Sistemul de mănăstiri izolate se poate insera într-o ordine socială fără a o rupe și, în consecință, fără a provoca reacții prea ostile. El a înlesnit osmoza dintre cele două civilizații. Colum Cille ne oferă o imagine într-un poem care îi este atribuit și în care se exclamă, vorbind despre Zeul calvarului: *Is e mo drui... mac De!* «Este druidul meu... fiul lui Dumnezeu!»

Martor al lui Christos, călugărul l-a înlocuit pe druid. El continuă să-i exercite funcțiunile: se dedă la jocuri magice, dezvăluie trecutul și prezice viitorul, comandă apa și focul, decide soarta bățăliilor, își are incantațiile proprii, îi sfătuiește pe regi... Pune mâna pe sabie când onoarea îi este în joc! Acesta e cazul bățăliei de la Cui Dreihmne. O legendă? Desigur, dar ea plăcea foarte mult. ^

În secolul al VII-lea, codul de penitență al lui Cum-mean indică revenirea la mai multă moderație. De la Iona încoace, călugării căpătaseră obiceiuri mai liberale și se amestecaseră mai mult cu societatea irlandeză. Ei se izolează mai puțin, într-o dimineață, un călugăr este trezit de o viziune care-l cheamă. Apelul este o aventură irezistibilă. Celtul și-a regăsit vocația. Călugării celți aveau să navigheze din Scoția în Armorica, din Irlanda până-n Cornwall, revenind la locul lor de baștină pentru a-și reîncărca bateriile spirituale și a o porni din nou spre alte orizonturi.

Particularitățile creștinătății celtice

Era sigur că Biserica dezvoltată într-un mediu atât de particular ca Celția avea să ia un aspect puțin comun.

Unul din motivele particularismului celtic era cu siguranță îndepărtarea de Roma. Dar altul foarte important era îndărătnicia celților față de orice autoritate care nu aparținea nației lor. Avuseseră miturile autorității supreme, fie aceasta «regele lumii» al galilor sau *Ard Rial* scoților. Asimilând creștinismul, ei au încorporat în el tot ceea ce iubeau în materie de credințe și de obiceiuri. «Romanii», adică cei dintre ei care se raliaseră unității romane fără

restricție, n-au încetat de-a lungul secolelor să

•Iffc

încerce să-i deturneze.

Modul în care caracteristicile celtice ale creștinismului au apărut și s-au răspândit de la Insulele Hebride la Loire și de la Connaught la Devon și Northumbrie a fost una din manifestările cele mai necontestate ale realității celtismului și a unității Celției, în ciuda tuturor avatarurilor sale.

«Patrick, a spus Jean Markale, a fost fără îndoială cel mai puțin celtic călugăr celtic. S-a observat acest lucru după dispariția sa, pentru că toată opera sa, care se baza pe imperialismul roman, se prăbușea pe zi ce trecea». De fapt preponderența abaților monastici de «modă celtică» asupra episcopilor era un fapt împlinit în secolul al VII-lea.

Nu a existat niciodată o separare pe plan dogmatic și nici o emancipare a autorității Sfântului Scaun. Dar, pentru irlandezi și bretoni, problema dogmei nu se punea ca și în bazinul mediteranean unde, de la început, creștinismul trebuise să se bată mult pentru a pune capăt sectelor spiritualiste și monoteiste. Singurul lucru la care celții țineau era autonomia lor, dreptul de a-și asuma în religia lor punctele de vedere și obiceiurile lor.

Liturghie feminină, ca în «Graal»

Alături de preoți, irlandezii instituieră *culdeele* (*Ceile De*, «companioni ai lui Dumnezeu») care par a fi o reîntoarcere la *filizi*. În Armorica, la începutul secolului al VI-lea existau femei încadrate ca auxiliare în cler, numite *Conhospitae*, care asistau la slujbe, oficiind în altar și administrând împărțășania. Vom regăsi simbolul acestei liturghii feminine în capodopera marelui romancier al Breitaniei din Evul Mediu, Chretien de Troyes, care petrecuse câțva timp în Anglia și la Nantes. În *Romanul lui Perceval*, sau Povestea Graalului, scena centrală este reprezentată de defilare, mai exact de apariția în fața tânărului cavaler galic a frumoasei domnișoare purtând Graalul, vasul sacru unde fusese adunat sângele lui Christos. Acest motiv va fi de altfel frecvent în arta creștină a secolului al X-lea: Isus Christos pe cruce, având alături o femeie tânără și frumoasă, strângând într-un vas sângele care curge din rana Mântuitorului.

Aceste două particularități aveau să se estompeze. Dar originalitatea religioasă celtică era mult prea temeinică pentru a dispărea în bloc. Călugărul mergea pe urmele druidului și cânta, asemeni acestuia, inspirația religioasă în cele mai frumoase spectacole ale naturii, încă și astăzi mai admirăm locul unde au fost construite locurile de sihăstrie celtică. Există o regulă: ele sunt construite întotdeauna în locuri grandioase. Mănăstirile au devenit astfel replica exactă a *bangorurilor* scotice și bretone, a școlilor druidice, așa cum mai existau ele în insula Mona, pe vremea lui Agricola.

Caracterele specifice ale creștinătății celtice rămâneau fără număr: postura rugăciunii, tonsura druidică (vârful capului ras până la jumătate, părul lung pe spate, pornit de la o linie ce lega cele două urechi), roba albă, practica *fosterajului*, postul colectiv pentru a-l obliga pe rege să cedeze sau pentru a vindeca un confrate, penitențele și mortificările speciale, *lorica* sau rugăciunea de inspirație individuală și cu caracter incantatoriu, calculul pentru a fixa data Paștelui între ziua a 14-a și a 20-a a fazelor lunii, numeroase detalii în ritualul ungerii, consacrarea unui episcop de către alt episcop în loc de trei..., etc.

Este adevărat că nu doar celții făceau figură aparte.

Sfântul Cumian, fiul regelui Munsterului din

Irlanda, trimis la Roma în 630, refuză să creadă că nu toată creștinătatea serbează Pastele la aceeași dată ca Roma. A trebuit ca un egiptean, un grec, un scit și un evreu să vină să depună mărturie pentru a-l convinge.

Obiceiurile celtice persistă

Hlizi, care și-au păstrat tonsura lor scotică și roba albă druidică, au devenit astfel călugări creștini, realizând uimitoarea sinteză a păgânismului și a creștinismului. Sfânta Brigitte o întrupează pe Brigantia, mama divină, iar credincioasele din familiile nobile întrețin focul sacru al lui Kildare, pe care poporul înarmat l-ar fi apărat dacă un «roman» ar fi avut pretenția să-i stingă. «Navigarea» sfântului Brendan în căutarea paradisului terestru se suprapune peste cea a lui Bran, în căutarea Pământului zânelor care, asemeni infernului, este o insulă în ocean. Și micile războaie continuă. Nu a fost nevoie decât de găsirea unor alte

motive (care nu le exclud pe cele vechi).

În 760 a avut loc bătălia dintre abațiile de la Clonmacnoise și Durow. Două sute de membri ai «familiei» Durow au rămas pe caldarâm, în 807, este rândul «familiei» Cork să se ia la hartă cu «familia» Clonfert. Bilanț: patru sute de morți. Și multe altele, fără a mai vorbi de raiduri, în cea mai bună tradiție.

Poezia domină spiritele. Cogitus, în varianta sa a vieții sfintei Brigitte, descrie o sfântă ce poate să-și sprijine mantia pe o rază de soare.

Irlanda a adoptat creștinismul și n-ar exista nici un motiv pentru ca fizionomia pe care i-a dat-o să nu dureze multă vreme dacă ținem cont și de opinia lui Fintan Munu, la sinodul din Sud-Estul Irlandei: «Să fie lăsat fiecare să facă după cum crede că e mai bine!»

Creștinătate celtică: unitatea unui domeniu vast

Creștinizările celtice și-au asigurat un domeniu vast care, pe lângă Irlanda, Scoția, Țara Galilor, Cornwall și Mica Bretanie, mai cuprindea și teritoriile din nordul Angliei, Vestul care, de la Cumberland la Lancashire era încă breton și independent, Estul, de la Berwick la York, proaspăt anglicizat, care avea un puternic substrat celtic, asemeni văii Severnei și Devonului.

Unitatea religioasă a acestor pământuri separate de mări și de formele diferite ale limbajului era asigurată mai mult de către sfinți decât de către instituții. Sfântul Malo și Sfântul Enogat s-au născut în Țara Galilor. Sfântul Lunaire, sfântul Brieuc în Irlanda. Partea estică și sud-estică a Țării Galilor, azi engleză, ne furnizează o listă a pionierilor bisericii celtice în Mica Bretanie, toți de rang princiar, Jacut, Guethenoc, Sulian, Tudwall și alții, care fondează parohii în noua lor patrie. Abația de la Llantwit Major furnizează sfinți de prim plan pentru Mica Bretanie: Sanson, din Devet, Gileas din îndepărtatul Strat-Clut, Pol din Carmartehn, care avea să fondeze Sfântul-Pol-din-Leon. Ei nu făceau decât să fie la înălțimea fondatorului abației, Iltud, născut armorican; lui Samson care fondase Doi, metropolă a Miciei Bretonii, născut din tată galez și mamă din Devon, care fusese abatele unei mănăstiri irlandeze, izolate într-o insulă aproape de gurile Severnei fondator al mai multor mănăstiri în Cornwall, înainte de a deveni unul dintre cei șapte sfinți naționali în Bretonia ar-moricană.

Nenumărați alți sfinți celtici au fost călugări rătăcitori sau pur și simplu șefi ai clanurilor de emigranți. Intrați în legendă, numele lor au dat naștere la culte populare de ambele părți ale Mânecii. Conmarch este omagiat în

Foto 7 - Patru capete de gali descoperite la E nt re mont

Tregor și în Monmouth, Conoc în Landevennec, la Pleugueneuc și în Țara Galilor, Berrien în cele două Cor-nouailles, Congarîn Devon, Donan în Scoția, Quay în Somerset și bineînțeles în Mica Bretanie. Benoen, fondatorul Plouenanului este eponimul lui Kilbennen în Irlanda... Sfinții care nu sunt cunoscuți decât într-un singur ținut celtic sunt excepții.

«Butonul de pe harta lumii» se supune datinilor romanilor

Dar creștinătățile celtice erau insuficient armate pentru a-și apăra particularitățile. Organizarea religioasă se modelează pe dispersarea puterii politice. Biserica lor nu avea un șef, nu avea capitală și nu avea un sinod unic. Ea nu exista decât printr-o rețea de relații familiale, personale, de supunere.

Roma insista ca scoții și bretonii să-i aplice regulile. Sfântul Cummian, despre care am vorbit deja, un «roman», scria despre data Paștelui că creștinătățile celtice și-o fixaseră la modul lor: «Evreii, grecii, latinii, egiptenii sunt puși de acord; doar bretonii și gaelii sunt pe dinafară, aceste popoare care sunt aproape la capătul pământului și, aș putea spune, un buton pe harta lumii. Ce poate fi mai pervers decât să spui: Roma se înșală, lumea întreagă se înșală, doar scoții și bretonii știu ceea ce este adevărat?»

În 632, sudul Irlandei, de unul singur, se aliază datei/omane a Paștilor. Irlanda de Nord îi urmează în 704. Între timp Roma lansa misiunea sfântului Paulin la sinodul de la Witby pentru a-l ului pe irlandezul Colman. Regele din Northumbrie este perplex, tot ținutul său a fost evanghelizat de misiunea irlandeză. Dar când Paulin i-a explicat că era reprezentantul sfântului Petru, regele îi dădu dreptate, sfântul Petru deținând «cheile paradisului».

În 716, metropola spirituală Iona cade la rândul ei, ducând la supunerea întregii Scoții. Bretonii, cărora saxonii le-au luat pământurile din Nord și Devonul, se supun și ei în 768. În Franța, Ludovic cel Pios, după ce l-a înfrânt militar pe regele Morvan, îl obligă pe abatele

Mat-monoch să înlocuiască la Landevennec obiceiurile și ton-sura scotică cu regula sfântului Benoît și tonsura romană în coroană. Obiceiurile celtice mai rezistă în Cornwall până la cucerirea saxonă din secolele al IX-lea și al X-lea. Pe de altă parte sfântul Bonifaciu, un saxon din Wessex, devenit evanghelizatorul principal al Germaniei, ia măsuri împotriva episcopilor rătăcitori, toți *genere Scottus*, de origine insulară, eretici reputați, care aduceau dezordinea pe continent. Consiliul general germanic a luat o hotărâre în această privință în 742.

Mănăstirile și bibliotecile distruse de vikingi

Cele două plăci turnante ale Bisericii în Vestul european erau sediile metropolitane de la Tours și Canter-bury. Nici una din ele nu a consimțit să satisfacă cererea de sute de ori repetată timp de trei secole de către bretonii armoricani ce voiau să se sustragă autorității de la Tours, și anume aceea de a-l recunoaște pe arhiepiscopul de la Doi, oraș care se pretindea metropolă a Micii Bretanii!

E adevărat că ar fi fost un sediu metropolitan curios, dispunând de un foarte mic resort de talia unui canton și de treizeci de enclave în întreaga Domnonie, teritoriul al celților veniți din Marea Britanie în secolul al V-lea al erei noastre, care au ținut piept francilor până în 848, la Van-nes, în Cornouaille, Leon, Tregorrois și regiunea Saint-Malo.

Problema a fost rezolvată de franci în Armorica, de saxoni în Bretonia și, într-un mod înfiorător, de vikingi în Irlanda, începând cu secolul al VIII-lea, cele mai frumoase mănăstiri scotice au fost incendiate, iar comorile lor, bibliotecile, manuscrisele, au fost distruse sau furate. Pană într-acolo încât, în momentul penibilei lor reconstrucții aceste mănăstiri care au contribuit atât de mult prin învățământul lor și prin sfinții lor la formarea unei clase sociale engleze și france cultivate, au trebuit să ceară să li se trimită cărți de pe continent: nu le mai rămăsese nimic.

Capodopere la scară mondială

Creștinătatea celtică nu putea dispărea fără a lăsa urme nemuritoare. Crucile sculptate din Irlanda și Scoția îl miră încă pe privitor. Dar nici o mirare nu este comparabilă cu cea pe care o oferă o pagină de miniaturi de pe un manuscris celtic.

Decorațiunea liniară nu mai este încadrarea sau decorarea, ci chiar scopul în sine. Ajungem să avem impresia că textul, deseori nu este altceva decât un pretext. Este o dezlănțuire impetuoasă și minuțioasă, incoerentă și strict calculată a unei întrepătrunderi de împletituri, de linii, de figuri, de game cromatice, în același spirit cu cel al numismaticii sau al gravurii pe metal de la Tene. Se simte un popor în plină exprimare liberă a geniului său.

Aceste capodopere la scară mondială ce sunt *Cartea din Keels* sau *Cartea din Durrow* reduc la zero

toată arta caligrafică continentală precarolingiană. Și nici China, nici Japonia nu au lăsat opere comparabile. S-a calculat că ar fi trebuit o viață întreagă pentru a duce la bun sfârșit realizarea unei astfel de lucrări. Pentru că ele sunt, în cea mai mare parte, făcute de o singură mână.

Liniile răsucite ale *Cărții din Durrow* sunt rezultatul a zece secole de căutări, de perfecționare și de rafinament. Nu se mai poate vorbi despre influențe. Și totuși s-a vorbit.

S-a susținut că arhetipurile manuscriselor irlandeze au fost desenate în Northumbrie (Nord-Estul Angliei) și ar fi fost fructul «splendidei civilizații anglo-saxone din secolele al VII-lea și al VIII-lea, căreia îi datorăm *Beowulf* și pe care irlandezii n-au făcut decât s-o imita». Teza nu se poate susține, în primul rând *Beowulf*, chiar dacă reprezintă o valoare mitico-literară comparabilă saga-urilor celtice, este din anul 700, probabil posterior. *Cărții din Durrow* și *Cărții de la Lindisfarne*. Apoi «splendida civilizație anglo-saxonă» s-a dezvoltat mai târziu, din secolul al VIII-lea până-n secolul al XI-lea. Este adevărat că-i datorăm evangheliarul de la Eternach. în Frisia, dar mai degrabă în cazul acestuia am putea vorbi de imitație.

Călugării irlandezi alungați din Anglia de către italianizanti

»

Și cum am putea să uităm că irlandezii de la Iona au fost cei care au fondat centrul cultural de la Lindisfarne, de unde creștinismul celtic a cucerit Nord-Estul Angliei și a strălucit în Sud până în Wessex? Dacă a existat vreo influență, aceasta a avut loc în sens invers. Culmea artei miniaturii, *Cartea din Kells*, este posterioară cu aproximativ un secol *Cărții de la Lindisfarne*. Nimic asemănător n-a

văzut lumina zilei în Anglia. Inspirația a revenit în Irlanda în același timp cu călugării celți, la

Începutul secolului al VI-lea Mea. '.

Plecarea irlandezilor a fost determinată de un apostol al artei clasice, Biscop, curiosul abate de la Jarrow, la intrarea în Tyne, la două zile de mers călare la sud de Lindisfarne. Victoria sa nu fusese una armată. Toată viața sa fusese împotriva influenței celtice, mergând de șase sau șapte ori pe continent pentru a aduce imagini ale unor forme vii de animale și plante destinate contrabalansării metodelor abstracte suspectate de păgânism. De fiecare dată aducea cu el o încărcătură de cumpărături făcute în Italia, pe care decoratorii saxoni încercau să le copieze. Iar «celtizanții» sustrăgeau unele motive pe care, conform obiceiului lor, aveau să le facă imediat de nerecunoscut.

Aceasta a fost influența anglo-saxonă ce se opunea celei venite din Celția: o inundație de italianism.

«Erezia națională a bretonilor»

Creștinătatea celtică ar fi putut constitui o realitate distinctă de biserica catolică și chiar de credința creștină. Ar fi putut deveni un fel de neostoicism după moartea (422) celui care, ieșit din sânul ei, apăruse o idee teologică pe care biserica avea să-o condamne: bretonul Morien, zis Pelage.

Raportat la cultura celtică tradițională, Pelage este un om nou. Originar din Bretania romană, el a primit o puternică educație latină. Este, asemeni unui galo-roman, lipsit de conștiința celtică și la antipodul contemporanului său Taliesin, bard «naționalist» din Nord. Dar este purtătorul caracterului rasei sale și cel care îl exprimă în fața Romei, unde a hotărât să se stabilească.

Pelage, personaj ascet, neagă că natura umană ar fi fost radical coruptă de păcatul original. El minimizează rolul ajutorului divin în salvarea spiritelor. Simțul lui de responsabilitate este clătinat de iertarea păcatelor. El consideră că progresul moral depinde de eforturile pentru mai bine și de demnitatea omului.

Succesul pe care l-a avut la celți se explică prin tendința lor de a nu admite că omul ar fi un păcătos prin firea lucrurilor, în secolul al V-lea, nu numai Bretania, dar și Galia erau agitate de erezia pelagiană, în ciuda protestelor sfântului Augustin.

Biserica trebuia să acționeze, în fapt era păgânismul care renăștea: Mântuirea pierdea orice semnificație. De altfel, Pelage, în *Scrisoare către Demetriade*, dădea ca model filosofii păgâni. Pentru a reduce «erezia națională a Bretonilor», Biserica l-a trimis în Bretania pe sfântul Germain din Auxerre și Sfântul Loup din Troyes. În 429-431.

Unii se rugau asemeni catolicilor și gândeau ca păgânii

Dar flacăra pe care credeau că au stins-o mai pâlpâia încă. Germain avea să se reîntoarcă în 447 însoțit de numeroși misionari. Avea să fie o operațiune complexă. Germain avea ca misiune să obțină din partea autorităților religioase dezaprobarea totală a doctrinei lui Pelage și să ordone rezistența bretonă în fața păgânilor saxoni. Sfântul Palladius are dispoziția să convertească Irlanda. Germain se află în Țara Galilor, sărbătorind Pastele, când primește trista veste a înfrângerii lui Palladius de către oameni înarmați care nu au lăsat decât

doi supraviețuitori, întors la Auxerre, el își va prezenta candidatul său: pe Patrick.

Între timp pelagianismul continuă să mocnească sub cenușă, în secret doctrinele sale sunt învățate. Clerici irlandezi îl citează câteva secole mai târziu, dovadă a supraviețuirii sale.

Clericul irlandez Jean Scot Erigene (care învățase greaca în mănăstirile insulei Verzi!) se va inspira din el în secolul al IX-lea când va scrie prima mare filosofie a Evului Mediu.

Papa Ioan al VIII-lea scrie în 639 episcopilor irlandezi pentru a-i sili să respingă «această îngrozitoare doctrină». Aceasta înseamnă că se mai vorbea încă de ea. «Nu este o blasfemie, nota papa, să pretinzi că omul poate să nu păcătuiască?»

Avem aici dovada clară că în ciuda a două secole de predici și învățăminte monastice, irlandezii nu erau încă convinși că Mântuirea le folosea la ceva. Existau așadar irlandezi care se rugau asemeni catolicilor, dar gândeau ca păgânii.

Învățători creștini

ai Europei continentale

Alți irlandezi, în schimb, sunt învățătorii creștini ai Europei Continentale și nu doar în Mica

Britanie. Sfântul Colomban, care este inițiatorul confesiunii auriculare în întreaga creștinătate, fondează marea abație de la Luxeuil, în Estul Franței, pe cea de la Bregenz în Arlberg, pe cea de la Bobbio în Italia. Discipolii săi sunt sfântul Ouen care fondează abația de la Jouarre, în Ile-de-France; sfântul Gali care fondează în Elveția ilustra abație ce-i poartă numele, sfântul Wandrille care face în Normandia o fundație la fel de celebră.

În total două sute de abații se nasc din influența irlandezului Colomban pe întregul continent. Sfântul Fiacre, alt irlandez, va fi propovăduitorul creștinătății la Brie, la est de Paris, și patronul său. Treizeci și nouă de sfinți și trei sfinte din Irlanda vor evangheliza Belgia, etc. Dar o societate seamănă cu o masă solid implantată pe cele trei picioare ale ei: religia, instituțiile și limba. Este suficient să smulgi unul singur pentru ca ea să se dărâme pe de-a-ntregul.

În Celtia druzii au fost elementul social coordonator, moderator și educator. Toată lumea presimțea că, fără un cadru nou, haosul avea să se instaleze, în Galia, imperiul roman, limba devenită comună, instituțiile sale preluate de Biserică, au constituit acest cadru, în insule, acolo unde administrația romană nu se stabilise încă, Biserica a trebuit să se descurce singură. Ori ea nu putea, singură, să fie structură socială.

Al doilea val al celtismului

Sistemul de școlarizare irlandez din secolul al VII-lea cuprindea trei feluri de școli, cele unde se predau învățăturile creștinești în latină, cele unde se învăța specificul obiceiurilor naționale și altele în care *filizii* urmau, cu toate precauțiile, tradiția literară și artistică națională, și aceasta până în secolul al XIV-lea!

Spiritul păgânismului mai dispunea încă de câteva sanctuare. Unul dintre ele era scriitura ogamică, ce a continuat să se folosească timp de câteva secole și care a rămas păgână până la sfârșit.

Rezultatul a fost o efervescență permanentă în sensul celtismului.

Irlandezii s-au apucat să scrie imnuri religioase în gaelică. Începând cu secolul al VIII-lea, o serie de erudiți s-au consacrat reconstruirii istoriei originilor țării lor. Au făcut-o în scopul «naționalist» de a afirma unitatea gaelică a Irlandei, dar și pentru a șterge credințele religioase fără temeii.

Mișcarea de renaștere înfloarește în secolul al XII-lea. Este epoca în care în Europa are loc o exaltare a puterii temporale împotriva pretențiilor puterii spirituale și ajubirii dintre oameni împotriva impunerii ascetismului, «împotriva sacralității supranaționale, spune Lancelot Lengyel, o sacralitate națională confuz resimțită caută să fie definită în *Sfântul Graal* pentru a ocupa celălalt taler al balanței. Sentimentul național se referă atunci la trecutul celtic și se centrează asupra lui Arthur...»

În sfârșit celtismul este la modă. În Irlanda se scrie *Cartea din Leinster*, asistăm la o înflorire a ciclului lui *Finn* și la nașterea unui gen literar nou, ciudat de «modern», balada poetică, *Cântul de dragoste al lui Grainne* fiind un admirabil exemplu.

CÂNTUL DE DRAGOSTE AL LUI GRAINNE

«Dormi puținel, pentru că nu trebuie să-ți fie frică de nimic pe lume, ție, omul căruia i-am dăruit dragostea mea, Diarmaid, fiul lui O'Duibhne!

Dormi liniștit aici, descendent al lui Duibhne, nobil Diarmaid; voi veghea asupra ta, în tot acest timp, fiu al frumosului O'Duibhne...

Să-ți fie somnul la fel ca cel al lui Dedinach când a luat-o pe fata lui Moran, în ciuda lui Connall!

Să fie la fel ca cel al frumosului Finnochadh din Assaroi când a răpit-o pe Slâine, în ciuda lui Faibbe cu capul tare!

Să fie la fel ca cel al lui Aine, fiică a lui Galian, când plecă la lumina torțelor împreună cu Dub-hthach din Doirinis.

Să fie la fel ca cel al bravului și mândrului Degha, când o luă pe Coinchenn, fata lui Binn, în ciuda ferocelui Dichell din Duibhreann...

Separarea noastră este cea a unor copii din aceeași casă, aceea a corpului și a sufletului, tu, viteazule erou al strălucitorului lac Carman!...

La Est cerbul nu doarme și nu încetează să strige; cu toate că se află în boschetul mierlelor, nu are deloc chef să doarmă.

Căprioara nu doarme și geme pentru puiul ei; aleargă printre tufișuri...

În această noapte cocoșul sălbatic nu doarme în landele bătute de vânt de pe colină; dulce este țipătul său clar; printre rafale el nu doarme.

Dormi un pic, un pic de tot, pentru că nu trebuie să-ți fie frică de nimic pe lume, ție, omul căruia i-am dăruit dragostea mea, fiul lui O'Duibhne, Diarmaid!»

Balade osianice, *Duanaire Finn*

În Țara Galilor, la începutul secolului al X-lea, un efort comparabil cu cel al *filizilor* smulge din uitare legenda națională prin redactarea poveștilor cu substrat puternic mitologic cuprinse în *Mabinogion*. Se întrezărește în poezia lirică flacăra patriotismului. Sfârșitul independenței și moartea lui Llewelyn, șeful predestinat, demoralizează poporul un timp, așa cum exodul prinților a demoralizat Irlanda în 1607, așa cum trădarea

șefilor de clan a demoralizat Scoția în momentul evacuării locuitorilor din ținuturile de sus, la începutul secolului trecut. Speranța a murit și poezia a devenit un refugiu al visului celtic.

În ceea ce privește Mica Bretanie, depinzând începând cu secolul al XII-lea de coroana Angliei, ea nu mai are existență proprie. Ea a fost prima care a intrat în lunga perioadă de letargie unde, pare-se, trebuie să zacă pentru totdeauna celtismul: «gaura neagră».

Când celții își doresc statul

Galii au fost primii care au înțeles că, într-o luptă pentru supraviețuirea națiunilor, o formulă statală oarecare este o necesitate, eschivarea de la ea fiind suici-dară. Vercingetorix a încercat să realizeze un stat în condiții din cele mai nefavorabile și a eșuat.

Puțin după înfrângerea sa, Calgacos, rege al cale-donienilor, în actuala Scoție, în momentul în care era pe punctul de a se lupta cu romanii, în apropiere de Perth, a manifestat o luciditate politică asemănătoare cu cea a lui Vercingetorix.

«Vă puteți imagina cu adevărat, le spune el războinicilor săi, că curajul romanilor la război este egal cu disiparea lor pe timp de pace? Nu! Certurile noastre și dezbinarea noastră le-au asigurat reputația. Aceasta este construită pe greșelile inamicilor lor. Uitați-vă la ei! Sunt o aglomerare de nații care va fi înmărmurită de înfrângere așa cum va fi întărită de succes! Chiar credeți că acești gali și acești germani — acești bretoni, de asemenea, spre rușinea noastră! — țin la Roma din veritabilă loialitate și din dragoste sinceră? Se poate ca ei să se ofere să-și verse sângele pentru acești tirani străini, dar

au fost inamicii Romei mai mult timp ca sclavii săi. Înțelegerea și teroarea sunt legături fragile; rupeți-le și veți vedea că ura începe acolo unde sfârșește teama...

...Atunci printre proprii noștri inamici vom găsi oameni care să ne ajute. Toți bretonii vor recunoaște cauza lor în cauza noastră, galii își vor aminti de libertatea lor pierdută, restul germanilor va dezerta așa cum au făcut-o și usipii (aluzie la dezertarea contingentului tribului Usipe care servea armata lui Agricola). Nu au nimic care să ne poată alarma: forturi fără garnizoane, colonii de bărbi grizonate, orașe bolnave sau împărțite de către supuși rebeli și stăpâni tiranici. Aici, în fața voastră, aveți armata lor și pe generalul lor. În spatele lor sunt tributuri de plătit, mine de săpat și alte munci de sclavi sub amenințarea biciului.

Sau acceptați biciul pentru totdeauna, sau vă răzbunați: câmpul de luptă va decide. Și acum, înainte! Și, în timp ce veți merge, gândiți-vă la cei care au făcut-o înaintea voastră și la cei care vă vor urma...»

După cum se știe, Caledonia a fost cucerită ca și restul Bretoniei, pentru aceleași motive de mobilizare insuficientă și de tehnică militară deficientă. Dar vorbele lui Calgacos, chiar dacă rostite de Tacitus în stilul pompos latinesc, și-au păstrat sensul. Rhodri cel mare, în secolul al IX-lea, a înțeles lecția. Moștenind unul din micile regate galice, el a știut prin diplomație să-și însușească încă alte trei. Nepotul său Hywel Dda continuă unificarea, reunind prin căsătorie Devetul cu celelalte regate precedente. Amploarea viziunii politice a lui Rhodri apare în poemul *Armes Prydein*, de la începutul secolului al IX-lea.

Acest secol este o mare epocă de reînviere celtică, în Scoția, Kenneth Mac Alpin fondează monarhia scoțiană (834), după ce s-a luptat împotriva disidenței piețe chiar de șapte ori pe zi. În Mica Bretanie suntem în plină

epopee a lui Nominoe, cel care îi alungă pe franci și se proclamă rege și al cărui fiu, Erispoe, este și nepotul lui Salomon. Împinge atât de departe frontierele, încât îndrăznește să se prezinte ca rege al Bretoniei «și a unei părți a Galiei». Expansiunea bretonilor spre est și consolidarea statului, în special prin înlocuirea autorității epis-copilor francofili cu bretoni puri, au fost înlesnite de Konwoion, abatele Redonului, care a făcut din mănăstirea sa centrul

strălucirii puterii celtice.

Columban jucase un rol asemănător trei secole mai devreme în Irlanda, când a creat Iona, deopotrivă centrul bisericii celtice și punctul de plecare al cuceririi Galeziei.

Ca întotdeauna, independența regăsită permite renașterea artelor și a vieții publice. Galezii își etalează în scris o amplă modernizare a legilor lor, cunoscută sub numele de *Codul lui Hywel Dda*, care face multe concenții: uni feudalismului normand, dar rămâne fidelă vechiului spirit care pretindea să nu existe urme de viață urbană și drepturile poezilor să fie fixate în funcție de clasa căreia îi aparțin. Dacă poezia savantă s-a menținut, aceasta se datorează sprijinului curților regale. Ca și în Grecia homerică, fiecare senior își avea poetul personal. Chiar și în epocile cele mai sumbre care aveau să vină, reminiscențele acestui trecut aveau să fie abundente și vii.

LAMENTAȚIE PENTRU LLYWELYN

În 11 decembrie 1282, ultimul prinț domnitor al Țării Galilor, Llywelyn, cădea răpus apărând independența, victima unei capcane. El avea ambiția să elibereze bretonii de saxoni și, dacă dăm crezare unuia din ultimele versuri ale elegiei sale, și de francezi. Toate speranțele convergeau spre el. Moartea lui a fost o prăbușire.

*Numeroase sunt lacrimile ce alunecă pe obraji,
Numeroase sunt piepturile deschise și
sângerânde,
Numeroase bălțile de sânge în jurul picioarelor,
Numeroase văduvele care îl plâng,
Numeroase gândurile grele care bântuie,
Numeroase casele pe unde focul a trecut.
De când stâlpul a căzut, prințul cu mâna de aur,
De când Llywelyn a murit, îmi simt capul vid.
Nu vedeți drumul vântului și al ploii?
Nu vedeți stejarii care se ciocnesc?
Nu vedeți marea care bălătorește pământul?
Nu vedeți adevărul pe cale să nască?
Nu vedeți soarele izbucnind pe cer?
Nu vedeți stelele care au căzut?
Nu credeți în Dumnezeu, oameni demenți?
Nu vedeți că este sfârșitul lumii?
Capul îi este tăiat eu îl am pe al meu pe umeri.
Capul lui, căzând, i-a umplut pe oameni de
teroare.
Când capul i-a căzut, nu mai rămânea decât să
te dai bătut.*

*Cap de războinic, care de-acum va fi cântat.
Un cap de dragon, de erou, îl încorona.
Frumos cap al lui Llywelyn, spaima ne lovește.*

<3t.

*O sabie să-l fixeze pentru omenire!
Cap al seniorului meu, durerea sfârșitului lui mă
consternează,
Cap al sufletului meu, cap ce sfidează numele,
Cap pe care nouă sute de nații l-au onorat,
Nouă sute de sărbători l-au exaltat.
Cap regal și mână ce aruncă spada.
Cap orgolios de rege-vultur,...
Fie ca un cap al regelui din cer să-și întindă
protecția până la tine!*

Ultimele bătaii de aripă

Zeul *Nodons* (devenit *Nuada* în gaelică) avea în epoca romană un templu pe malul drept al Severnei. Pentru a termina cu devoțiunea pe care, sub numele de *Nuz*, i-o conservau

bretonii epocii creștine, preoții îl declarară, pe el și pe fii săi, căzut în infern. Dar poporul își luă revanșa pretinzând că el se găsea acolo pentru a combate demonii și a-i împiedica să distrugă lumea. Și Nuz-cu-mâna-de-argint a continuat să-i inspire pe povestitorii din Evul Mediu.

Sfântul Columban întâlnește încă druizi la picți în secolul al VI-lea. În Galia, Gregoire de Tours scrie că un candidat-stilit întâlnind niște țărani adorând o imagine a «Diane», a construit o coloană alături de ea, pe care a stat cocoșat, vara și iarna și a predicat noua credință. El a terminat prin a-i convinge pe săteni să-și distrugă ei singuri idolul.

În secolul al VII-lea, Sfântul Ilie interzice jurământul pe soare și pe lună.

Un penitenciar al secolului al VIII-lea decretă o penitență severă pentru păcatul de druidism (*druidechta*).

Bretonii din nord, de la Clyde la Mersey, erau creștini încă de la sfârșitul epocii romane, dar societatea lor rămăsese de tip militar și nicidecum monahal, cu o tradiție poetică foarte dezvoltată și o etică ce plasa deasupra oricui eroismul în luptă și fidelitatea față de șef. De-abia dacă se găsește vreo urmă de morală creștină în literatura lor, în afara unor formule. Un manuscris al mănăstirii scotice de la Saint-Gall, în Elveția, datând din secolul al IX-lea, conține o invocație către *Diancecht*, zeul-vraci al *Tuatha De*, pentru a vindeca durerile de cap. O rugăciune contemporană folosită în mănăstirile irlandeze imploră cerul pentru convertirea scoților!

În secolul al XI-lea, Biserica irlandeză urmează încă preceptele celtice în materie de căsătorie și de divorț. Papa Alexandru al III-lea este indignat «că se căsătoresc cu mamele lor vitrege și nu le este rușine să facă și copii cu ele; că un om poate trăi cu femeia fratelui său atâta vreme cât acesta este în viață, că altul poate trăi în concubinaj cu două surori și că mulți dintre ei, dându-le la o parte pe mame, se căsătoresc cu propriile lor fiice».

În aceeași epocă Irlanda ignora ungerea cu ulei, pe motiv că uleiul era încă necunoscut și atunci simbolul n-ar fi avut nici un sens. În secolul următor, noii-născuți erau botezați acasă fără să fie anunțat preotul și, la unii bogătași, copilul era scufundat în lapte. Consiliul de la Cashel a condamnat aceste abuzuri.

În secolul al XII-lea se mai practică încă în Ulster un ritual qăgân de înscăunare a regelui, chiar dacă fără iapa albă. În Franța domnește Philippe Auguste și în Mica Britanie, Eon de l'Etoile, care se considera inspirat de spiritul lui Merlin și predica o credință nouă de filiație celtă impură, care respinge biserica și combate abuzurile claselor privilegiate. El ocupă împreună cu partizanii săi

pădurea de la Broceliande, înfruntă fără frică o Inchiziție timpurie, își vede discipolii murind pe rug, ține piept cu insolentă papei Eugeniu la consiliul de la Reims și moare în închisoare.

Punctul cei mai de jos al parcursului

Țara Galilor este împărțită în două, transversal, de către munți. Nordul și sudul au avut vieți politice distincte. Nordul, în contact cu cei mai de temut bretoni, cei ai regatelor septentrionale, nu a fost decât anti-englezi. Dimpotrivă, sudul, începând cu secolul al X-lea a fost de partea lor. Hywel Dda era un admirator al lui Alfred cel Mare, rege al Wessexului. După moartea lui Llywelyn a învins politica de colaborare cu Anglia și unitatea țării s-a făcut sub un rege englez.

La fel și Scoția, la sfârșitul Evului Mediu, s-a detașat de cordonul ei ombilical irlandez și s-a orientat spre sud. Unitatea celtică în jurul mării Irlandei se rupsesese. Unitatea celtică de peste Marea Mânecii avea să aibă aceeași soartă. Cucerirea Cornwallului de către englezi, terminată în secolul al X-lea, pusese deja o frână serioasă relațiilor între bretonii de pe cele două maluri. Reforma în Marea Britanie a pus capăt legăturilor familiale întreținute de căsătorii. Și aceeași schimbare de orientare politică ce se produsese în Țara Galilor se producea acum în Mica Britanie. În special după urcarea pe tronul ducal a unei familii franceze, Dreux, descendenții din emigranți britanici simt că aparțin unui ansamblu continental.

Cornwallul sufocat de masa engleză este redus la o viață de lânchezeală. Insula Mân, cu civilizația ei atât de curioasă, influențată de scandinavism, se închide în insularitatea ei. Și Irlanda, matricea manifestărilor celor mai

strălucitoare ale celtismului, este redusă la tăcere timp de secole de către o opresiune brutală și sângeroasă care va rămâne fără pereche în Europa. Coboară o mare noapte, din

ce în ce mai adâncă, pe speranțele celtice. Pare că este gaura neagră, sfârșitul. Este cert, mai ales când cunoaștem forța tradițiilor pe care le-am exemplificat, că reminiscențe ale trecutului vor continua să izbucnească până în zilele noastre, pe ici pe colo. În plin secol al XV-lea, un bard galez îl opune pe bătrânul breton Hu-Gadarn, zeu, erou sau invenție literară, lui Christos! Școala de muzică a culdeilor, la Ar-magh, rezistă până în secolul al XVI-lea. Dioceziul de la Meath rămâne martorul tăcut al vechii forme monastice a bisericii^ căci nu va avea niciodată nici catedrală, nici canon. În cursul secolului lui Voltaire se mai crede încă despre poeți că au puterea să alunge șoarecii, în ciuda influenței sfântului Maelrubha continuă sacrificiile de tauri pe Eilean Maree, lângă apele polare, până în 1678, în continuitatea riturilor păgâne.

Era deci de înțeles ca un imn din secolul al XVIII-lea să invoce ajutorul lui Dumnezeu «împotriva farmecelor femeilor, fierarilor (!) și druzilor».

Adversarii, de la iezuiți

la școala primară și la jurnal

Mica Bretanie, după aventura lui Eon de Petoile, mai păstrează o parte bună de arhaism. Doi iezuiți bretoni, Michel Le Nobletz și Julien Maunoir urmează unul altuia în secolul al XVIII-lea și evanghelizează Bretania bretonă care, datorită tulburărilor cauzate de revolta zisă a Hârtiei Timbrate, era pe cale să se reîntoarcă la practicile păgânismului. Tatăl lui Le Nobletz, sihastru trăind în

cabane din paie, mergând din parohie în parohie pentru a se lupta cu fantezmele superstițiilor, ne readuce în plină minunție a timpurilor eroice ale creștinismului. Dificultățile care îi stau în cale din partea clerului secular sunt o nouă pagină adăugată cronicii, pe care o credeam închisă, a conflictului între biserica celtică și ierarhia romană.

Războaiele Imperiului și Revoluția măturau ce mai rămăsese din conștiința etnică. *Ab Ioan-ll, Iorwerth-ll, Gwilym-u* au devenit *Johani, Edwarzi, Williami*. În Armorica mutația e mai puțin brutală, dar *Le Meurși Le Floch* au devenit *Legrândși Lepage*. Este începutul uitării însoțite de dispreț pentru tot ceea ce vine din trecut. La Quimp'er, piața *Terre-au-Duc* devine piața *Terraluc* și strada lui *Rak-ker*, strada *Regaires*. Bretonii, ca și alți celți, sunt pe cale să devină străini la ei acasă. Școala primară obligatorie, jurnalul de un bănuț și serviciul militar vor accelera această tendință.

Ignoranță și trădare

Ne este greu să înțelegem astăzi ignoranța în care trăiau ramurile celte una față de cealaltă, când ne amintim intimitatea relațiilor lor mai vechi. Și totuși nici o legătură, indiferent cât de trainică, nu a existat niciodată între ele, de pildă între clanurile scoțiene care-l înfruntau pe invadatorul englez în 1745 și marinarii bretoni care combau flota engleză, cu toate că pretendentul britanic Charles-Edouard și Ludovic al XV-lea au fost aliați. Până la regele Arthur, care a devenit pentru marele public un prinț de legendă englez!

Foste clanuri scoțiene erau mari familii în care toată lumea purta același nume patronimic și în care

devotamentul față de șef mergea până la moarte. Guvernul englez, recunoscând șefii ca fiind proprietarii funciari ai teritoriului clanului, a pus o barieră între interesele personale ale șefului și cele ale poporului. Când noii proprietari au vrut să facă avere crescând oi, a căror lână era foarte căutată pe piața engleză, ei nu au ezitat să-i expulzeze pe țărani, în ciuda drepturilor acestora. Contrast dramatic: în același moment în care familiile, păzite de funcționarii călare și de câinii lor, se dirijau într-un cortegiu lugubru spre coastă pentru a fi imbarcate spre America, lăsând în spatele lor colibe în flăcări, fiii lor împânzeau regimentele și se lăsau omorâți pentru măreția imperiului, pe toate câmpurile de bătălie ale lumii!

Si totuși unitatea miturilor

În *saga lui Tain*, care a fost redactată în secolul al X-ll-lea, bazată pe documente din secolul al VII-lea, Regele Conchobar, hotărât să se răzbune pentru jignirile aduse de ultima

incursiune a inamicilor săi, se pronunță astfel:

«... Numai dacă cerul cu ploaia sa de stele va cădea pe suprafața pământului, numai dacă pământul se va deschide într-un cutremur, numai dacă marea cu peștii ei vine să acopere pământul, numai atunci nu voi aduce fiecare vacă înapoi în staulul ei și fiecare femeie în casa ei, indiferent de bătălie.» Aproape în aceiași termeni, în secolul al IV-lea înaintea erei noastre, galii din Balcani răspundeau la întrebarea lui Alexandru cel Mare care voia să știe de ce le este cel mai frică: «Să ne cadă cerul în cap!»

Unitatea celtică, raportată la curajul viril, este un fapt foarte important în spațiu și în timp. A-vueiași /ucru se petrece și cu credințele. *Epona* galică de la Alesia, călare pe cal, se regăsește în Scoția pe stela de la Hilton. Așezată în mijlocul cailor, la muzeul din Stuttgart, ea apare în aceeași postură pe crucea de la Kilrea, în Irlanda, care a fost ridicată cel mai devreme în secolul al X-lea. Unitatea miturilor în timp și spațiu.

Unitatea limbii nu mai este decât subdiacentă dialectelor, dar ea exista la începutul epocii istorice. Asemeni unității credințelor, a obiceiurilor și a culturii, ea a fost fructul unui incestuos amestec de populații dintr-o parte și dintr-alta a domeniului celtic, anulând astfel efectele depărtării.

Visul unității re trăiește

Solidaritatea dintre celți, în ciuda diviziunilor lor, nu este un simplu cuvânt. Când veneții se hotărăsc să-i reziste lui Cezar, ei trimit emisari în Marea Britanie pentru a cere întăriri. Geoffroy de Monmouth povestește că Urien, rege al bretonilor insulari, care avea să fie asasinat de saxonii cu care era în război, apelează la frații săi din Mica Britanie. Un hoel veni cu 15.000 de oameni. După cronicar, un armoric, Salomon, îi vine în ajutor regelui Cadwallon. Pentru că irlandezii au pătruns la bretoni, după plecarea romanilor, și apoi la picți, au loc într-a-devăr câteva hărțuiri, dar se produce o profundă întrepătrundere a diverselor popoare, care joacă în favoarea unității spirituale. Istoria romantică a lui *Diarmuid și Grainne* este sursa romanului *Tristan și Izolda*, prin intermediul versiunilor bretonice pierdute. Poezia de curte galeză din secolele al XII-lea și al XIII-lea este replica poeziei irlandeze din aceeași epocă. Se întâlnesc chiar versuri identice. Fără această unitate spirituală, niciodată

biserica celtică n-ar fi văzut lumina zilei și nu s-ar fi instaurat, apoi menținut în fața vânturilor și a valurilor în întreaga celtofonie.

Această unitate, dezmințită în timpurile moderne de către diversitatea limbilor vorbite, a confesiunilor religioase, a apartenențelor politice, a obiceiurilor chiar, nu este doar o simplă nostalgie. Ea câștigă teren în acești ani ai electronicii, zi după zi, în ciuda obstacolelor. Pentru că ea ține de vis și visul nu cunoaște obstacole.

Pasivitatea bilanțului

Toate expunerile referitoare la civilizația celtică au fost până aici descriptive, niciodată analitice, cu atât mai puțin justificative. Dar au fost din abundență critice. Autorul, referindu-se la civilizația mediteraneană sau a Orientului Apropiat ca etaloane de perfecțiune, nu ezită să considere drept lacune sau semne de inferioritate absența la celți a statului sau a omului care îl încarnează. Este o descoperire a ultimilor ani că civilizația celtică a fost de o esență diferită și în consecință ar trebui judecată în propriul ei mediu și conform cu logica ei internă. Ei nu au cunoscut statul pentru că societatea lor nu atinsese încă gradul de dezvoltare care duce la formarea statului. Aveau să tindă către el, am văzut-o. Drama pentru ei a venit din faptul că s-au găsit prea devreme în prezența unor sisteme politice agresive, mai avansate și în consecință mai eficace.

Este de necontestat că au avut o tendință temperamentală pentru dispersare. Libertatea se plătește prin renunțare la putere. Și, pentru că și-au dorit prea mult să fie liberi, s-au trezit supuși. Dar exista în unicitatea lor un principiu durabil și aceasta este revanșa lor.

Povestea lor nu se termină printr-o simplă constatare a eșecului. Deoarece, alături de pasivitatea lor, celții au lăsat și altceva cu caracter de promisiune.

În epoca lui Conchobar care a fost rege chiar la începutul epocii creștine, Irlanda avea cinci milioane de locuitori, în secolul al XII-lea, englezii n-au mai găsit decât un milion atunci când au debarcat. Acesta era rezultatul unor lupje intestinale. Celții aveau nevoie de o concepție

unitară în Galia ea a fost a lui Cezar.

Partea pozitivă a bilanțului

Dar vedem că învinsul îl asimilează pe învingător și, din multe puncte de vedere, îl domină. Pe vikingi îi asimilează întâi insularii, apoi saxonii. Galii, deși și-au pierdut limba, îi asimilează pe franci, burgunzi, vizigoți și alemani. Și ceea ce rămâne din marea Celtie antică ne lasă un mesaj. Venit din străfundurile trecutului el ne spune că strămoșii găseau că e bine să-i pună pe cei nobili în fruntea societății și pe cei răi să-i lase la urmă, că singura ierarhie socială care merită să fie luată în considerație este cea bazată pe valorile individuale, că singura fraternitate care nu dă greș este cea a oamenilor cu aceeași origine și aceeași filiație. «Dacă Ninive se impune în memoria oamenilor, spune C.W.Ceram, o face în special prin crimă, jafuri, tiranie, oprimarea celor slabi, război și atrocități de toate tipurile, printr-o serie de regi sângeroși, care nu dominau decât prin teroare și dintre care puțini au murit de moarte bună, despotismul lor agravându-se pe zi ce trece.»

Aceasta era realitatea a cărei fațadă se reflecta în apele Eufratului.

«Nici o mână irlandeză, scrie un anonim, de-a

lungul secolelor, nu a aprins un lemn pentru a arde un eretic. Nici un martir nu a fost trimis la spânzurătoare, la tăierea capului sau la închisoare de către catolicii Irlandei. Nici un om nu a fost aruncat în închisoare de către un prinț sau un parlament irlandez. Căutați în lungile anale ale trecutului și veți vedea că niciodată un infidel sau un necredincios nu a fost alungat, lipsit de libertate sau penalizat, indiferent cum, de către poporul Irlandei. Toate aceste lucruri frumoase nu se pot spune despre nici un alt popor în întreaga istorie.»

Licăriri ale renașterii

În «gaura neagră» mai persistau și alte licăriri. Gar-gantua a fost o reîntrupare a lui Cuchulainn, la Cloche-merle. Cealaltă lume celtică bântuie încă imaginațiile în poveștile lui Perrault. Bretonii de astăzi sunt fiii unora care, când cădea seara, trăiau în ireal și ale căror legende despre moarte sunt o veritabilă antologie mitologică creștino-păgână. În provinciile Franței mai există urme ale credințelor celtice sub formă de obiceiuri sau de amintiri, de obiceiuri care nu sunt întotdeauna bine înțelese, dar care stau dovadă pentru un subconștient care a rămas același. O anumită corporație se reunea pe ascuns în păduri, acum o sută de ani, la Berry, pentru a proceda la ritul de inițiere al noilor ei membri. Era o reminiscență a puterilor magice ale muzicii și ale cântului. Sărbătorile ciclice au continuat încă mult timp prin intermediul bălciurilor și al adunărilor, în ceea ce privește medicina tradițională, ea a domnit suveran în provincii până în perioada asigurărilor de sănătate. În pământurile încă celtofone, vechiul spirit de clan a rămas viu. Atât consiliile cât și jocurile puteau provoca

în Bretania franceză lupte între parohii rivale care mergeau până la vărsare de sânge. Scena care urmează, semnalată în Scoția, nu amintește ea oare de bătăliile irlandeze dintre «familiile» monastice?

«Un pastor din Skye (Hebride) în secolul al XVIII-lea se ducea la slujbă cu o spadă și, în spatele lui, valetul îi ținea arcul și tolba de săgeți. Într-o altă biserică, când presbiterianismul a devenit confesiune «națională» și Dumnezeuul Răzbunător l-a eclipsat pentru un timp pe Christul Misericordios, nu era așa de simplu să desemnezi succesorul unui post vacant, printre fideli numărându-se doar persoane al căror curaj nu era ieșit din comun, în aceste condiții Colin Campbell, a cărui candidatură la ministerul din Ardchattan era contestată de familia Mac Donald, s-a rezemat de zidul capelei, cu sabia într-o mână și pistolul încărcat în cealaltă, pentru a-și apăra dreptul.»

Nici o licărire certă nu avea să lumineze înainte ca studiile moderne să restituie urmașilor celtilor ansamblul de cunoștințe care face ca astăzi ei să știe motivele persistenței unor sentimente insolite în adâncul sufletelor lor. Astfel, tradiția pierdută se reînnoadă încetul cu încetul.

Doar pe plan literar celtismul nu a cunoscut nici o eclipsă. Nu există nimic comparabil în Europa secolelor XII și XIII cu poezia lirică galeză. a spus Joseph Loth.

În secolul al XIV-lea nici un poet contemporan nu poate rivaliza cu David Ab Gwilym, cu fantezia lui creatoare, bogăția și strălucirea imaginilor sale. Chateaubriand, în Franța, a regăsit, printr-un instinct miraculos, temele care corespund sensibilității celtice. Renașterea literară bretonă îi datorează totul, după spusele lui Anatole de Braz.

JVLuzica a avut chiar mai mult succes decât literatura, în ceea ce o privește, tradiția celtică nu a fost ruptă.

Ea a continuat prin învățământul oral până 1828 când, pentru prima dată, ariile pentru cimpoi ale hebrizilor au fost notate cu ajutorul unor silabe criptice. Cântecul popular breton din Țara Galilor și Armorica au păstrat, fără omisiune, toate modurile muzicii tradiționale.

Primul «Congres celtic»

Părerile sunt împărțite în ceea ce privește credințele druidice ce sunt luminate doar de câteva informații indirecte care nu au adeseori decât valoare de zvon. Unii estimează că școlile moderne care declară că se conduc după filosofia druidică sunt neserioase. Altele sunt îmbibate de celtismul străvechi într-atâta încât se cred reprezentantele lui autorizate. Celtistul Meven Mordiern ne-a lăsat o operă monumentală care face să retrăiască într-o povestire coerentă toată mitologia celtică. Este relevant să constatăm, citind *Legile lui Belios* scris de el, că morala pe care le-o împrumută eroilor săi a încorporat unele dintre ideile sale personale, precum și noțiuni creștine esențiale. Nici nu putea fi altfel. Și totuși suntem în fața celtismului!

Limba comică, limba celtică din Cornwall, părea să fi murit odată cu Dorothee Pentreth, în 26 decembrie 1777. Astăzi cursurile de comică sunt urmate de sute de tineri care o și vorbesc între ei. Aceasta indică o tendință, mai accentuată chiar în țările rămase celtofone. Festivalurile de cimpoi și concursurile de cântece folk reunesc acum în fiecare an participanți din șase țări celtice care au drept deviză «Șase țări, un suflet». Congresul celtic, ținut pentru prima oară în 1974, la Nantes, s-a remarcat prin preocuparea de a scoate panceltismul din academism pentru a face din el o forță.

O fântână a Tinereții

Nu este complet falsă afirmația că civilizația celtică ar fi fost un pre-Ev Mediu care s-ar fi continuat în Evul Mediu. Ea a fost chiar identificată drept barbară în esența ei și incapabilă de a se adapta timpurilor moderne fără să se renege pe sine. Este evident că nimic nu este direct recuperabil dintr-o civilizație contemporană cu cea a războiului Troiei. Dar problema nu este aceasta, ci de a găsi în celtism surse de inspirație.

Gândirea celtică, ce accepta contradicțiile fără a încerca să le descifreze, este în mod straniu apropiată de preocupările mai recente ale fizicii și ale sociologiei. Celtii trăiau cu perspective pe care până și cei mai îndrăzneți gânditori care se cred lipsiți de prejudecăți sunt incapabili să le imagineze. «Spiritul celtic, scrie Lancelot Lengyel, oferă o contradicție la fiecare din cele trei principii grecești. «Adevărului» îi opune o «relativitate», «eticii» absența ei în Creație și «frumuseții» emoția».

Omul modern este diminuat, el a fost amputat de către raționalism și materialism. Și-a pierdut dimensiunile parapsihice, dar și, cel mai frecvent, pe cele spirituale, temporale și spațiale.

Există, într-adevăr, o asceză modernă, în renunțările și constrângerile reprezentate de antrenamentele sportive, realizările științifice sau aventurile militare. Dar toate se fac pe un teren unde omul de astăzi nu reușește să se îmbogățească cu adevărat, să-și găsească ceea ce îi lipsește.

Celor care caută cu disperare un motiv pentru a trăi, celtii îi atrag atenția că ceea ce dă cel mai puțin sare și piper vieții este confortul material. Invidioșilor le spun că bogăția nu este tolerată decât atunci când servește relațiilor cu ceilalți. Nenorocoșilor, că nimic nu înlocuiește inițiativa personală pentru a ieși dintr-un impas. Oprimaților, că vor dispune întotdeauna de o fortăreață inaccesibilă care se află în ei. Celor care nu știu cum să umple vidul existenței lor, le relevă un secret care-i scutește de acest vid: gustul riscului. Celui care se simte pierdut în masa nediferențiată, ostilă, străină a marilor orașe îi propune dulceața și reconfortul clanului pe care oricând îl poate construi dacă nu există. Clanul sau omul de pe stradă nu este un potențial inamic, ci un apropiat în care poți avea încredere.

Desigur, nu este cazul să-i adorăm pe Lug-cu-brațul-lung sau Nuz-cu-mâna-de-argint, nici să sacrificăm pe altarul lui Teutates fie doar și un iepure. Și nici să așteptăm să intre din nou în acțiune Escalibor, spada bunului rege Arthur. Dar trebuie înțeles că celtismul capătă astăzi un sens pentru că nostalgia pe care o trezește exprimă o necesitate. Ceea ce odinioară a fost împotriva lui, acum s-ar putea să se schimbe în favoarea lui. Reîntoarcere?... Eternă reîntoarcere!

Eterna reîntoarcere este o filosof ie a tuturor timpurilor. Ea ar ști să ne salveze de la credința oarbă într-un «Progres» mai mitic chiar decât Insula-Eternei-Tinereti și care, la urma urmei, s-a construit pe sânge și lacrimi.